

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

TÜRK CEZA HUKUKUNDA ÖTANAZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hilal SİRAKAYA TAŞKIRAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Pınar MEMİŞ KARTAL

HAZİRAN 2021

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, aslında cevabı olmayan ancak çok sık sorulan bir soruyu sormamla başladı: Ötanazi yasal olmalı mı? Ötanazi konusu günümüzde tek bir şekilde yanıtlanmaya çok uzak bir konu ve üzerinde düşünülmesi gereken çok yönü var. Ötanazi hepimizin hayatının bir aşamasında üzerine kafa yorduğu, meşruluğunu sorguladığı ve müspet ya da menfi bir sonuca varmaya çalıştığı bir konu. Bu çalışmadaki amacım bu konuya felsefi boyutta getirilen açıklamaları derleyerek ülkemizde bu konuya nereden bakıldığını görmek ve bunu toplu bir şekilde okuyucuya sunmaktır. Bu süreçte tez konumun herkes tarafından ilgiyle karşılanması konunun önemini bana bir kez daha gösterdi. Ötanazinin yakın gelecekte daha zengin argümanlarla daha geniş platformlarda tartışılıp değerlendirilebilmesi dilekleriyle...

Öncelikle böyle önemli bir süreçte benimle çalışmayı kabul ederek bana vaktini ayıran, tez yazım sürecinde bana rehberlik eden, ılımlı yaklaşımlarıyla bana güven veren ve kıymetli bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Pınar MEMİŞ KARTAL'a teşekkürü bir borç bilirim. Tezimi titizlikle inceleyerek kıymetli fikirlerini benimle paylaşan ve tezimi güçlendirip zenginleştirmeme yardımcı olan jüri üyesi hocalarım sayın Doç. Dr. Demirhan Burak ÇELİK'e ve Dr. Öğr. Üyesi M. Sinan ALTUNÇ'a ilgileri ve destekleri için teşekkür ederim.

Bana kendimden daha çok inanan ve her ümitsizliğe kapıldığımda beni kendime getiren, cesaret veren ve neşelendiren eşim, yol arkadaşım Mehmet Furkan TAŞKIRAN'a tüm kalbimle teşekkür ediyorum. Kardeş, en yakın dost, en büyük destekçidir. Hayat yolculuğumdaki desteklerinin yanında yüksek lisans sürecim boyunca gerek akademik birikimi gerekse motivasyonları ile her zorlukta yoluma ışık olan ablam İlknur Rabia TÜRKÖLMEZ'e; hayat boyu kararlarımın duydukları saygı ile hayallerimin peşinden gidip hedeflerime ulaşmamda en büyük pay sahibi olan ve hayatımın her döneminde olduğu gibi yüksek lisans serüvenimde de karşılaştığım zorluklarda her daim yanımda olan ANNE VE BABAMA teşekkür ederim. Ankara'da yaşarken İstanbul'da yüksek lisans yapmanın zorlukları karşısında beni destekleyen ve bu süreçte adeta ikinci ailem olan Av. Zeynep ARSLAN'a ve ailesine teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimim sırasında akademi bilgilerini benimle paylaşarak desteklerini esirgemeyen Dr. Onur TÜRKÖLMEZ'e teşekkür ederim. Son olarak girdiğim her yolda bana inanan, benimle birlikte yürüten ve yolumu açan, aydınlatan ARKADAŞLARIMA yürekten teşekkür ediyorum.

Son olarak yüksek lisans eğitimim sırasında Yurt İçi Yüksek Lisans Bursu programı ile beni destekleyen TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
KISALTMALAR	vi
RÉSUMÉ	vii
ABSTRACT	viii
ÖZET	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL VE TARİHSEL SÜREÇTE ÖTANAZİ VE BAZI HAKLAR İÇİNDE YERİ	4
I. KAVRAMSAL VE TARİHSEL BOYUTLARIYLA ÖTANAZİ	5
A. Ötanazinin Tanımı.....	6
B. Ötanazinin Türleri.....	8
1. Aktif-pasif ayrımı.....	9
2. İradi- irade dışı ayrımı	10
3. Dar- geniş- en geniş anlam ayrımı.....	11
4. Kazai(yargısal)- medikal ayrımı.....	13
5. Dolaylı ötanazi.....	13
6. Pediatrik ötanazi	14
C. Ötanazi Yetkilisi Olarak Hekim	14
D. Ötanazinin Felsefi Açıdan Değerlendirmesi.....	16
1. Ötanaziye kabul eden görüşler	17
2. Ötanaziye reddeden görüşler.....	20
E. Ötanazinin Tarihçesi	23
II. ÖTANAZİ İLE BAĞLANTILI HAKLAR	26
A. Yaşama Hakkı	27
1. Yaşam kavramı	28
a. Yaşamın başlangıcı ve sınırları.....	29
i. Kişiliğin başlangıcı.....	29
ii. Doğum öncesi kişilik ve kürtaj sorunu	29
b. Yaşamın sona ermesi	31
i. Ölüm.....	31
ii. Öldürme eylemi.....	33
iii. İntihar	33
2. Yaşama hakkının kapsamı ve sınırları	35
3. Açlık grevleri ve yaşama hakkı karşısında devletin yükümlülükleri	38
B. Din ve Vicdan Özgürlüğü.....	41

1.	Dinlerde Yaşam ve Öldürme Kavramları	41
2.	Din ve vicdan özgürlüğünün sınırları ve Yehova Şahitleri Örneği ...	44
C.	Hasta Hakları	47
1.	Hastanın kendi geleceğini belirleme ve tedaviyi ret hakları	48
2.	Hasta yakınlarının tedaviyi ret ve kabul yetkileri	51
İKİNCİ BÖLÜM: ÖTANAZİNİN HUKUKİ BOYUTU		53
I.	KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA ÖTANAZİ	54
A.	Ötanaziye Yasal Kabul Eden Devletler	55
1.	Hollanda.....	55
2.	Belçika.....	58
3.	Lüksemburg	59
B.	Ötanaziye Kısmen Kabul Eden Devletler.....	61
1.	Fransa	61
2.	İsviçre.....	62
3.	Amerika Birleşik Devletleri	63
C.	Ötanaziye Cezalandıran Devletler	66
1.	Güney Afrika Cumhuriyeti.....	66
2.	İngiltere.....	67
3.	Avustralya.....	68
4.	Almanya.....	69
II.	TÜRK HUKUKUNDA ÖTANAZİ	70
A.	Anayasa Hukukunda Ötanazi	70
B.	İdare Hukukunda Ötanazi.....	78
C.	Ceza Hukukunda Ötanazi.....	85
1.	Kasten öldürme suçu	87
a.	Korunan hukuki yarar	87
b.	Maddi unsur	88
i.	Fail.....	88
ii.	Mağdur	89
iii.	Hareket	89
iv.	Netice.....	90
v.	Nedensellik.....	90
vi.	Teşebbüs	91
c.	Manevi Unsur	91
d.	Hukuka aykırılık.....	92
2.	İntihara yönlendirme suçu	93
a.	Korunan hukuki yarar	94
b.	Maddi unsur	94

i.	Fail.....	94
ii.	Mağdur	94
iii.	Hareket	94
iv.	Netice.....	95
v.	Teşebbüs	95
c.	Manevi Unsur.....	95
d.	Hukuka aykırılık.....	96
3.	Kasten Öldürme ve İntihara Yönlendirme Suçları Bağlamında Türk Ceza Hukukunda Ötanazi	96
a.	Rıza Sorunu	97
b.	Hata ve Haksızlık Yanılgısı.....	99
c.	Değerlendirme.....	100
SONUÇ.....		102
KAYNAKÇA		105
ÖZGEÇMİŞ.....		120

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.k.	: Adı Geçek Karar
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Bkz.	: Bakınız
CBK	: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
Der.	: Derleyen
E.	: Esas Numarası
Ed.	: Editör
HHY	: Hasta Hakları Yönetmeliği
K.	: Karar Numarası
m.	: Madde
p.	: Paragraf
s.	: Sayfa
T.	: Tarih
TCK	: 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
vd.	: Ve devamı
WHO	: World Health Organisation
WMA	: World Medical Association
YCGK	: Yargıtay Ceza Genel Kurulu

RÉSUMÉ

Cette étude s'intéresse à la notion d'euthanasie qui fait l'objet d'un examen dans de nombreuses disciplines, notamment le droit, la médecine et la philosophie, et qui suscite des discussions dans tous les domaines examinés. L'euthanasie est accueillie par un public qui ne cesse de croître de jour en jour et elle est demandée d'être reconnue comme un droit. Les développements technologiques et les reflets de ces développements dans le domaine de la médecine permettent la découverte de nouvelles maladies ainsi que des méthodes de traitements de ces maladies résultant d'un prolongement de la vie humaine. Les décès causés par des maladies autrefois inconnues sont progressivement remplacés par des processus de traitement, et dans certains de ces traitements, un processus douloureux attend les patients avant la guérison. En outre, peu importe combien la médecine se développe, la mort continue d'exister en tant que réalité humaine. Le traitement, pour certaines maladies, reste limité à l'arrêt ou au ralentissement de l'évolution de la maladie au lieu d'aboutir à une guérison complète de cette dernière. Bien que la vie se prolonge avec un processus de traitement douloureux, ces maladies conduisent inévitablement à la mort. L'euthanasie peut être demandée par des personnes ou des proches de ces personnes atteintes des maladies incurables ou curables mais douloureuses, en raison de souffrances causées par la maladie. Ce cycle est l'une des raisons qui augmentent l'intérêt pour l'euthanasie de jour en jour. Alors que certains États du monde acceptent ces demandes et autorisent l'euthanasie ou les pratiques similaires, la grande majorité des États les rejette pour des raisons variées.

Dans le cadre de notre étude, après avoir discuté de l'euthanasie dans sa dimension conceptuelle, nous avons examiné les débats philosophiques sur l'euthanasie et sur le statut de l'euthanasie dans l'histoire, puis les droits avec lesquels l'euthanasie est étroitement en relation. Ensuite, en se penchant sur l'euthanasie dans la pratique judiciaire, nous avons abordé la réglementation relative à l'euthanasie dans le monde. Enfin, en examinant le droit turc, nous avons évalué la position de la notion d'euthanasie dans notre pays dans les domaines du droit constitutionnel, du droit administratif, et notamment dans le domaine du droit pénal.

Mots-clés : Euthanasie, droit pénal, homicide volontaire, suicide, droit à la vie.

ABSTRACT

In this study, the concept of euthanasia, the topic which is being analysed in professions such as law, philosophy and medicine and creating debates in every profession that's been discussed, is emphasized. Euthanasia is being accepted by a daily growing population who demands euthanasia to be recognised as a right. With technological developments and reflections of these in the field of medicine, new diseases and treatments for these diseases are discovered day by day, thus extending the human lifespan. Deaths due to previously unknown diseases are being replaced by treatment processes everyday, and in some of these treatment processes a painful period awaits patients before recovery. On the other hand, no matter how much progress is made in the medicine field, death continues to exist as a fact of humanity, and treatments for some diseases are limited to results such as stopping or slowing the progression of the disease, instead of providing recovery, and these diseases inevitably result in death even if the end is delayed by painful processes. Euthanasia is usually demanded by people or relatives of people who are struggling with incurable diseases or treatment processes of painful diseases even if they can be treated, due to their suffering. This cycle is one of the main reasons that increase the interest in euthanasia day by day. While some states around the world accept these demands, and allow euthanasia or similar practices, most states reject these demands and ban euthanasia, for various reasons.

In this study, after considering euthanasia with its conceptual dimension, we examined the philosophical debates on euthanasia, euthanasia in history, and rights related to euthanasia. Then, we examined euthanasia practices in legal systems around the world. Finally, by examining the Turkish legal system, we analyzed how euthanasia is located in our constitutional, administrative and especially criminal law.

Keywords: Euthanasia, Criminal law, willful murder, suicide, right to live

ÖZET

Bu çalışmada başta hukuk, tıp ve felsefe olmak üzere birçok disiplin tarafından inceleme konusu yapılan ve incelendiği her alanda tartışmalar yaratan ötanazi kavramı üzerinde durulmuştur. Ötanazi, gün geçtikçe büyüyen bir kitle tarafından benimsenmekte ve bir hak olarak tanınması talep edilmektedir. Teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin tıp alanına yansımaları ile birlikte gün geçtikçe yeni hastalıklar ve bu hastalıkların tedavileri keşfedilmekte, bu sayede insan ömrü uzamaktadır. Daha önceleri bilinmeyen hastalıklar nedeniyle meydana gelen ölümler gün geçtikçe yerini tedavi süreçlerine bırakmakta ve bu tedavilerin bir kısmında iyileşme öncesinde hastaları acılı bir süreç beklemektedir. Bir yanda da tıp ne kadar gelişirse gelişsin ölüm insanlığın bir gerçeği olarak varlığını sürdürmekte ve bazı hastalıklara yönelik tedaviler ise günümüz imkanlarında, iyileşmeyi sağlamak yerine hastalığın ilerlemesini durdurma ya da yavaşlatma gibi sonuçlarla sınırlı kalmakta, acılı süreçlerle son geciktirilse de bu hastalıklar kaçınılmaz şekilde ölümle sonuçlanmaktadır. Tedavi edilemez hastalıklarla veya tedavi edilebilse dahi acı verici nitelikteki hastalıkların tedavi süreçleriyle mücadele eden kişiler ya da yakınları tarafından, çekilen acılar nedeniyle ötanazi talep edilebilmektedir. Bu döngü gün geçtikçe ötanaziye ilgiyi artıran sebeplerin başında gelmektedir. Dünya genelinde bazı devletler bu talepleri kabul edip ötanazi veya benzeri uygulamalara izin verirken devletlerin büyük çoğunluğu farklı gerekçelerle bu talepleri reddetmektedir.

Çalışmamızda ötanazi kavramsal boyutuyla ele aldıktan sonra, ötanaziye ilişkin felsefi tartışmaları ve tarihte ötanazinin durumunu, devamında ötanazinin yakından bağlantılı olduğu hakları inceledik. Daha sonra ötanazinin uygulamadaki durumuna göz atarak dünya genelinde ötanaziye yönelik düzenlemelere değindik. Son olarak da Türk hukukuna bakarak ülkemizde anayasa ve idare hukuku alanlarında ve özellikle de ceza hukuku alanında ötanazinin nasıl konumlandırıldığını değerlendirdik.

Anahtar Kelimeler: Ötanazi, Ceza hukuku, Kasten Öldürme, İntihar, Yaşama Hakkı

GİRİŞ

Ölüm, insanlık tarihiyle yaşıttır ve tarih boyunca insanların merakını uyandırmış, bir o kadar da korkutmuştur. Ancak ölüm her zaman herkes için korkutucu değil, hatta bazı insanlar için gelmesi istenen ve beklenen bir gerçektir. Acılı bir yaşam içindeki bireyler ölüme bu acıların sonu gözüyle bakarak ölüme kavuşmak için can atmaktadırlar. Kişinin yaşamına son vermesinin, ölmesinin en kısa yolu da şüphesiz intihardır. Günümüzde hukuk sistemleri yapıları gereği intiharı yasaklayamadığından intiharın önünde herhangi bir hukuki engel de yoktur. Ancak herkes intihar eylemini gerçekleştiremeyebilir. Öncelikle kendine zarar verici eylemi yerine getirmek psikolojik olarak ciddi bir yükür. Bunun dışında yatalak hastalar, felçliler ya da başka nedenlerle intihar eylemini gerçekleştirmesi fiziken olanaksız kişiler de şüphesiz intihar edemeyeceklerdir.

Yaşamının sona ermesini istemesine rağmen bunu kendisi gerçekleştiremeyen kişiler çevresindeki kişilerden bu eylemi onun yerine yapmasını talep etmektedir. Genelde yakınlarla yöneltilen bu tür talepler bizi talep üzerine öldürme kavramına götürmekte, kişinin ölüm talebini kendisini tedavi etmekle yükümlü hekime yönlendirmesi ile de ötanazi gündeme gelmektedir. Her iki durumda da kişi kendi iradesiyle yaşamını sona erdirmek amacıyla karşısındakilerden kendisini öldürmelerini istemektedir. Bu durumda bir tarafta yaşamından vazgeçen bir kişi varken diğer tarafta bir öldürme eylemi vardır. Bu öldürme eylemi gerek felsefi gerek hukuki boyutlarıyla gerekse öldürenin hekim olması durumunda tıbbi boyutlarıyla tartışma yaratmakta, etik problemler doğurmaktadır. Ötanazi, konuya talep edenin gözünden bakanlar ile öldürmenin etik boyutu açısından değerlendirme yapanlar arasında sonu gelmez bir ikilem yaratmaktadır.

Ötanazi hastanın durumu, bilincinin açıklığı, yaşı, hayatın nasıl sona ereceği gibi etkenlere göre farklı türlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu türlerden bir kısmı doğrudan ölümü hedef almayıp hastanın acısını azaltmayı amaçlayıp bir yandan da ölümün yaklaşmasına sebep olurken bir kısmı da hastayı öldürmeye değil ölmesini engelleyici herhangi bir tedavi uygulamayarak ölümün gelmesine odaklanmaktadır. Bu gibi türlerde doğrudan bir öldürme eylemi bulunmadığı için daha büyük kitlelerce kabul görürken aktif bir hareketle hastanın yaşamına son verme şeklinde uygulanan ötanazi daha fazla tepki almakta ve daha az insan tarafından kabul edilmektedir. Bunun yanında ötanazi, talep eden kişiye göre de değişiklik göstermektedir. Hastanın kendisi ötanaziyi talep edebileceği gibi hastanın bilinci açık değilse yakınlarının talebi ile ötanazinin uygulanması da mümkündür. Burada da çoğunlukla hastanın kendisinin ötanaziyi talep ettiği durumlara olumlu yaklaşılrken hasta yerine başkasının böyle bir karar vermesine daha temkinli yaklaşıldığı dikkat çekmektedir.

Ötanazi farklı kesimlerce farklı nedenlerle kabul edilmekte ya da reddedilmektedir. Kimi gruplar dini nedenlerle ötanaziye karşı çıkarken kimileri insanın değerine, kimileri de yaşama hakkına dayanmaktadır. Ötanazi gibi uygulamaların tıp alanındaki belirsizlikler nedeniyle geri dönülmez hatalar doğuracağını savunanlar ile ötanazi kabul edildiği takdirde tıp alanındaki gelişmenin duracağını ileri sürenler de bulunmaktadır. Ötanaziye izin verilmesi gerektiğini savunanlar ise öncelikle yaşam hakkı sahibinin bu hakkından ve yaşamından vazgeçebilmesi gerektiğini söylemekte, acılar içinde yaşamının insan onuruna aykırı bir durum oluşturduğunu vurgulamaktadırlar.

Ötanazi hakkında süregelen tartışmalar, devletlerin politikalarında da kendini göstermektedir. Kimi devletler ötanaziyi kabul ederken kimileri kısmi kabul yoluna giderek halktan gelen talepleri yatıştırma çabası içine girmektedir. Ötanaziyi kabul etmeyip cezalandıran devletler ise dünya genelinde çoğunluğu oluşturmaktadır. Ötanaziyi reddeden devletlerin en büyük motivasyonlarının başında bu konunun yasallaştırılması halinde kötüye kullanılması riskinin varlığı sayılabilir. Ülkemiz ötanaziyi reddeden ülkeler arasında yer almaktadır. Gerek mevzuatımızda gerekse içtihadımızda deyim yerindeyse ötanazi yok sayılmış, neredeyse hiçbir düzenleme yapmama yolu seçilerek bu alanda herhangi bir yasallaştırmanın önünün açılmasından kaçınılmıştır.

Çalışmamız yukarıda değindiğimiz ötanazi kavramı, ötanazi türleri, ötanaziye ilişkin tartışmalar ve tarihsel gelişim çerçevesinde bir açıklama bölümünün ardından uygulamaya giriş yaparak dünyadan ve ülkemizden örneklerle ötanazinin yerini değerlendirmeye yöneliktir. Amacımız dünyada ve ülkemizde ötanazinin felsefi boyutundaki tartışmaların uygulamaya ne kadar yansıdığını, devletlerin ötanaziye bakışının günümüzde ne durumda olduğunu ve gelecekte nasıl bir beklenti içine girilebileceğini belirlemektir.

BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL VE TARİHSEL SÜREÇTE ÖTANAZİ VE BAZI HAKLAR İÇİNDE YERİ

Ölüm yaşamın en temel gerçeğidir. İnsanların büyük çoğunluğu ölümden korkmakta, ölümden mümkün olduğunca kaçmak istemektedir. Bir kısım insan ölümü kabullenip yaşamlarına bu bilinçle devam ederken çok küçük de olsa bir grup ise ölümü pozitif görmekte, hatta deyim yerindeyse bir kurtuluş kabul etmektedir. Aslında kişinin ölüme bakışını etkileyen en önemli unsur o kişinin yaşamı, daha doğrusu kendi yaşamına bakışıdır. Şüphesiz mutlu bir yaşama sahip bir kişi bu yaşamın hiç bitmemesini isteyecektir ancak çok zor bir yaşam süren mutsuz bir kişi için ölüm aynı oranda kötü değildir. Burada değerlendirilmesi gereken bir diğer etken de ölüm sonrası konusuna bakıştır. Ölümün sonrasında kendini bekleyen yeni bir yaşam olmadığına inanan bir kişinin ölüme ve onu takip eden yok oluşa heves etmesini beklemek gerçekçi değildir. Ancak ölüm sonrasında başka bir yaşamı varlığını öngören kişi, bu yaşamın bilinmezliği kendisini korkutsa bile, varlığına yönelik bir tehditle karşılaşmadığından ölümü daha az korkuyla bekleyecektir. Özetle, kişilerin ölümden kaçmasını akla uygun gösterecek birçok neden sıralanabilir. Buna karşın bir insanın ölümü bir kurtuluş kabul etmesinin altında şüphesiz tek bir neden olabilir o da yaşamının devamını istemesi için gerekli motivasyondan yoksunluğudur. Birçok dini inanışta örneklerine rastladığımız ve tanrıya kavuşmak için bu yaşamda gün doldurma anlayışını benimseyen kişileri bu gruptan ayırırsak kalanların hepsinin yaşamın devamını istemeyişlerinin nedeni yaşamlarının dayanılmazlığıdır, denilebilecektir. Ölümü yaşama tercih eden nispeten az sayıdaki insanın içerisinde küçük bir grup bu tercihi eyleme dökmekte ve yaşamlarını sona erdirmek için harekete geçmektedir. Şüphesiz kendi ölümü sağlamanın en basit ve bilinen yolu intihardır. Fakat çeşitli nedenlerle intiharı gerçekleştiremeyecek kişiler yaşamlarına son vermek için

başkalarından yardım alma yoluna gitmektedir. Bu noktada karşımıza intihara yardım ve ötanazi¹ kavramları çıkmaktadır.

Günümüz hukuk sistemlerinde her kişi birçok yönden koruma altındadır. Kişinin korunacak bir hak öznesi olmasının en temel koşulu ise şüphesiz hayatta olmasıdır. Dolayısıyla rahatlıkla söylenebilir ki hukuk sistemlerinin en çok korumaya değer gördüğü konu kişilerin yaşamıdır, bir diğer ifadeyle, hukuk sistemlerinin varlıklarının en büyük amacı sisteme dahil olan kişilerin hayatta kalmasını sağlamak ve bu kişilerin yaşamına yönelik her türlü saldırıyı bertaraf etmektir. Bu korumayı herkese eşit ölçüde tanınmak zorunludur ve bu zorunluluk yukarıda yaşamına son vermek isteyen kişilerin de yaşamını korumayı gerektirmektedir. Bu durumda bir yanda hukuk sistemleri tarafından korunan bir yaşamdan söz edilirken diğer yanda bu yaşamın, öznesi tarafından sona erdirilmesi arzusu yer almaktadır. Burada korunan yaşam mı yoksa yaşamın sahibinin iradesi mi olacaktır sorusu büyük tartışmalara yol açmakta ve farklı kişilerce çeşitli argümanlarla denklemdeki iki tarafın da korunmasının savunulduğu görülmektedir.

Çalışmanın bu bölümü yaşam ve ölüm kavramlarının sınırlarını, yaşamın doğal olarak sona ermesi dışında sona erme yolları olan öldürme, intihar ve ötanazi kavramlarını inceleyecek ve özellikle ötanazi kavramını ayrıntılı şekilde ele alıp başta yaşama hakkı olmak üzere bu kavramla bağlantılı hakları değerlendirecektir.

I. KAVRAMSAL VE TARİHSEL BOYUTLARIYLA ÖTANAZİ

Ötanazinin birçok tanımına rastlanılmaktadır. Bu tanımların hepsinin ötanazide temel olan bir kişinin yaşamına başkası tarafından son verilmesi noktasında buluştuklarını söylemek mümkündür. Zira aşağıda inceleneceği üzere ötanazi birçok şekilde gerçekleştirilebilen ve farklı farklı alt türlere sahip bir kavramdır.

Bir kişinin yaşamına son vermek onun iradesi dahilinde olsa da hukuk sistemlerinin yasakladığı bir eylemdir, cezalandırılır. Ancak belli şartlar altında iradesinin varlığı halinde kişiyi öldürenin ceza almaması gerektiği öne sürülmektedir.

¹ Kavram bazı kaynaklarda “ötanazi” bazı kaynaklarda ise “ötenazi” olarak kullanılmaktadır. Ancak Türk Dil Kurumu tarafından benimsenin yazım ötanazi olduğundan çalışma boyunca da ötanazi şeklindeki kullanım benimsenmiştir.

Burada cezalandırılmayacak en büyük grup şüphesiz ki ötanazi adlı eylemi gerçekleştiren yani acılar içindeki hastasının talebi üzerine ve acıyı sona erdirmek amacıyla hastanın yaşamını sonlandıran hekimlerdir. Bununla birlikte, irade dahilinde öldürmenin cezayı ortadan kaldıracığı kabulünün yalnızca hekimleri mi kapsayacağı yoksa başka koşullar altında başkalarına da yaptırım uygulanmamasının mümkün olup olmadığı tartışılması gereken bir husustur.

A. Ötanazinin Tanımı

Ötanazi, farklı yöntemlerle, farklı durumlardaki kişilere uygulanabilmektedir. Bu nedenle net bir tanımı yapılması zor bir kavramdır. Köken bakımından “iyi ölüm” anlamına gelen, Yunanca kaynaklı bir kelimedir². Her ne kadar herkesçe kabul gören bir tanımı olmasa da, aslında yapılan tanımların çoğu ötanaziyi büyük ölçüde açıklamakta, okuyucuya bilgi vermektedir. Ötanazi, Türk Dil Kurumu tarafından “ölme hakkı” şeklinde tanımlanmaktadır³. Bu tanım yanlış olmamakla birlikte ötanazinin birçok yönünü açıklamayan çerçeve bir tanımdır. Aslına bakılırsa ötanazinin hukuki anlamda bir hak kabul edilip edilmeyeceği de başlı başına bir tartışma konusudur. Bununla birlikte ötanazi kavramı, hukuk sistemlerinin verdiği yetkiden çok ölüm şeklini nitelemek amacıyla kullanılan bir kavramdır⁴. Bu nedenle Türk Dil Kurumunun tanımlaması doğru olsa da hukuki açıdan yetersizdir ve farklı bir tanım ihtiyacı doğurmaktadır.

Ejder Yılmaz tarafından ötanazi, “*acısız, rahat ölüm; can çekişmeyi çabuklaştırmak ve acıları kısaltmak amacıyla acısız öldürme biçimi; örneğin can çekişen bir hastanın, acısına son vermek amacıyla öldürülmesi*” şeklinde ifade edilmiştir⁵. Yılmaz, tanımında ötanazinin birçok özelliğini ortaya koymuştur. Bu tanım genel hatlarıyla ötanaziyi açıklıyorsa da hukuki boyuttaki en önemli unsurlarından birini atladığından yine yetersizdir. Öldürme işleminin hekim tarafından gerçekleştirilmesi ötanazinin olmazsa olmaz şartlarından biridir. Yılmaz’ın tanımına bu

² Osman Kaşıkçı, “Hukuk Tarihinde Ötanazi”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 6, Güz 2008, 85.

³ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 27/10/2020 22.23)

⁴ Bilâl Kılınç, **Mukayeseli Hukukta Ötanaziye İlişkin Yaklaşımlar ve Hukukumuzda Ötanazinin Yeri Sorunu**, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2019, s. 21

⁵ Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, 10. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2011, s. 1073.

hususun da eklenmesi ile elde edilecek tanımın ötanaziyi en iyi şekilde ifade edeceği söylenebilir. Özen ve Ekici Şahin ise ötanaziyi iyileşme umudu olmayan ve acılar içinde kıvranan hastanın acılarının son bulması için ölmesine yardım edilmesi şeklinde tanımlamaktadır⁶. Yılmaz'ın benzer bir tanım yaptığı görülen Özen ve Ekici Şahin'in de hekim vurgusu dışında kavramı eksiksiz ifade ettiği söylenebilir. Tüm bu tanımlardan yola çıkılarak özetle ötanazi şöyle açıklanabilir; acı içindeki kişinin, özellikle hastanın, acısına son vermek amacıyla acısız bir yöntem kullanılarak hekim eliyle öldürülmesidir.

Beauchamp ve Davidson, bir hareketin ötanazi niteliği kazanması için 5 temel unsuru içermesi gerektiğini vurgulamışlardır. Buna göre, öldürmede kastın varlığı, acı çekme ve bunu ispatlayabilme, geçerli bir nedenle ölmek isteme, öldürmenin acısız gerçekleştirilmesi, fetus halinde bulunmama/kişi olma şartlarının sağlanması halinde gerçekleştirilen hareket ötanazi niteliği kazanacaktır⁷.

Ötanazi kavramı zaman zaman talep üzerine öldürme ve rıza ile öldürme kavramları ile de karışmaktadır. Talep üzerine öldürme mağdurun ısrarları üzerine talebin kabul edilerek mağdurun öldürülmesidir⁸. Hem ötanazide hem talep üzerine öldürmede öldürme hareketinin merhamet ve acıma duygusu nedeniyle gerçekleştirildiği ileri sürülmektedir⁹. Eğer öldürmeye yönelik irade beyanı mağdurdan gelirse talep üzerine öldürmeden bahsedilirken failin öldürmeye yönelik irade beyanının mağdur tarafından kabulü sonrasında gerçekleştirilen öldürmelerde talep üzerine öldürme değil rıza ile öldürme mevcuttur¹⁰. Aslında ötanazi bu kavramlardan tamamen uzak değildir. Ötanazi bir talep üzerine ya da rıza öldürmenin bir türüdür, tabir caizse bu tür öldürmelerin bir alt başlığı niteliğindedir¹¹. Ötanazi rıza ya da talep ile öldürmenin iyileşmeyecek bir hastalık ve dayanılmaz acılar nedeniyle

⁶ Muharrem Özen, Meral Ekici Şahin, "Ötanazi", **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl 68 Sayı 2010/4, 2010, s. 15.

⁷ Tom L. Beauchamp, Arnold I. Davidson, "The Definition of Euthanasia", **The Journal of Medicine and Philosophy: A Forum for Bioethics and Philosophy of Medicine**, Volume 4, Issue 3, 1979, s. 300-303.

⁸ Esra Alan Akcan, "Türk Hukukunda Ötanazi", **Ötanazi**, Çağatay Üstün (ed.), 1. Baskı, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 2013, s. 100.; Mehmet Emin Artuk, A. Caner Yenidünya, "Ötanazi", **Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi**, Nur Centel (der.), 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 109.; Berat Özşarı, **Hollanda Hukukunda Ötanazi Düzenlemesi ve Türk Hukukunda Uygulanabilirliği Sorunu**, Birinci Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017, s. 36; Meral Ekici Şahin, **Ceza Hukukunda Rıza**, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2012, s. 282.

⁹ Sibel İnceoğlu, **Ölme Hakkı (Ötanazi)**, Birinci Basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 74-75.

¹⁰ Artuk, Yenidünya, a.g.m., s. 109; Özge Demirörs, Sevinç Arslan Hızal, "Türk Ceza Hukukunda Ötanazi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 65, Sayı 4, 2016, s. 1490.

¹¹ Kılınç, a.g.e., s. 39.

gerçekleştirilmesidir; ancak ötanazi dışındaki talep ya da rıza ile öldürmelerde bu şartlar bulunmamaktadır¹².

Ötanazi hakkında yapılan tanımlar genel anlamda ötanaziyi açıklamakta yeterli olmakla birlikte ötanazinin her bir türünü kapsayan genel ve eksiksiz bir tanım yapmak mümkün değildir, zira bazı türleri birbirleriyle neredeyse taban tabana zıt özellikler göstermektedir. Bu nedenle ötanaziyi tam anlamıyla kavrayabilmek için her türü ayrı ayrı ele alıp açıklamak zorunludur.

B. Ötanazinin Türleri

Bu bölümde açıklanacak ötanazinin türleri genelde terminal dönemdeki acılı hastalara yönelik ötanazi türleri olmakla birlikte ötanazinin farklı ayrımlara tabi tutulduğundan da bahsetmek gerekmektedir. Demirhan, ötanaziyi cinai ve insani ötanazi olmak üzere iki grup halinde değerlendirmektedir. Cinai ötanaziyi özellikle Nazi Almanyasında karşımıza çıkan ve sağlıklı bireylerin topluca öldürülmesi şeklinde tanımlarken insani ötanaziyi yukarıda yer alan tanımlara paralel şekilde çekilmez derecede şiddetli acılar çeken ve tedavisi imkânsız hastanın rızası ile öldürülmesi şeklinde tanımlamaktadır¹³. Sağlıklı insanların toplu bir şekilde öldürülmesi her ne kadar yukarıda olduğu gibi bazı kaynaklarca geniş anlamda ötanazinin sınırları içine alınmışsa da soykırım niteliğindeki bu eylemin etik bir kaygıyla gerçekleştirilen ve temel amacı hastanın acısını dindirmek olan ötanazi ile aynı kavram içerisinde değerlendirilemeyeceğini düşünmekteyiz. Dolayısıyla burada, cinai ötanazi adı verilen ve sağlıklı bireylerin topluca öldürülmesi şeklinde gerçekleşen bir ötanazi türünün varlığına değinmekle yetiniyoruz¹⁴. Demirhan'ın ayrımına göre *insani ötanazinin*, diğer yazarlara göre ise ötanazinin türlerini ise aşağıda ayrıntılarıyla ifade edeceğiz.

¹² Yener Ünver, “Türk Ceza Hukuku Açısından Ötanazi”, **Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi**, Nur Centel (der.), 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 29

¹³ Ayşegül Demirhan, “Euthanasie (Ötanazi, Rahat Ölüm) ile İlgili Problemler ve Deontolojideki Yeri”, **Tıp Dünyası Aylık Tıbbi Dergi**, Mart- Nisan 1981, s. 61.

¹⁴ Demirhan'ın farklı olarak birçok yazar da bu ötanazi türünü farklı ayırım içerisinde farklı bir ayırım içerisinde “en geniş anlamda ötanazi” şeklinde sınıflandırmaktadır, bu konuya orada da değinilecektir.

1. Aktif-pasif ayrımı

Bu ayrım ölümü meydana getiren eylem dikkate alınarak yapılmaktadır¹⁵. Başka bir ifadeyle aktif ve pasif ötanazi ayrımı kişinin ölüm sebebine göre yapılmaktadır. Aktif ötanazide hekim ölüm sonucunu doğuracak tıbbi yöntemleri doğrudan doğruya kullanarak hastanın hayatına son verir¹⁶. Aktif ötanazi en basit haliyle Namal tarafından “*hekimin hastasını kasıtlı ve acı çekmeyeceği şekilde öldürmesidir.*” ifadeleriyle açıklanmıştır¹⁷. Pasif ötanazi ise en basit tanımıyla, hareketsiz kalarak, müdahalede bulunmayarak ölüm sonucunu doğurmaktır¹⁸. İnceoğlu ise pasif ötanaziye hastanın ömrünü uzatacak yaşam destekleyici tedavileri keserek ya da hiç sunmayarak ölümünü hızlandırmak şeklinde tanımlamıştır¹⁹. Güven ise pasif ötanazinin yalnızca tedavi uygulamama ya da tedaviyi kesme şeklinde değil, beslenmenin durdurulması yoluyla da gerçekleştirilebileceğini vurgulamıştır²⁰. Bu tanımlardan hareketle iki ötanazi tipi arasında şöyle bir karşılaştırma yapılabilir: Ölüm sebebi hekimin müdahalesi ise aktif ötanaziden bahsedilirken hastalık ya da başka bir şekilde doğal ölüm gerçekleştiyse ve hekim bunu geciktirmediyse ya da geciktirmeye yönelik eylemlerine son verdiyse pasif ötanaziden bahsedilir. Kısaca, aktif ötanazide doğrudan bir öldürme hareketi varken pasif ötanazide yoktur; ancak aktif ötanazide icrai, pasif ötanazide ihmali hareketlerle öldürmeden söz edilebilecektir²¹.

Ötanazinin temel amacının hastanın acısını dindirmek olduğuna yukarıda değinmiştik. Bu nedenle eylemin de bu amaçla uyumlu şekilde gerçekleştirilmesi zorunludur. Aktif ötanazi işleminin hastayı silahla ateş etmek ya da bıçaklamak suretiyle gerçekleştirileceği şüphesiz düşünülemez; hastaya öldürücü bir ilaç verilmesi gibi kişiyi acı çekmeden doğrudan öldüren yöntemlerle ötanazinin gerçekleştirilmesi gerekir²². Hareketi hekimin gerçekleştirilmesi, yani hastayı hekimin öldürmesi de

¹⁵ İnceoğlu, a.g.e., s. 135.

¹⁶ Özşarı, a.g.e., s. 40.

¹⁷ Arın Namal, “Pro ve Contra Argümanlarla Etik Açısından Ötanazi”, **III. Ulusal Sağlık Hukuku “Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı ve Ötanazi” Sempozyumu**, Hamide Tacir, Aysun Altunkaş (ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2017, s. 12.

¹⁸ Artuk, Yenidünya, a.g.e., s. 107.

¹⁹ İnceoğlu, 1999, s. 135.

²⁰ Kudret Güven, **Kişilik Hakları ve Ötanazi**, 1. Baskı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2000, s. 16.

²¹ Oktay Uygun, **Hukuk Teorileri**, 1. Baskı, İstanbul, On iki Levha Yayıncılık, 2017, s. 27.

²² Özen, Ekici Şahin, a.g.m., s. 19.

zorunludur, hekimden aldığı ilaçla hastanın kendini öldürmesi halinde aktif ötanazi değil hekim yardımlı intiharın meydana geldiği unutulmamalıdır²³.

Pasif ötanazi niteliği itibariyle, hastanın iradesi sonrasında tüm müdahalelerin kesildiği bir yöntem olarak, hastanın tedaviyi ret hakkı ya da daha geniş anlamda bakıldığında hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı kapsamında değerlendirilebilir²⁴. Unutulmamalıdır ki tüm ötanaziler için hastanın ölümü istemesi ve bu yöndeki iradesinin açık olması en önemli şarttır, hastanın ölümü açıkça istememesi durumunda ötanazinin varlığı kabul edilemez. Bu durumda, hastanın tedavilere cevap verme ihtimali ne kadar zayıf olursa olsun ya da hasta ölümüne ne kadar yakın olursa olsun ölmek istediğini beyan etmediği sürece hekimin kendi iradesiyle tedavi uygulamama ya da tedaviyi sonlandırma yetkisi olmadığı gibi böyle bir eylem sonucu meydana gelen ölümde hekimin pasif ötanazi gerçekleştirdiği kabul edilemez.

Burada şuna da değinmek gerekir ki aslında ötanaziye ilişkin tanımların çoğu aktif ötanaziye kapsayıp pasif ötanaziye dışlayıcı niteliktedir. Başka bir ifadeyle, ötanazi tanımlamalarının çoğu aktif ötanaziye açıklarken pasif ötanaziyle tam uyuşmayan nitelik göstermektedir. Bunun en büyük sebebi şüphesiz pasif ötanazide kişinin doğrudan öldürülmeyip kendi kendine ölmesi, doğal yollarla hayatının sona ermesidir. Bunun doğal bir sonucu olarak da ötanazinin yasallığı tartışmaları çoğunlukla aktif ötanazi üzerinden yapılmaktadır. Çünkü aktif ötanazide cezalandırılması tartışılan bir hareket varken pasif ötanazide bir hareketsiz kalma hali vardır ve hastanın tedaviyi ret hakkı ile bir arada düşünüldüğünde buradaki cezalandırılabilirliğin sınırları oldukça daralmaktadır.

2. İradi- irade dışı ayrımı

Bir diğer ayrım ötanazi işlemine yönelik irade açıklanmasından kaynaklanmaktadır. Bu ayrım doktrinde istemli ve istem dışı ötanazi şeklinde de isimlendirilmiştir.²⁵ Hastanın bilinci yerindeyken tamamen kendi iradesiyle ötanaziye

²³ Mehmet Ali Zengin, **Biyoloji Uygulamaları ve Tıbbi Müdahaleler Karşısında İnsan Haklarının Korunması**, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012, s. 55.

²⁴ Özen, Ekici Şahin, a.g.m., s. 19.

²⁵ Bkz. İnceoğlu, 1999, s. 157-245.

talep etmesi üzerine gerçekleştirilen ötanazi iradi ötanazidir²⁶. Söz konusu iradenin geçerlilik kazanması için temyiz kudretine sahip kişi tarafından iradeyi sakatlayıcı bir hal -hata, hile, korkutma- bulunmadan özgürce açıklanan bir iradeden söz etmek gerekmektedir²⁷. Kısaca, ötanazi hasta henüz kendindeyken bizzat hastanın itibar edilir nitelikteki bir beyanı üzerine gerçekleştiriliyorsa iradi ötanazi uygulanmıştır.

İrade dışı ötanazi ise hastanın bilincinin kapandığı durumlarda gündeme gelen bir türdür. Bu tür ötanazide ölüm kararını hasta değil hasta yakınları vermektedir²⁸. İrade dışı ötanaziye başvurulabilmesi için hastanın iradesini hiçbir şekilde ortaya koyamayacak durumda olması gerekmektedir. Bu durum bitkisel hayat ya da koma gibi bir halden dolayı ortaya çıkabileceği gibi hastanın temyiz kudretini veya bilincini kaybetmesi nedenleriyle de meydana gelebilir²⁹.

Yukarıda aktif-pasif ayrımı başlığı altında yasallık tartışmalarının aktif ötanazi temelli ilerlediğinden bahsetmiştik. Burada da iradi ötanazinin kabul gören ve yasallık tartışmalarında yer alan tür olduğunu vurgulamak gerekir³⁰. Ötanazi kararının hastanın kendisi tarafından verildiği bu ötanazi türü, her ne kadar en yakınındaki kişiler olsa da hastanın yaşamına ilişkin kararın üçüncü kişiler tarafından verilmesi şeklinde ortaya çıkan irade dışı ötanazi karşısında çok daha kabul edilebilir bir yöntemdir³¹. Zira hukuk sistemlerinin görevi bireyi gerektiğinde en yakınındaki kişilerden bile korumaktır. Her ne kadar bazı hukuk sistemleri ötanaziye yasal bir boyut kazandırmış olsa da yukarıda ifade ettiğimiz gerekçeyle irade dışı ötanazinin bu hukuk sistemlerince de kabul görmediğini söylenebilecektir³².

3. Dar- geniş- en geniş anlam ayrımı

Ötanazi uygulanacak hastanın durumu da ötanazi türü bakımından bir ayrım doğurmaktadır. Hastanın ölüme yakınlığına göre uygulanan ötanazi dar anlamda ya da geniş anlamda ötanazi şeklinde adlandırılmaktadır. Dar anlamda ötanazi, halihazırda

²⁶ Kaşıkçı, a.g.m., s. 87.

²⁷ Arzu, Besiri, "Ötanazi ve Yaşama Hakkı", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 86, 2009, s. 191.

²⁸ Demirörs, Arslan Hızal, a.g.m., s. 1486.

²⁹ İncoğlu, 1999, s. 157.

³⁰ A.g.e., s. 158.

³¹ Benzer görüşler için bkz. Güven, a.g.e., s. 14.

³² Artuk, Yenidünya, a.g.m., s. 115.

acılar içinde ölmekteki kişinin hayatına ve acılarına son verilmesidir; geniş anlamda ötanazi ise kurtuluşu imkânsız ve şifasız bir hastanın acılarını dindirmek amacıyla gerçekleştirilen ötanazidir³³. Dar anlamda ötanazi kişinin ölümü yavaş bir şekilde başladıktan sonra uygulanan ötanazi iken geniş anlamda ötanazi kişinin kaçınılmaz ölümü henüz başlamamışken ve ne zaman başlayacağı belirsizken uygulanan ötanazidir.

En geniş anlamda ötanazi ise yukarıda cinai ötanazi olarak da değindiğimiz uygulamadır. Bu ötanazi türü, Demirhan'ın sınıflandırmasının aksine, çoğu yazar tarafından ötanazinin ana bir kolu değil ötanazi kavramı içerisinde bir tür şeklinde konumlandırılmaktadır. Buna göre iyileşme umudu olmayan akıl hastaları ya da hilkat garibelerinin hayatlarına son verilmesi şeklinde gerçekleştirilen ötanazi en geniş anlamda ötanazi ya da gerçek olmayan ötanazidir³⁴. Bu ötanazi türü yaşamları değersiz görülen kişilerin imhası şeklinde de ifade edilmektedir³⁵. Bu ötanazi türünde yukarıdaki ifadelerimizi tekrara düşmeden salt bir kişinin hayatının devam ettirilmeye değer görülüp görülmeyeceği tartışmasının yapılabilmesinin bile etik boyutta problemler doğurabileceğini söylemekle yetineceğiz. Nitekim, İncoğlu da bu tarz öldürmelerin, zaman zaman istemsiz veya zorunlu ötanazi şeklinde adlandırıldığını, ancak bunun ötanazi değil cinayet olduğunu belirtmektedir³⁶. Bu ötanazi türünün doktrinde yazarlar tarafından farklı ayrımlar içinde ele alınması, bir yere oturtulamaması kanımızca bu hareketlerin aslında ötanaziden çok uzak hareketler olması ve bu nedenle bir kalıba sığdırılamamasından kaynaklanmaktadır.

Bu üç ötanazi türünü özetle karşılaştırmak gerekirse, ölmekte olan kişinin öldürülmesi dar anlamda ötanazi, henüz ne zaman öleceği bilinmemekle birlikte hastalığının kaçınılmaz olarak ölümle sonuçlanacağı anlaşılan kişinin hayatına son verilmesi geniş anlamda ötanazi, ölüm tehlikesinden bahsedilmemekle birlikte yaşamasının anlamsızlığı ya da akıl hastalığı veya hilkat garibeliği gibi durumlar nedeniyle iyileşmesi imkânsız kişilerin rızaları dışında öldürülmeleri ise gerçek olmayan ötanazidir.

³³ A.g.m., s. 113.

³⁴ Demirörs, Arslan Hızal, a.g.m., s. 1486.; Artuk, Yenidünya, a.g.m., s. 114.

³⁵ Kılınç, a.g.e., s. 29.

³⁶ İncoğlu, 1999, s. 157-158.

4. Kazai(yargısal)- medikal ayrımı

Ötanazi işlemi kimi ülkelerde hukuka uygunken kimi ülkelerde hukuka aykırıdır. Ötanazinin hukuka aykırı olduğu devletlerde, zaten ötanazinin uygulanmaması gerektiğinden ötanaziye yönelik kararı kimin verdiği, ötanaziye gerçekleştirene uygulanacak yaptırım bakımından bir farklılık doğurmayacaktır.

Ötanazinin yasal olduğu devletlerin hepsinde ise kendilerine özgü bir usul benimsendiği görülmektedir. Bu noktada ötanazi işleminin nasıl yapılacağı ve kararı kimin vereceği hususlarında da bir ayrım ortaya çıkmıştır. Bu devletlerde ötanazi, öngörülen makam tarafından kararlaştırıldıktan sonra yapılacaktır; bu prosedüre uyulmadan yapılan ötanazinin ise hukuka uygunluğundan bahsedilemeyecektir. Bazı hukuk sistemlerinde ötanazinin gerçekleştirilmesi için mahkemeden izin alınması öngörülmüştür. Mahkemeden izin alındıktan sonra uygulanan bu ötanaziye kazai ötanazi adı verilmektedir³⁷. Ötanazi kararının doğrudan hekim tarafından verildiği hallerde ise medikal ötanaziden bahsedilmektedir³⁸. Unutulmamalıdır ki kararı kimin verdiğinden bağımsız, her durumda ötanazi işlemi hekim tarafından gerçekleştirilecektir. Hekim tarafından gerçekleştirilmeyen hayata son verme eylemleri hiçbir koşulda ötanazi değildir.

5. Dolaylı ötanazi

Dolaylı ötanazi ise hekimin hastanın acısını hafifletmek ya da geçirmek için uyguladığı tıp biliminin kabul gören tedavinin aynı zamanda yan etki olarak hastanın ömrünü kısaltıp ölümü yakınlıştırdığı durumlardır³⁹. Dolaylı ötanazinin diğer ötanazilerden farkı, bu işlemde hastayı öldürmeye yönelik bir iradenin bulunmayıp hastanın acılarını hafifletmek ya da dindirmek için kullanılan ilaçların hastanın ömrünü kısaltıcı etkiler göstererek ölümü yaklaştırmasıdır. Hastaya acılarını

³⁷ Özsarı, a.g.e., s. 63.

³⁸ Esra Alan Akcan “Ötanazi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt LXXI, Sayı 1, 2013, s. 8.

³⁹ Hakan Hakeri, *Tıp Hukuku*, 19. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2020, s. 473.

dindirmek amacıyla her gün artan dozlarda morfin vermek, bu ötanazi türünün en yaygın uygulamasıdır⁴⁰.

6. Pediatrik ötanazi

Erken ötanazi olarak da adlandırılan bu yöntem hastanın bireysel yararından çok toplumsal bir faydaya yönelen ve etik açıdan ciddi sorunlar içeren bir diğer yöntemdir. Erken ötanazi, ağır derecede engelli ya da doğuştan anomalileri olan bebeğin ailesinin kararı ile öldürülmesi halidir.⁴¹ Pediatrik gruba giren kişilere yani çocuklara uygulanacak bu ötanazi, genellikle çocuğun iradesinden bahsedilemeyeceği ve ebeveyn kararı ile yapılacağı için irade dışı ötanazi niteliğindedir; ayrıca pediatrik ötanazi aktif, pasif ya da dolaylı ötanazi şeklinde uygulanabilecektir⁴².

Pediatrik ötanazinin kabulünün beraberinde suiistimleri de getireceği doktrinde haklı olarak ileri sürülmektedir. Özen ve Ekici Şahin bu duruma bedensel ve zihinsel engelli çocukların öldürülmesi ya da erkek istediği halde kız çocuk dünyaya getiren ailelerin bu çocukları öldürmesi gibi sonuçlara yol açması riskini de beraberinde getireceğini savunmaktadırlar⁴³. Kanımızca da bu ötanazi türü suistimal edilmeden bile fazlasıyla etik dışıdır ve kabulü halinde suistimal oranı da yüksek olacak ve tabir caizse hukuk içerisinde hukuksuz fiillere cevaz veren bir alan haline gelebilecektir.

C. Ötanazi Yetkilisi Olarak Hekim

Hekim, ötanazinin uygulayıcısıdır. Tüm ötanazi türlerinin hekimler tarafından yapılması zorunludur⁴⁴; aksi halde gerçekleştirilen eylem ötanazi değil kasten öldürmedir. O halde ötanazinin sınırlarını çizebilmek için ötanaziye yetkili kişilerin, yani hekimlerin tanımlanması, incelenmesi gerekmektedir. Türk Dil Kurumu

⁴⁰ Arın Namal, “Etik Açıdan Ötanazi ve Türleri”, **Ötanazi**, Çağatay Üstün (ed.), 1. Baskı, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 2013, s. 57.

⁴¹ Özen, Ekici Şahin, a.g.m., s. 23.

⁴² N. Yasemin Oğuz, “Pediatrik Ötanazi”, **Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, Sayı 39, 1996, s.770.

⁴³ Özen, Ekici Şahin, a.g.m., s. 23.

⁴⁴ Hakan Hakeri, **Tıp Hukuku**, 16. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2019, s. 1061.

tarafından “İnsanlardaki hastalıkları teşhis ve onları ilaçlarla veya bazı araçlarla tedavi eden kimse, doktor, tabip”⁴⁵ şeklinde tanımlanan hekim ötanazinin ana unsurudur. Hukuki açıdan ise, hukuk düzeninin tıp mesleğini icra etme ve tıbbi müdahale yetkisi verdiği insandaki hastalıkları tanımayı ve iyileştirmeyi meslek edinen sağlık personelleri hekim olarak adlandırılır⁴⁶. Türkiye’de hekimlik mesleğini icra etme şartları 1219 sayılı Tababet ve Şuabatı San’atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun’da “Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde tababet icra ve her hangi surette olursa olsun hasta tedavi edebilmek için tıp fakültesinden diploma sahibi olmak şarttır.” şeklinde belirtilmiştir⁴⁷. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bir kişinin “hekim” sıfatı kazanabilmesi için bu kişinin herhangi bir tıp fakültesinden mezuniyeti zorunludur.

Hekimin kim olduğunun yanında ne yaptığı da ötanazi açısından önem taşımaktadır. Öldürme eyleminin ötanazi kabul edilebilmesi için ilk olarak hastanın ölümü talep etmesi gerektiğini söylemiştik. Bunun yanında hekimin bu talepten önce hastaya hastalığı, bu hastalığın evreleri, iyileşme ihtimali ve gelecekte ne gibi durumlarla karşılaşacağı gibi hususlarda açıkça bilgi vermesi gerekmektedir, ki bu bilgi verme işlemine hastanı aydınlatılması adı verilmektedir. Aydınlatma, yetkili tarafından tıbbi müdahalenin şekli ve sonuçları hakkında ya da benzer konularda bilgi verilmesi şeklinde yapılacaktır⁴⁸. Bayraktar, hekimin hastaya yapacağı açıklamada hastalığın sebepleri, niteliği, bulgular, tedavi yöntemleri ve bu tedavilerin gereklilik derecesi, tedavilerin, özellikle ameliyatların, meydana getirebileceği riskler ve beklenen sonuçlar konusunda, kısaca her konuda bilginin verilmesi gerektiğini, hatta ilgili durumlarda hastalığın tıbbın henüz tedavi edemediği bir hastalık olduğu bilgisinin dahi açıklamada yer alması gerektiğini vurgulamaktadır⁴⁹. Hekim, hastayı aydınlattıktan sonra hastanın ölüm yönünde irade beyanında bulunması halinde ötanazi uygulayabilecektir. Kanımızca hastanın yeterince aydınlatılmadığı ya da açık ve itibar edilebilir bir rızasının bulunmadığı hallerde yapılan işlem ötanazi değildir⁵⁰.

⁴⁵ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 19/03/2020 20.35)

⁴⁶ Şebnem Akipek Öcal, “Hastanın Tedaviyi Reddetmesi ve Hekimin Hukuki Sorumluluğu”, **III. Ulusal Sağlık Hukuku “Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı ve Ötanazi” Sempozyumu**, , Hamide Tacir, Aysun Altunkaş (ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2017, s. 111.

⁴⁷ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1219.pdf> (Erişim tarihi: 20.03.2020 15.31)

⁴⁸ İlhan Gülel, **Tıbbi Müdahaleye Rıza**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2017, s. 113.

⁴⁹ Köksal Bayraktar, **Hekimin Tedavi Nedeniyle Cezaî Sorumluluğu**, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları Sermet Matbaası, 1972, s. 125.

⁵⁰ Benzer görüşler için bkz. Hakeri, 2019, s. 1061-1063.

Çünkü hastanın rızası, hastalığını, hastalığın aşamalarını, sonuçlarını ve bu gibi unsurların hepsini değerlendirerek verdiği bir karardır, bunlardan herhangi birini bilmeden alınan bir karar ötanazi için yetersiz kalacaktır.

D. Ötanazinin Felsefi Açıdan Değerlendirmesi

Hastanın ne kadar acı çektiğine, ölümüne ne kadar kaldığına ya da ölmeyi ne kadar istediğine bakılmaksızın tüm ötanazi işlemlerinde ortak bir nokta vardır: Hekimin hastanın hayatını yönlendirmeye yönelik iradesi ve bu yöndeki fiilleri. Başka bir deyişle aslında her ötanazi bir öldürmedir ve bir insanın öldürülmesi de her zaman etik tartışmalara yol açacaktır. Kimileri bir insanı öldürmeyi hiçbir koşulda kabul etmezken kimileri de acılar içinde kıvrınmanın insan onuruna aykırılığını savunarak bu durumlarda insanların ölüm taleplerini kabul edip onları öldürmeyi insan onurunu korumanın bir gereği olarak görmektedir. Taban tabana zıt bu iki görüş devletler seviyesinde de yansımalarını bulmakta, bazı devletler ötanaziye yasallaştırırken bazıları en ağır şekillerde cezalandırmaktadır. Bireyleri ya da devletleri bu iki görüşten birisini savunmaya iten birçok argüman bulunmakla birlikte içerisinde çok ince detaylar ve kişiye özel bazı parametreler barındıran bu konuda hangi tarafın daha isabetli görüşler ortaya koyduğunu söylemek mümkün değildir. Güven, ötanaziye ilişkin olumlu ya da olumsuz bir yaklaşımın doğruluğu yönündeki kararın kim tarafından ve neye göre verileceğinin de ötanazinin kendisi kadar büyük bir tartışma konusu olduğunu vurgulamış, ötanazi konusunda bilimin mi, dinin mi, örf ve adetin mi dediği yapılmalı sorusuna ise devletin sesinin yani hukukun karar vermesi gerektiğini, hukukun da bu kararı evrensel normlar ışığında vermesi gerektiği şeklinde görüş belirtmiştir⁵¹. Biz de ötanazi konusunda hangi yaklaşımın benimsenmesi gerektiği konusundaki karar merciinin, bunun sonucunda da doğru görüşün hangisi olduğunun belirsizliği konusundaki açıklamalara katılmakla birlikte yine de her iki tarafın görüşlerini ve bunların gerekçelerini en doğru biçimde ifade etmeye çalışacağız.

⁵¹ Güven, a.g.e., s. 77.

1. Ötanaziyi kabul eden görüşler

Bu görüşlerin hareket noktasını anlamak için genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, ötanazide amaç hastayı öldürmek değil hastanın acılarına son vermek, daha fazla acı çekmemesini sağlamaktır. Ayrıca hasta hayatına devam etmek istememekte, çektiği ya da çekeceği acılardan kaçmak için ölüm yolunu tercih etmektedir. Çoğunlukla da ötanazi talep eden hastaların iyileşmesi beklenmemekte, mevcut hastalıkları nedeniyle öleceklerine kesin gözüyle bakılmaktadır. Bu nedenle aslında ötanazi uygulamaları bir insanı öldürmekten çok bir hastanın kaçınılmaz ve acılı sonunu yaklaştırıp daha az acı çekerek hayata veda etmesini sağlamak şeklinde değerlendirilebilir. Birçok yazarın bu noktalar başta, farklı sebeplerle ötanaziyi savunduğu görülmektedir.

Ötanaziyi benimseyen yazarların kendi aralarında farklı sebepler ve farklı ötanazi türleri bakımından ayrıştıklarını söylemek mümkündür. Özellikle birçok yazar pasif ve dolaylı ötanaziyi hastanın tedaviyi reddetme hakkının doğal bir sonucu kabul ederek bu ötanazilerin yasallığını savunurken, nispeten az sayıdaki yazar aktif ötanaziye de savunan bir anlayış benimsemektedir⁵².

Ötanazinin cezalandırılmaması gerektiğini savunan görüşlerden birisi, Dönmezer'in de ifade ettiği gibi manevi unsura yönelik bir değerlendirme yaparak kişinin ölmeye yönelik iradesini ön plana çıkarmakta ve bu irade üzerine öldürme eyleminin aslında temelde bir intihar olduğunu, eylemi gerçekleştirenin öldürme yönünde manevi unsurunun bulunmadığını ifade ederek cezalandırmayı reddetmektedir⁵³. Bu görüşün yeterince güçlü temeller üzerine kurulmadığını söylemek yerinde olacaktır. Kasten öldürmenin manevi unsuru kast bilme ve istemeden oluşmaktadır ve hasta acı içinde olsa bile onun talebini yetine getirerek onu öldüren hekim hem yaptığı hareketin sonucunda ölümün gerçekleştiğini bilmekte hem de bu ölümün gerçekleşmesini, acıların dinmesi amacıyla da olsa, açıkça istemektedir. Bu nedenle bu görüşün aksine ötanazide kasten öldürmenin manevi unsuru tamamen mevcuttur⁵⁴.

⁵² Özen, Ekici Şahin, a.g.m., s. 21.

⁵³ Ayrıntılı açıklamalar için bkz: Sulhi Dönmezer, **Ceza Hukuku Özel Kısım: Kişilere ve Mala Karşı Cürümler**, Gözden Geçirilmiş 11. Bası, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Fakülteler Matbaası, 1981, s.24.

⁵⁴ Aynı yöndeki görüşler için bkz. Demirörs, Arslan Hızal, a.g.m., s.1495, Ünver, a.g.m., s. 39.

Doktrinimizde ötanaziyi savunan yazarların başında gelen Tacir, ötanaziyi hastanın kendi geleceğini belirleme hakkının⁵⁵ bir sonucu saymaktadır. Tacir’e göre hastanın kendi geleceğini belirleme hakkının alt başlıklarından biri olan ötanazi, bu hak kapsamında yasallık kazanmaktadır ve hastalar bu haklarını kullanmak suretiyle ötanaziye talep edebilecekleri gibi bu talepleri de karşılanacaktır. Bu nedenle ötanazinin yasallığı, hastaya kendi geleceğini belirleme hakkı tanınmasının doğal ve zorunlu bir sonucudur⁵⁶. Tacir, ayrıca ötanaziye intiharla karşılaştırmış, intihar edenlerin önünde yaşama seçeneğinin bulunduğunu, yani bunu bir hak kabul ettiği için intihar etmek istediğini diğer yandan ötanazi talep edenlerin başka çarelerinin kalmadığını ifade etmiş, bu iki durumun ayrı değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Hatta bu karşılaştırmayı daha ileri götürerek ölümcül bir hastanın yaşamasını sağlamakta devletin ya da toplumun hiçbir çıkarı bulunmazken sağlıklı bir insanın intiharının önüne geçilmesinde devletin ve toplumun çıkarının bulunduğunu öne sürerek ötanaziye savunmuştur⁵⁷.

Bir grup yazar ise ötanazinin yasallaştırılmasını merhamet duygusunu temele alarak savunmaktadır. Bu görüşe göre acılar içinde kıvrılarak çaresizce öldürülmeyi dileyen bir hastaya istediğini vererek onu öldürmek aslında bir insanlık görevidir⁵⁸. Çünkü asıl insanlık, bir kişiyi ıstıraptan kurtarmaktır⁵⁹.

Etik açıdan hiçbir kabul edilebilirliği olmadığını söyleyerek açıklayacağımız bir diğer görüş ise ötanaziye toplum yararına görmekte, bozuk bir nesil yetişmesini önlemek amacıyla ötanazinin gerekliliğini ifade etmektedir. Özellikle iyileşmesi beklenmeyen akıl hastalarına ötanazi uygulanması hem bozuk bir nesli hem de gereksiz masraf yapılmasını önleyecektir, bu nedenle ötanazi kabul edilmelidir⁶⁰. Bu yaklaşımda hem aktif hem pasif ötanazinin yasallığı hararetle savunulmakta, çoğunluğun faydası için tedavisi imkânsız kişiler deyim yerindeyse kurban olarak

⁵⁵ Hastanın Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı konusunda ayrıntılı bilgi için aşağıda I.B.3.a bölümüne bakınız.

⁵⁶ Hamide Tacir, “Hastanın Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı”, **III. Ulusal Sağlık Hukuku “Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı ve Ötanazi” Sempozyumu**, , Hamide Tacir, Aysun Altunkaş (ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2017, s. 45-46.

⁵⁷ Hamide Tacir, **Hastanın Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı**, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2011, s. 270-271. Burada bir not düşmek gerekirse, her ne kadar yazarın amacı ötanaziye destekleyerek acı çeken hastaları kurtarmaksa da insan yaşamını böylesine pragmatik bir çerçevede ele almak kanımızca bireyin toplumdaki değerine ilişkin ciddi sorunlar doğurabilecektir, bu nedenle bu yaklaşımı desteklemiyoruz.

⁵⁸ Demirörs, Arslan Hızal, a.g.m., s. 1495.

⁵⁹ Artuk, Yenidünya, a.g.m., s. 126.

⁶⁰ Muhtar Çağlayan, “Ötanezi ve İntihar”, **Adalet Dergisi**, Yıl: 57, Sayı 1, 1966, s. 15.

görülmektedir. Platon da Devlet kitabında ölecek hastaların ömrünün uzatılmasının faydasız hatta yanlış bir çaba olarak görmüş ve yaşamaya gücü yetmeyenlerin çocuk yapmalarının bile yasaklanması gerektiğini ileri sürmüştür⁶¹. Bu görüştekilerin, tamamen sağlıklı insanların savaşta da öldüğünü hatırlatarak sağlıklı insanların savaşta ölmesine göz yumulabiliyorsa akıl hastası ya da anormal bireylerin toplum için evleviyetle feda edilebileceğini ileri sürmeleri karşısında akıl sağlığı ya da fiziksel sağlığı önem arz etmeksizin her insanın aynı derecede değerli olduğunu ve kimsenin kimse için feda edilemeyeceği, feda edilse bile bunun hiçbir modern hukuk sistemince kabul edilmeyeceğini belirtmek yerinde olacaktır⁶². Çağlayan da değindiğimiz bu konuya “*Bir insanın hayatı, hiç bir şeyle ölçülemeyecek derecede büyük bir kıymet ve değer taşır.*”⁶³ ifadeleriyle açıklık getirmiş, bu görüşün kabul edilemezliğini vurgulamıştır.

Ötanaziye benimseyen ve geniş çapta kabul gören bir diğer görüşe göre ise insanın en temel haklarının başında gelen yaşama hakkı yalnızca yaşamayı değil, onurlu bir şekilde yaşamayı kapsayan bir haktır⁶⁴. Bu görüşe göre yaşama hakkının korunması kapsamında kişilerin onurunun da korunması zorunludur. Hatta Tacir’e göre insan onuru hastanın kendi geleceğini belirleme hakkının da özünü oluşturmaktadır⁶⁵. Katlanılmaz acılar içinde, iyileşme umudu olmadan başkalarına muhtaç şekilde yaşayan hastaların bu durumu insan onurunu zedeleyeceğinden bu durumlarda hastanın talebini kabul ederek hastalara ötanazi uygulanması yaşama hakkının bir gereğidir⁶⁶.

Tartışma konusu yapılan bir diğer husus, hastanın ötanaziye yönelik geçerli bir irade beyanında bulunamayacağı hallerde ötanazinin uygulanabilip uygulanamayacağıdır. Yukarıda irade dışı ötanazi başlığında bu durumlarda daha temkinli bir yaklaşım sergilendiğini ifade etmiştik. Bunun en büyük nedeni hastanın gerçek iradesinin tespit edilmesindeki zorluk ve bu kararı vermeye yetkili görülen kişilerin hastanın gerçek iradesine aykırı hareket edebilecek olması riskidir. İrade beyanında bulunamayacak kişiler, küçükler ya da iyileşmesi beklenmeyen akıl hastaları olabileceği gibi bilinci yerinde olmayan kişiler de bu kapsamda

⁶¹ Platon, **Devlet**, Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz (Çev.), 22. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 98-102.

⁶² Benzer görüşler için bkz. Çağlayan a.g.m., s. 15.

⁶³ Çağlayan, a.g.m., s.15.

⁶⁴ Özen, Ekici Şahin, a.g.m., s. 22.

⁶⁵ Tacir, 2011, s., 289.

⁶⁶ Özen, Ekici Şahin, a.g.m., s. 22.

değerlendirilebilir; birçok yazar bu durumlarda, hastaların geçerli irade beyanında bulunması halinde ne yönde bir karar vereceği ile hasta için en faydalı kararın ne yönde olması gerektiği belirlenerek ve bunlar dikkate alınarak karar vermeye hukuken yetkili kılınan kişilerce ötanazi kararı verilebileceğini savunmaktadırlar.⁶⁷ Özen ve Ekici Şahin, pediatrik ötanaziye atıf yaparak, hastanın kendisi dışında birisi tarafından ötanazi kararının verilmesinin kabul edildiği görüşe şüphe ile yaklaşmak gerektiğini ifade etmektedirler⁶⁸.

Ötanazinin suç sayılmaması gerektiğini savunan bir diğer görüş ise intihara atıfta bulunarak intiharın suç sayılmadığı bir düzende ötanazinin de suç sayılamayacağını, çünkü aslında ötanazinin bir hekim yardımıyla intihar etmek olduğunu ileri sürmektedir⁶⁹.

2. Ötanaziye reddeden görüşler

Ötanaziye reddeden görüşler yukarıdakinden bambaşka bir pencereden bakmak suretiyle değerlendirmeler yapmaktadırlar. Ötanazi eylemi aracılığıyla her ne kadar yaşarken acı çekiyorsa da bir insanın hayatına son verilmekte, yani öldürülmektedir. Ötanazinin nesnesi konumundaki hasta ölümü kendisi istemekteyse de yaşam hakkı hukuk sistemlerinin kişilere tanıdığı en önemli, en üstün haktır ve bu hakkı yaşamdan vazgeçmeyi kapsadığı da kabul edilemez. Bu nedenle hastanın ölüme yönelik talebinin hukuki hiçbir değeri yoktur. Başka bir açıdan, nasıl insan ne zaman doğacağı konusunda söz sahibi değilse ne zaman öleceğine karar verme yetkisi de yoktur, zira buna yalnızca yaratıcı karar verebilir. Bu hususlar göz ardı edilerek ötanazinin yasallaştırılması savunulacak olsa bile, böyle bir yetkinin kötüye kullanılması halinde doğacak ve geri döndürülemeyecek zararlar çok ağır olacağından böyle bir riski göze almak düşünülemez. Son olarak, hukuken kabul edilebilir bir rızanın varlığı ötanazide temel şarttır; ciddi derecede acılar çeken ve ölümlü burun buruna gelmiş bir insanın akıl sağlığı değerlendirildiğinde böyle bir konuda hukuki geçerlilik kazanabilecek

⁶⁷ Sulhi Dönmezer, **Kişilere ve Mala Karşı Cürümler**, Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 16. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2001, s. 36-37.

⁶⁸ Özen, Ekici Şahin, a.g.m., s. 23.

⁶⁹ Nur Centel, Hamide Zafer, Özlem Çakmut, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, 10. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2017, s. 336.

nitelikte bir irade beyanında bulunabileceğini söylemek mümkün değildir. Temelde bu ve benzeri noktalar görülmekle birlikte birçok argümanla yazarlar ötanaziye karşı çıkmaktadırlar. Ötanaziyi reddeden görüşler, ötanazinin nasıl cezalandırılacağı konusunda ikiye ayrılmaktadır. Kimi yazarlar ötanaziyi kasten öldürmenin altında incelerken kimi yazarlar ise apayrı bir suç olduğu kanaatindedir. Bu nedenle farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır.

Ötanaziyi kasten öldürmenin bir şekli olarak kabul eden görüş bunu ceza hukukunun genel kurallarına dayanarak temellendirmekte, ötanazi eyleminde gerek maddi gerekse manevi unsur bakımından kasten öldürme suçunun ortaya çıktığını, bu nedenle suç oluştuğunu ve cezalandırılması gerektiğini savunmaktadırlar⁷⁰.

Ötanaziye karşı çıkanlar arasında en çok benimsenen görüşlerden birisi dini temele dayanan, insana yaşamının Tanrı tarafından verildiğini ve yalnızca O'nun bu canı geri alabileceğini vurgulayarak ötanazi yoluyla bir insan tarafından yaşama son verilmesine şiddetle karşı çıkan görüştür⁷¹. Bu görüş toplumsal yapımız nedeniyle akla ilk başta İslam anlayışını getirirse de Hristiyanlık ve Yahudilik gibi semavi dinlerde de yaşam bu şekilde görülmekte ve ötanazi yasaklanmaktadır⁷².

Ötanazinin kabul ya da reddi yönündeki görüşler hareketin tabiatı dolayısıyla yaşama hakkıyla çok yakın ilişkiler içindedir ve yazarlar bu hakka dayanarak ötanazi leh ya da aleyhine argümanlar sunmaktadırlar. Bu noktada belki de en önemli husus hastanın öldürme eylemine rıza göstermesi, hatta yaşamından ve yaşama hakkından vazgeçiyor olmasıdır. Buradaki kilit unsur yaşama hakkının vazgeçilebilirliği ve öldürmeye rızanın hukuki geçerliliğidir. Savcı, yaşama hakkından vazgeçilebileceği fikrini reddederek hukuk sistemlerinde yaşama hakkının kişinin kendisinden gelecek zararlara karşı bile koruma sağlayan bir mekanizma olduğunu, dolayısıyla kişinin yaşama hakkından vazgeçerek ölüme rıza göstermesinin hukuki hiçbir geçerlilik doğurmadığını belirtmektedir⁷³.

Daha önce pasif ötanazinin aktif ötanaziye oranla daha fazla kabul gördüğünü belirtmiştik. Ancak ötanaziyi kabul etmeyenlerin içinde büyük bir kesim her iki ötanaziyi de reddetmektedir. Dolaylı ötanazide ise ölüm amaç değil bir yan etki

⁷⁰ Dönmezer, 2001, s. 27.

⁷¹ Çağlayan, a.g.m., s. 8.

⁷² Dinlerin yaşama bakışı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Birinci Bölüm-II.B.1

⁷³ Bahri Savcı, **Yaşam Hakkı ve Boyutları**, Ankara, SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1980, s. 18-19.

olduğundan ve uygulanan yöntem ölümü yalnızca yaklaştırdığından, hastanın içinde olduğu acılı durum da dikkate alınarak farklı bir bakış açısı sergilenmekte ve dolaylı ötanazi kabul edilmektedir⁷⁴.

Bir öldürme işleminin ötanazi niteliği kazanması için hastanın talebi zorunlu bir şarttır. Ancak ötanaziyi reddeden birçok yazar, dayanılmaz derecede ağrılar ve farklı sıkıntılarla karşı karşıya olan bir hastanın karar verme yeteneğinin hukuken geçerli bir talepte bulunmasını engelleyecek derecede zarar gördüğünü savunarak hastanın bu yöndeki talebinin hiçbir geçerliliği olmadığını ileri sürmek suretiyle ötanaziye karşı çıkmaktadırlar⁷⁵.

Ötanazi uygulandıktan sonra geri alınamayacak bir eylemdir. Bu nedenle yanlış ya da kötü niyetli uygulamalar telafi edilemez sonuçlar doğuracaktır. Birçok yazar da ötanazinin kötüye kullanılma riskini bile tek başına yasallaştırılmaması için yeterli görmektedir. Bu yazarlara göre özetle, yaşama hakkının böyle büyük bir tehditle karşı karşıya kalmasındansa insan yaşamının güvenliği ve hastaların otonomisinin korunabilmesi amacıyla ötanazi cezalandırılmalıdır⁷⁶.

Tıbbın sürekli gelişmesi de ötanaziye karşı savunulan bir diğer argümandır. Buna göre her ne kadar o zamanki tıbbi imkanlara göre hastanın iyileşmesi ya da acılarının dindirilmesi mümkün görünmese de daha sonra yeni yöntemler keşfedilerek hastalığın tedavi edilme imkânı doğabilecektir, bu nedenle iyileşmesi mümkün değil tezi ile bir hastaya ötanazi uygulanması kabul edilemez⁷⁷. Kaldı ki tıp alanında zaman zaman gerek tanı gerekse tedavi bakımından hatalar yapılabilmeyle birlikte prognozunun⁷⁸ olumsuzluğundan emin olunan bazı hasta ya da hastalıklarda iyileşmelerle de karşılaşılabilir, ki bu durumda aslında iyileşemezliğe ilişkin asla kesin bir kanaate varılamayacağını söylemek gerekir⁷⁹. Bu nedenle ötanaziye izin verilmemesi savunulmaktadır.

⁷⁴ Benzer görüşler için bkz. Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Murat Önok, **Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku**, 18. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2020, s. 201.

⁷⁵ Arın Namal, "Türk Tıp Etiği Çevrelerinde Ötanazi Tartışmaları-Neden Henüz Küçük Bir Alev?", **Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi**, Nur Centel (der.), 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 85.

⁷⁶ Bülent Özalpay, **Ötanazi ve Getirdiği Etik Sorunlar**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1996, s. 39.

⁷⁷ Artuk, Yenidünya, a.g.m., s. 121.

⁷⁸ Prognoz: "Bir hastalığın olası seyrini, süresini ve sonuçlarını önceden öngörme" (Hemşirelik Terimleri Sözlüğü); Prognoz: "sonu görüm" (Tıp Terimleri Kılavuzu) şekillerinde tanımlanmaktadır . <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.04.2020 17.48)

⁷⁹ Namal, 2017, s. 13-14.

Tıp alanı kaynaklı bir diğer eleştiri ise iyileşmeyeceğine kanaat getirilen hastalara ötanazi uygulanmasının önünün açılması halinde tıptaki gelişmenin ve araştırmaların duracağı yönündedir⁸⁰. Gerçekten de önceden tedavi edilemeyen birçok hastalık günümüzde kolaylıkla tedavi edilebilmektedir ve bunun temel sebebi tedavi edilemediği dönemlerde bu hastalık üzerine yapılan araştırmalar ve hastaları iyileştirmek için yapılan denemelerdir. Bu aşamaya gerek duymadan hastaların ölümüne izin vermek hem ileride bir tedavi bulunduğunda o hastalıktan kurtulma şansının hastanın elinden alınması hem de bu hastalık hakkında herhangi bir çalışma yapılmaması nedeniyle tedavinin asla bulunamaması gibi sonuçlar doğurabilecektir. Kanımızca bu görüş haklı bir noktaya dikkat çekmektedir.

Ötanaziyi kabul etmemekle birlikte kasten öldürme olarak cezalandırılmasını da uygun bulmayan yazarlar her ne kadar ötanazinin cezalandırılması gerektiğini söyleseler de söz konusu eylemi gerek olayın niteliği gerekse saik bakımından diğer kasten öldürme eylemlerinden farklı değerlendirmekte ve ötanaziyi gerçekleştiren kişinin diğer öldürme suçlarının failleri ile aynı oranda tehlike arz etmemesi nedeniyle daha hafif cezalandırılması gerektiğini savunmaktadırlar⁸¹.

E. Ötanazinin Tarihçesi

İlk ötanazi uygulamasının nerede ya da ne zaman yapıldığı gibi konularda net bilgilere ulaşmak mümkün olmasa da ötanazinin başlangıcının hastalıkların, dolayısıyla da insanoğlunun tarih sahnesine çıkışıyla yaklaşık aynı dönemlere denk geldiğini söylemek kanımızca yanlış olmayacaktır. Öyle ki Duranlı, eski dönemlerde neredeyse tüm topluluklarda ötanazinin uygulandığını ifade etmiştir⁸². Türklerde devlet eliyle kabul edilen ötanazi uygulamasına eskiden bu yana rastlanmamış, hatta intihar eden kişinin diğer ölülerden farklı bir yere gömülmesi suretiyle bedeni üzerinden cezalandırılması yoluyla bu yola başvuranlar ötekileştirilmiştir⁸³. Ayrıca

⁸⁰ Artuk, Yenidünya, a.g.m., s. 121-122.

⁸¹ Dönmezer, 1981, s. 28; Bayraktar, 1972, s. 157; Artuk, Yenidünya, a.g.m., s. 124.

⁸² Ayrıntılı bilgi için bkz: Muvaffak Duranlı, "Deli Dumrul Anlatmasında Ötanazi Kalıntısı", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 15/2, Kış 2015, s. 43-48.

⁸³ Sadri Maksudi Arsal, **Türk Tarihi ve Hukuk**, 1. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 158.

vurgulamak gerekir ki tarihsel gelişimi içerisinde eski dönemlerde ötanazi, çoğunlukla aktif ötanazi olarak anlaşılmış ve bu ötanazi türü üzerine düzenlemeler yapılmıştır.

Ötanazi, Antik Yunan ve Roma dönemlerinde beri uygulanagelen bir yöntemdir⁸⁴. Bu durum, Antik Yunan’da soylu kesime ciddi derecede önem verilmesi ve soyluların hasta veya yaşlı olarak görünmesinin istenmemesi düşüncesinden kaynaklanıyordu⁸⁵. Hukukun yeni sistemleştiği bu dönemlerde “*volenti non fit injuria*”⁸⁶ ilkesi gereğince mağdurun rızasına dayanan bir eylem hukuka uygun hale geldiğinden cezalandırılmadığı da söylenebilir⁸⁷. Antik Yunan’da ötanazinin hastalıktan bağımsız değerlendirildiğini de belirtmek gerekir. Senato ölmek için geçerli bir sebep sunan herkese izin belgesi veriyordu ve hâkimler de ölmek isteyenler için baldıran zehri bulunduruyorlardı⁸⁸. Hammurabi Kanunları’nda ise iyileşmeyeceğine kesin gözüyle bakılan ve öleceği kesin olan hastalara doktorlar tarafından müdahale yasaklanmıştı⁸⁹.

Eski dönemlerde neredeyse tüm devletlerin teokratik bir yönetim benimsediği dikkate alındığında, Antik Yunan sonrasında ötanazinin Hristiyanlığın doğuşu ile başlayan süreçte tarih sahnesinden büyük ölçüde kalktığını söylemek mümkündür. Roma’da Hristiyanlık ile birlikte ötanazi ve intihar karşıtı yaklaşımlar da yayılmış, böylece intihar ve ötanazi yasaklanarak bunlara yönelik önlemler artırılmıştır⁹⁰. Romalı bir hekim olan Hipokrat ise yemininde ötanaziye açıkça karşı çıkmış, kendisinden onları öldürmeleri için talepte bulunanların bu talebini kabul etmeyeceğini ifade etmiştir⁹¹. Kanımızca Hipokrat Yemini’nin günümüzde bile saygınlığını koruyan bir metin olarak doktorların o tarihten bugüne ötanaziye bakışını da büyük ölçüde etkilediği söylenebilir.

Hristiyanlıkla birlikte ortaya çıkan ötanaziye karşı duruş Orta Çağ Avrupası’nda da hakimiyetini sürdürmüş, daha sonra Aydınlanma döneminde

⁸⁴ Erika Biton Serdaroğlu, “Ötanazi- Ölme Hakkı”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 22, Sayı 3, 2016, s. 464.

⁸⁵ Özsarı, a.g.e., s. 6.

⁸⁶ “Kabul edene haksızlık yapılmış olmaz.” Bkz: Belgin Erdoğan, **Hukukta Latince Teknik Terimler Sözlüğü**, 3. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 155.

⁸⁷ Dönmezer, 1981, s. 24.

⁸⁸ İnceoğlu, 1999, s. 28.

⁸⁹ Hammurabi Kanunları için bkz: <https://avalon.law.yale.edu/ancient/hamframe.asp> (Erişim Tarihi: 21.04.2020 00.47)

⁹⁰ İnceoğlu, 1999, s. 29.

⁹¹ Hipokrat Yemininde “....Benden öldürücü bir ilaç istendiğinde ne vereceğim ne de buna benzer bir şeyi tavsiye edeceğim. Yine aynı şekilde gebe kadınlara cenini düşürmeleri için ilaç vermeyeceğim.....” ifadelerine yer verildiği görülmektedir. Hipokrat Yemini için Bkz: Hippokrates, “Hipokrat Yemini”, **İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, İlyas Altuner (Çev), No: 7, 2015, 1-7.

Helenistik düşüncenin tekrar önem kazanmasıyla birlikte ötanazi de yeniden gündeme gelmiştir⁹². Bu dönemlerden sonra ötanazi kavramsallaştırılmaya ve hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı kapsamında ele alınmaya başlanmıştır.

Tamamen bireyci bir anlayışla ilerleyen ötanazi tartışmaları ve uygulamaları 1. Dünya Savaşı sonrasında Weimar Almanyasında bambaşka bir alana evrilmiş ve hasta bireylerin toplum için zarar, topluma bir yük olduğu anlayışı ortaya çıkmıştır. Bunun devamında ise Nazi Almanyasında topluma yük olarak görüldüğü için on binlerce insan, saygın ölüm ve ötanazi kavramlarına dayanılarak öldürülmüştür⁹³.

20. yüzyılda Avrupa ve Amerika’da ötanazi yoğun bir şekilde tartışılmaya başlandı⁹⁴. 20. Yüzyılın ikinci yarısında Hollanda’da iradeye bağlı ötanazinin fiilen uygulanmaya başlamasının yanında bugünkü manada ötanazinin adli bir makam tarafından ilk defa 1930 yılında Fransa’da ele alındığı kabul görmektedir⁹⁵. Richard Corbet’in annesini öldürmekten yargılandığı davada Dragunion Mahkemesi’nce beraat kararı verilmiştir⁹⁶.

20. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde uluslararası metinlerde de ötanazinin izlerine rastlanmaya başlanmıştır. Lizbon Bildirgesi (1981)⁹⁷ ve Amsterdam Bildirgesi (1994)⁹⁸ ile hastanın kendi geleceğini belirleme ve tedaviyi ret hakları açıkça kabul edilmiştir. Tarih sahnesinde ötanaziye yasal hale getiren ilk devlet ise 2001 yılında Hollanda olmuştur⁹⁹.

⁹² Kaşıkçı, a.g.e., s. 90.

⁹³ Namal, 2011, s. 74.

⁹⁴ Özsarı, a.g.e., s. 13.

⁹⁵ Alan Akcan, 2013a, s. 10-11.

⁹⁶ Alan Akcan, 2013b, s. 110.

⁹⁷ **WMA Declaration of Lisbon on the Rights of the Patient** (Lizbon Bildirgesi) Bkz: Principle 3: Right to Self Determination <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-lisbon-on-the-rights-of-the-patient/> (Erişim Tarihi: 02.04.2020 02.40)

⁹⁸ **A Declaration on the Promotion of Patients’ Rights in Europe** (Amsterdam Bildirgesi) Bkz. Principle 1.2 & Principle 3.2 https://www.who.int/genomics/public/eu_declaration1994.pdf (Erişim Tarihi: 02.04.2020 02.35)

⁹⁹ Ünver, a.g.m., s. 35.

II. ÖTANAZİ İLE BAĞLANTILI HAKLAR

Oğuzman/Barlas’a göre “*Hak, hukuken korunan ve sahibine bu korumadan yararlanma yetkisi tanınan menfaattir*”¹⁰⁰. İnsan hakları ise kişiye dil, din, ırk, cinsiyet, renk, köken ya da düşünce dahil hiçbir ayrıma tabi tutulmadan yalnızca “insan” olması nedeniyle belli haklar tanınmasını öngören anlayışın somutlaşmış halidir¹⁰¹. Günümüz dünyasında her birey hem iç hukuk hem de uluslararası hukuktan kaynaklanan ve herhangi bir ayırım yapılmadan herkese eşit şekilde tanınan bu haklara sahiptir.

Her hak, sahibine bu hakkı kullanma ve çevredekilerden de bu hakka saygı göstermelerini talep etme yetkisi verir. Bir haktan söz edildiğinde hak sahibinin herhangi bir prosedüre gerek duymadan ve belirsizliklerle karşılaşmadan o hakkı kullanacağı kabul edilir. Ancak ötanazinin yasallaşması sürecinde böyle bir durum ortaya çıkmamaktadır. Ötanazi, cezalandırılın ya da cezalandırılmasın hiçbir devlet tarafından hak kategorisine alınmamıştır. Devletler ötanaziye katlanılamaz acılar çeken ve iyileşme umudu olmayan tüm hastalara tanınan bir hak değil de bu durumların varlığı halinde belli prosedürlerin işletilmesinden sonra hastaya verilebilecek bir izin olarak görmektedirler. Ötanazinin her kişi için yeniden değerlendirilmesi ve izin verilmesi ya da verilmemesi süreci ötanaziye hak kavramından uzaklaştırmaktadır.

Ötanazinin hak olmasa da gerek kendi niteliği gerekse tartışıldığı toplumların yapısı nedeniyle bazı hak ve özgürlüklerle iç içe konumlanmıştır, öyle ki bunlardan en az birinin alanına girmeden ötanaziye ilişkin değerlendirme yapılamayacağı dahi söylenebilir. Bunlarda en önemlileri yaşama hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ve hasta haklarıdır. Ötanazi yaşamı sonlandırdığı için yaşama hakkı ile, dinlerin yaşam ve ölüm anlayışıyla büyük karşıtlıklar barındırdığı için din ve vicdan özgürlüğü ile, hastanın kendi geleceği belirleme hakkının en uç noktasını oluşturduğu için de hasta haklarıyla yakından ilgilidir. Bu nedenle ötanaziye incelerken bu haklara değinmenin de gerektiği kanaatindeyiz.

¹⁰⁰ Kemal Oğuzman, Nami Barlas, **Medenî Hukuk**, 26. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2020, s. 143.

¹⁰¹ Rona Aybay, **İnsan Hakları Hukuku**, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.4.

A. Yaşama Hakkı

Ötanaziden bahsedildiğinde şüphesiz akla gelen ilk hak yaşama hakkıdır. Ötanaziyi yaşama hakkının zorunlu bir parçası kabul eden yazarlardan ve yaşama hakkının asla vazgeçilemez bir hak olduğunu savunarak ötanaziyi reddeden yazarlardan yukarıda bahsetmiştik. Bu bölümde ise yaşama hakkını kavramsal ve hukuki boyutlarıyla ele alacağız.

Yaşama hakkı en basit ifadesiyle yaşamı koruyan, kişilere yaşayabilmeyi taahhüt eden haktır. Bahri Savcı, yaşama hakkını şöyle tanımlamıştır: *“Ve yaşam hakkı da evren~doğa-insan üçlüsüne ait ÖZGÜRLÜK' ten doğan; insan olarak "var olmak", insan onuruna layık olarak "kendini idame etmek", boyuna gelişen insan onuru kavramına paralel olarak, "var oluşu geliştirmek" olanağı, serbestliği, yeteneği, ayrıcalığıdır.”*¹⁰² Yaşam hakkının tüm unsurlarını ve bu hakla bağdaştırılan her şeyi barındıran ve bir o kadar da güzel kurgulanmış bu tanım aslında yaşam hakkının neliğini anlamak için yeterlidir. Ancak yine de daha ayrıntılı bir inceleme yapmak yerinde olacaktır.

Bayraktar’a göre yaşama hakkı *“kişinin fizik ve ruhsal bütünlüğünü koruyabilmesi, devam ettirebilmesi; varlığının çeşitli etkilerle bozulmasına engel olabilmesi”*dir¹⁰³. Kişinin varlığını koruyan yaşama hakkı her türlü müdahaleye karşı mutlak surette korunmalıdır, bu her hukuk devletinin görevidir¹⁰⁴. Yaşama hakkı, kanımızca insan haklarının en önemlisidir¹⁰⁵. Her ne kadar insan hakları arasında hukuki bir derecelendirme bulunmasa da yaşama hakkına sahip olmayan, yani yaşamı korunmayan bir kişi için diğer haklar işlevini yitirecektir. Bu nedenle yaşama hakkı, korunması gereken yegâne insan hakkı olmasa da ilk sırada korunması gerektir. Bu zorunluluğa paralel şekilde hem uluslararası hukukta hem de iç hukuklarda yaşama hakkının korunduğu görülmektedir. Türk hukukunda yaşama hakkı, tarafı olduğumuz

¹⁰² Bahri Savcı, “Yaşama Hakkı Felsefesal Açıdan Pratiğe Doğru”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 35, Sayı 01, 1980, s. 20.

¹⁰³ Bayraktar, 1972, s. 13.; Oktay Bahadır, **Yaşama Hakkı**, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2015, s. 38.

¹⁰⁴ Ekici Şahin, a.g.e., s. 256.

¹⁰⁵ Aynı yönde görüşler için Bkz: Bahadır, 2015, s. 39.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde¹⁰⁶, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde¹⁰⁷ ve Anayasamızda¹⁰⁸ koruma altına alınmıştır. Yaşama hakkı, yaşam boyunca varlığını sürdürür. Bu hakkı anlayabilmek de yaşam kavramını daha iyi anlayabilmekle mümkündür. Biz de yaşam kavramına ayrıntılı şekilde bakacağız.

1. Yaşam kavramı

Her insan hakkı bir değeri korumayı amaçlar; yaşam hakkının koruduğu değer ise yaşımdır. Bu nedenle yaşam kavramının da incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Yaşama hakkı, yaşamın devam ettiği süre zarfında, yaşamın sahibine tanınan bir haktır. Bu hakkın hangi dönemleri kapsadığının anlaşılabilmesi için yaşam kavramının ve yaşamın başlangıç ve bitişini, sınırlarını bilmek gerekmektedir. Bu kısımda “yaşam”ı inceleyeceğiz.

Türk Dil Kurumu yaşamı “*Doğumla ölüm arasında yaşanan süre, ömür, hayat*”¹⁰⁹ şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi yaşam, doğumla başlayan ve ölümle sona eren zaman dilimini kapsayan bir süreçtir. Bir insanın bu zaman diliminde dünya üzerinde varlık göstermesi yaşam olarak ifade edilebilir. Her insana yaşam süresi boyunca hukuk düzenleri bir kimlik atfeder. Buna göre yaşamın başlangıcından sonuna kadar her insan hukuken bir kişidir ve bu süreçte belli hak ve borçlar kendisine yüklenir. Hukuk sistemince tanınan kişilik tam ve sağ doğumla kazanılır ve ölümle sona erer¹¹⁰. Bu bakımdan kişilik ve yaşam kavramlarının hukuki bakımdan büyük ölçüde örtüştüğü söylenebilir. Dolayısıyla yaşama hakkı, yaşamın ve aynı zamanda kişiliğin varlığını sürdürdüğü doğum ve ölüm arası zaman diliminde

¹⁰⁶ **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi** 2. madde “*Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez.*”

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (Erişim Tarihi: 02.04.2020 18.37)

¹⁰⁷ **İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi** madde 3: “*Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır.*”

<http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/insan%20haklari%20evrensel%20beyannemesi.pdf>

(Erişim Tarihi: 04.04.2020 01.03)

¹⁰⁸ **Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası** 17. madde, 1. Fıkra “*Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.*”, Resmî Gazete Tarih ve Sayısı: 20.08.1982/17844

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf> (Erişim Tarihi: 02.04.2020 18.41)

¹⁰⁹ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

¹¹⁰ **4721 sayılı Türk Medeni Kanunu 28. madde** Resmi Gazete Tarih ve Sayısı 08.12.2001/24607 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm#1> (Erişim Tarihi: 04.04.2020 15.38)

kişiyi koruma sağlayan bir haktır. Ancak doğum ve ölüm olaylarının gerçekleşme anı her durumda kolayca tespit edilemediğinden bu zaman diliminin tespiti zaman zaman zorlaşabilmektedir. Bu nedenle bu iki kavram ile birlikte yaşamın sınırlarını daha detaylı değerlendirmek gerektiği kanaatindeyiz.

a. Yaşamın başlangıcı ve sınırları

Yaşamın ve aynı zamanda Türk Hukukunda kişiliğin başlangıcının doğumla olduğuna yukarıda değinmiştik. Ancak ana rahmine düşme anından doğum anına kadar geçen süreçte gelişim gösteren ceninin, bildiğimiz anlamıyla kişi değilse bile canlı bir varlık olduğunu söylemek gerekir. Özellikle doğuma yakın zamanlarda, gelişimini neredeyse tamamlamış ve erken doğum ihtimalinde bile yaşamasına neredeyse kesin gözle bakılan bir ceninin kişi olmaktan çok da uzak görülmemesi gerektiği ortadadır. Bu nedenle her ne kadar hukuken kişi kabul edilmese de ceninlerin durumuna ve hangi korumalardan yararlandıklarına değinmek ve kişiliğin başladığı doğum anının nasıl tanımlandığı ve tam anlamıyla ne zaman kişiliğin kazanıldığını incelemek gerekmektedir.

i. Kişiliğin başlangıcı

Hukukumuzda kişiliğin başlangıç anı tam ve sağ doğum olarak belirlenmiştir. Tam doğum, bebeğin anneden tamamen ayrılması ve ana rahminin dışında bir bağımsızlık kazanmasını ifade eder; ayrılma göbek bağının kesilip kesilmediğinden bağımsız değerlendirilir ve göbek bağı kesilmeden önce, bebek ana rahminden tamamen ayrıldığı anda tam doğum gerçekleşmiş sayılır¹¹¹. Sağ doğum ise bebeğin ana rahminden ayrıldığı anda yaşarken ayrılması ve tam doğumdan sonra çok kısa bir süre bile olsa yaşamını devam ettirmesidir¹¹². Özetlemek gerekirse, vücudunun tamamı annesinden ayrılan ve bu anda yaşamsal fonksiyonları mevcut bebek hukuki açıdan kişilik kazanacak, ayrıca yaşamı da başlayacaktır.

ii. Doğum öncesi kişilik ve kürtaj sorunu

Cenin, ana rahminde henüz kişi değildir ve bu nedenle yaşamı, ar anlamda yaşam kapsamında değerlendirilmez. Ceninin anne karnındaki süreçte henüz kişiliği

¹¹¹ Mustafa Dural, Tufan Ögüz, **Türk Özel Hukuku Cilt II: Kişiler Hukuku**, 21. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020, s. 17.

¹¹² Mehmet Ayan, Nurşen Ayan, **Kişiler Hukuku**, 9. Baskı, Ankara, Adalet Yayınları, 2020, s. 43.

bulunmadığından kişiliği koruyucu haklardan da kişiler gibi yararlanamaz. Her ne kadar doğumdan sonra haklarını geriye dönük ana rahmine düşme anından itibaren kazanacaksa da doğuma kadar cenin herhangi bir hakkın süjesi olamayacağından ceninin yaşama hakkının varlığından da söz edilemez. Ceninin yaşam hakkının tartışılmasındaki temel sebep kürtaj konusudur. Kürtaj, gebeliğin rahim içinde tahliyesi şeklinde tanımlanabilir¹¹³. Kürtaj işlemi ile ceninin varlığına son verilmektedir. Bu işlem ile doğup bir kişi haline gelmesi beklenen bir organizmanın varlığına son verilmesi farklı toplumlarda farklı tartışmalara zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla ötanaziye benzer şekilde bazı devletler kürtajı tamamen yasaklarken bazı devletler serbest bırakmakta, ülkemizde olduğu gibi bazı devletlerde ise belli süre ve şartlarla sınırlandırılarak düzenlenmektedir¹¹⁴. Ülkemizde de ceninin müstakbel insan niteliği üstün tutularak belli şartlar haricinde kürtaj yasaklanmıştır¹¹⁵. Nüfus Planlanması Hakkında Kanun'da kanunun öngördüğü haller dışında ve öngörülen süreler dışında kürtaj yapılması yasaklanmış, ayrıca bu işlemin yalnızca devletin gözetim ve denetiminde yapılması kabul edilmiştir¹¹⁶. Türk Ceza Kanununda, kadının rızası olmadan yapılan ya da rızası olsa bile on haftayı geçen gebeliklerde yapılan kürtaj çocuk düşürme suçu kapsamında cezalandırılmaktadır¹¹⁷. Kadının bir suçun mağduru olması nedeniyle meydana gelen gebeliklerde ise bu suç yirmi haftayı geçen gebeliklerde meydana gelmektedir. Ayrıca kadının on haftayı geçen gebeliklerde gebeliğine kendisinin son vermesi hallerinde de çocuk düşürme suçu oluşmaktadır¹¹⁸.

Hem kürtajda hem ötanazide bir organizmanın, hatta deyim yerinde ise bir insanın varlığına son verilmektedir. Bu nedenle bu iki uygulama bazen bir çatı altında değerlendirilebilmektedir. Ancak bu iki işlem arasındaki en önemli ayrım, doğum anından kaynaklanmaktadır. Ötanazi işleminin varlığından söz edilebilmesi için

¹¹³ İftar Gözaydın, "Kürtaj ve Yaşama Hakkı", **İnsan Hakları Konferansları I-II**, Zafer Üskül, O. Serkan Gülfidan (ed.), 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayınevi, 2013, s. 146.

¹¹⁴ Tülay Aydın Ünver, **Cenin Hukuki Konumu**, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 43.

¹¹⁵ Hakeri, 2019, s. 643.

¹¹⁶ **2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun 2. madde** "Nüfus planlaması, fertlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmaları demektir.

Devlet, nüfus planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır. Nüfus planlaması gebeliği önleyici tedbirlerle sağlanır.

Gebeliğin sona erdirilmesi ve sterilizasyon, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır.

Bu Kanunun öngördüğü haller dışında gebelik sona erdirilemez ve sterilizasyon veya kastrasyon ameliyesi yapılamaz." Resmi Gazete Tarih ve Sayısı: 27.05.1983/18059 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18059.pdf> (Erişim Tarihi: 25.04.2020 03.14)

¹¹⁷ **5237 sayılı Türk Ceza Kanunu 99. madde** Resmi Gazete Tarih ve Sayısı: 12.10.2020/25611

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm#1> (Erişim Tarihi: 29.12.2020 21.57)

¹¹⁸ **5237 sayılı Türk Ceza Kanunu 100. madde**

doğmuş, yaşamaya başlamış ve hukuken kişilik kazanmış, başka bir deyişle artık cenin ya da fetüs kategorisinden ayrılmış bir insanın yaşamına son verilmesi gerekmektedir¹¹⁹. Ancak kürtaj işleminden söz edilebilmesi henüz doğmamış, kişilik kazanmamış ve yaşamı başlamamış bir ceninin varlığı halinde mümkündür. Bu durum şu şekilde örneklendirilebilir; doğması halinde çok fazla acı çekeceği ve çok kısa süre yaşayacağına kesin gözüyle bakılan bir ceninin varlığına doğmadan hemen önce son verilmesi halinde kürtaj gerçekleştirilmişken aynı ceninin, bu işlem yapılmak yerine doğumunun hemen ardından hayatına son verilmesi halinde ötanazi uygulanmıştır. Bu gibi durumlarda iki kavram çok ince bir detayla ayrıldığından ötanazinin yalnızca doğum sonrasında uygulanabileceğini unutmamak gerekir.

b. Yaşamın sona ermesi

Yaşamın ve kişiliğin başlangıcını yukarıda ifade ettik. Sona erme anı ise şüphesiz ölümdür. Başlangıç bakımından kişilik ve yaşam kavramlarının bire bir örtüştüğü söylenebilirken ölüm anı her zaman net tespit edilemediğinden sona erme konusunda günlük anlamıyla yaşamın ve hukuki bir kavram olarak kişiliğin tamamen örtüşmediği durumlar da karşımıza çıkmaktadır. Bu durum beyin ölümü gibi belirsizlik doğuran durumlardan kaynaklanmaktadır.

Ötanazi, yaşayan birinin yaşamına son verilmesi şeklinde gerçekleştiğinden ölüm anının kesin bir şekilde belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Ötanazinin cezalandırılması için kişinin hukuken ölmemiş olması gerektiğinden hukuken ölüm anının, dolayısıyla kişiliğin sona eriş anının tespiti hayati önemdedir.

i. Ölüm

Ölüm insanlıkla yaşıttır ve yaşamın kaçınılmaz bir parçasıdır. Kaçınılmaz ve bilinmez oluşu ölümü insanlık tarihinin başından beri araştırma konusu yapmış, tarih boyunca insanlarda korku yaratmıştır¹²⁰. Yüzlerce yıldır sorgulanagelen ölüm bugün dahi bilinmezliğini korumaktadır. Türk Dil Kurumu tarafından “Bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi...”¹²¹ şeklinde tanımlanmıştır. Ölüm yaşamın sona ermesi halidir ve geri döndürülemeyen bir durumdur.

¹¹⁹ Tacir, 2011, s. 261.

¹²⁰ Sevgi Nehir Türkmen, “Hemşirelik Açısından Ötanazi”, **Ötanazi**, Çağatay Üstün (ed.), 1. Baskı, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 2013, s. 79.

¹²¹ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 04.04.2020 19.23)

Hukukumuzda ölüm anı tıbbi verilere göre belirlenir¹²². Ancak tıp alanında tek bir ölüm kavramı bulunmadığından hukuki anlamdaki ölüm her zaman tıbben yaşamın sonu sayılmaz. Bazı hallerde hukuk sistemi kişinin öldüğünü kabul eder ancak tıbbi açıdan ölüm ilan edilip hastaya yönelik tedavi ve müdahaleler durdurulmaz. Bu durumda hukuki bakış açısıyla yaşam ve kişilik sona ermişken tıbbi bakış açısına göre yaşamın sona erdiği her zaman söylenemez. Beyin ölümü diye adlandırılan ölüm hukuken kabul gören ölümken tıbbi anlamda ölüm biyolojik ölümle meydana gelmiş sayılmaktadır, ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi beyin ölümünün gerçekleştiği de yine tıbbi yöntemlerle tespit edilip hukuk sisteminde ölüm sonucu doğuracaktır. Konuya açıklık getirmek amacıyla ölümün türlerini ele alarak başlayalım.

(a) biyolojik ölüm: Yaşamı devam ettirmeye yarayan dolaşım, sinir ve solunum sistemlerinin işlevlerini yitirmesi ile meydana gelen ölümdür¹²³. Biyolojik ölüm, günlük hayatta kullanılan anlamıyla ölümdür ve bu ölüm türünde hukuki ya da tıbbi bir tereddüt olmadan kişinin yaşamının sona erdiği kabul edilir. Ölümün tespiti için bazı kriterler tıp dünyasında kabul edilmiştir. Bunlar solunumun durması, kalbin durması, kan dolaşımının durması, kanın tetkiki, derinin esnekliğini yitirmesi, göz reflekslerinin kaybı şeklinde sıralanır ve bunlardan bir ya da birkaçı yardımıyla ölüm kolaylıkla tespit edilebilir¹²⁴.

(b) beyin ölümü (somatik ölüm): Kafatası içinde kalan merkezi sinir sistemi üyesi yapılar beyin, beyin sapı ve serebellumun tamamının işlevini geri döndürülemez şekilde yitirmesi ile meydana gelen ölümdür¹²⁵. Beyin ölümünde beyin tüm faaliyetleri durur ve hareket eylemleri tüm tedavilere rağmen geri döndürülemeyecek şekilde kesilir¹²⁶. Organ ve Doku Nakli Hizmetleri Yönetmeliği'nde de beyin ölümü "*Beyin ölümü klinik bir tanıdır ve tüm beyin fonksiyonlarının tam ve geri dönüşümü olmayan kayıdır.*" şeklinde ifade edilmiştir¹²⁷. Beyin ölümü gerçekleştiğinde her zaman dolaşım ve solunum sistemleri ortadan kalkmayabilir, makinelere bağlı bir

¹²² Hakeri, 2019, s. 494.

¹²³ Çağlar Özel, "Medeni Hukuk Açısından Ölüm Anının Belirlenmesi ve Ceset Üzerindeki Hakka İlişkin Bazı Düşünceler", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, 2002, s. 48. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/629121> (Erişim Tarihi: 04.04.2020 23.36) ; Bayraktar, 1972, s. 183.

¹²⁴ Adnan Öztürel, **Adli Tıp**, Ankara, Olgaç Matbaası, 1983, s. 36-37.

¹²⁵ Türk Nöroloji Derneği Beyin Ölümü Tanı Kılavuzu, s. 101. http://www.journalagent.com/tjn/pdfs/TJN_20_3_101_104.pdf (Erişim Tarihi: 04.04.2020 23.45)

¹²⁶ Öztürel, a.g.e., s. 35.

¹²⁷ Beyin Ölümü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Organ ve Doku Nakli Hizmetleri Yönetmeliği**, Ek 1, Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı: 01.02.2012/28191 <https://www.saglik.gov.tr/TR,10528/organ-ve-doku-nakli-hizmetleri-yonetmeligi.html> (Erişim Tarihi 23.04.2020 16.56)

şekilde de olsa yaşam fonksiyonlarının bir kısmı devam edebilir. Bu durumda kişi tıbbi anlamda ölü sayılmasa bile hukuki anlamda ölü kabul edilir¹²⁸. Beyin ölümü halinde hukukî durum özelleşmektedir. Günlük hayatta ölü kabul edilmeyen dolayısıyla yaşamının sona ermediğine inanılan birey, tıbbi bakımdan yaşama dönmesi mümkün olmadığından hukukça yaşamı sona ermiş kabul edilir ve kişilik sona erer.

ii. Öldürme eylemi

Öldürme bir canlının yaşamına son vermektir¹²⁹. Bu hareket çok sınırlı bazı durumlar dışında cezalandırılmaktadır, hatta bu hareket dünya genelinde en ağır cezalandırılan suçların başında gelmektedir. Öldürme, kişinin kendi dışındaki insanlara yönelik hareketidir. Kişinin kendisini öldürmesi de şüphesiz mümkündür, ancak bu durumda öldürmenin özel bir türü olarak intihar gerçekleşir, ki intihar kanımızca ayrıca incelenmesi gereken bir husustur.

Öldürme hareketi yönünden önemli bir diğer nokta; yalnızca canlıların öldürülebilmesidir. Daha önce ölmüş bir insan ya da hayvanın öldürülmesinden bahsetmek mümkün değildir. Beyin ölümü gerçekleşen kişi de hukukumuzda ölü kabul edilir. Bu durumda hukuken bir kişinin varlığından bahsedilemeyeceği için beyin ölümü gerçekleşen kişinin “fişini çekmek” ya da herhangi bir yolla solunum ve dolaşım sistemlerinin işlevine son vermek, onu öldürme sonucunu doğurmayacak, öldürme suçunu meydana getirmeyecektir; başka bir deyişle, öldürme yalnızca canlı bir insanın öldürülmesi halinde söz konusudur ve beyin ölümü gerçekleşen kişi canlı kabul edilemeyeceğinden bu durumda hukuken öldürmeden de bahsedilemez.¹³⁰

iii. İntihar

İntihar, kurbanın kendisince ortaya konulan bir hareket sonucunda ölümün meydana gelmesidir¹³¹. İntiharda bir öldürme hareketi vardır ve bu hareketi ölen kişinin kendisi gerçekleştirir. Bu noktada hatırlatmak gerekir ki yukarıda açıkladığımız talep üzerine öldürme ya da rıza ile öldürme eylemlerinde öldürme hareketini mağdurun kendisi gerçekleştirmediğinden intihar söz konusu değildir. İntihara yönelik hareketler başarılı bir şekilde tamamlandığında ve netice meydana geldiğinde kişi ölecek, yaşamı sona erecektir. Bu durumda bu kişiye meydana gelen

¹²⁸ Tezcan, Erdem, Önok, 2020, s. 141.

¹²⁹ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020 02.29)

¹³⁰ Ahmet Gökçen, Murat Balcı, “Kasten Öldürme Suçu (TCK M. 81)”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1-2, s. 112.

¹³¹ Emile Durkheim, **İntihar: Toplumbilimsel İnceleme**, Özer Ozankaya (çev.), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986, s. 2-3.

öldürme eyleminden dolayı ceza vermek mümkün değildir. Beccaria da intiharı cezanın uygulanmasına izin vermeyen bir suç kabul eder¹³². Bu görüşe biz de katılıyoruz, cezanın bireyselliğinin kabul gördüğü günümüzde intihar nedeniyle intihar edenden başkasına ceza verilemeyeceği açıktır, bununla birlikte ölmüş bir insana verilebilecek herhangi bir ceza da yoktur. Bu nedenle intiharın cezalandırılması mümkün değildir. Ancak bu durum devletlerin intiharı serbest bıraktığı ve kişilere intihar etme özgürlüğü tanıdığı şeklinde anlaşılmamalıdır, bu durumun tek nedeni intiharın cezalandırılmasının fiilen mümkün olmayışıdır. Kaldı ki, aşağıda açıklanacağı üzere, devletin yaşama hakkı kapsamında yaşama hakkını korumaya, hatta belli durumlarda intihar dahil ölümleri önleyici her türlü tedbiri almaya yönelik pozitif yükümlülükleri vardır ve bu yükümlülükler gereği intiharın serbest bırakılmasından söz edilemez.

(a) intihara yardım ve intihara yönlendirme¹³³: Değindiğimiz nedenlerle intihar eden kişinin cezalandırılması mümkün değildir. Ancak bazı durumlarda intihar eden kişi bu işlemi yapmadan önce başka kişilerden yardım alabileceği gibi bazen de başka kişilerin telkinlerinden etkilenecek intihar edebilmektedir. Bu durumda doğrudan öldürme eylemini gerçekleştirmese de bu kişilerin ölüm olayında etkisi vardır. Artuk'un da ifade ettiği gibi, bu hallerde hayatı sona eren yardım ya da yönlendirmeyi gerçekleştiren başka bir kişidir ve bu nedenle cezayı gerektir¹³⁴. İntihara yardım ya da intihara yönlendirme, kişiyi intihara azmettirme, intihara teşvik etme, intihara yönelik kararını güçlendirme ya da intihar sırasında intiharın gerçekleşmesine yardım etme şeklinde gerçekleşebilir ve bunların hepsi de bir cezalandırmayı gerektirecektir¹³⁵.

(b) hekim yardımlı intihar: Bazı durumlarda intihar edecek kişi, intihar için birtakım ekipman ya da düzeneklere ihtiyaç duyabilir. Kişinin hekim tarafından intihar için hazırlanan ortamda kendini öldürmesi yoluyla gerçekleşen intihara hekim yardımlı intihar adı verilir¹³⁶. Burada intihar eden kişi dayanılmaz acılar çeken ve

¹³² Cesare Beccaria, **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, Sami Selçuk (çev.), 7. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2018, s. 165

¹³³ Türk Ceza Hukukunda bu hareketlerin nasıl cezalandırıldığı hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz: İkinci Bölüm-II.C.2

¹³⁴ Mehmet Emin Artuk, "İntihar ve İntihara Yardım Suçu Üzerine Bir Deneme", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 4 Sayı 1-2, 1994, s. 129.

¹³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Sıdika Burçak Kalay, **5237 s. Türk Ceza Kanunu'na Göre İntihara Yönlendirme Suçu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2015, s. 65-85.

¹³⁶ Özseri, a.g.e., s.71.

ölümüne kesin gözle bakılan bir hasta da olabilir, ki bu durumda ötanaziye çok benzer bir durum söz konusudur. Ancak daha önce ifade ettiğimiz gibi ötanazide öldürme hareketini hekim gerçekleştirirken hekim yardımcı intiharda kişi kendini öldürmektedir. Öyleyse burada tamamen farklı bir durum ortaya çıkacak, hekim kasten öldürme suçunu işlemeyecek, ancak intihar için ortam hazırlamak intihara yardımın bir türü olduğundan intihara yönlendirme suçundan bahsedilecektir.

2. Yaşama hakkının kapsamı ve sınırları

İnsan hakları çoğunlukla hak sahibine o hakkın kapsamındaki konularda özgürce hareket etme, hatta bazı durumlarda o hakkı kullanmama hakkı verdiği gibi bazı durumlarda da o hakkın zıddını da içinde barındırır. Örneğin AİHS 12. maddede düzenlenen evlenme hakkı¹³⁷ kişilere evlenme hakkı tanıdığı gibi kişiler evlenmemekte de özgürdürler, ki bu durumda evlenme hakkından yararlanmamış olacaklardır. Bunun yanında bu hakkın varlığı kişilerin yalnızca evlenmelerine izin verildiği, boşanmalarının kabul edilmediği şeklinde de anlaşılamayacaktır. Zira haklar, bireyleri koruyucu niteliktedirler, hak sahibi için zorlayıcı sonuçlar doğurmaları beklenmemelidir. Ayrıca evlenme hakkına sahip bir kişi, evlenmeyerek evlenme hakkından feragat etmiş sayılmaz, yalnızca bu hakkın konusu olan evlilik kurumunu hayata geçirmek istemediği kabul edilir ve bu kişi her ne yaşta ve şartta olursa olsun ölene kadar bu hakkını kullanabilir. Bir kişinin evlenme hakkından vazgeçip bir başkasına asla evlenmeyeceğini taahhüt etmesi mümkün değildir, yapılsa bile bu taahhüt hukuken geçersizdir. Burada haktan feragat hususunda değil ancak özellikle boşanma ve evlenmeme hususlarında yapılan değerlendirmeler yaşam hakkına uyarlandığında farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Yaşam hakkından faydalanmamak, ölmeyi talep etmek ya da ölme hakkı şeklinde algılanabilir mi?

Yaşama hakkı, diğer tüm hakların varlıklarını sürdürmesi için zorunlu bir haktır, bu nedenle birincil hak şeklinde değerlendirilmektedir¹³⁸. Bu nedenle yaşama hakkının ortadan kalkmasıyla diğer tüm haklar anlamını yitirecektir. Ayrıca bazı hak

¹³⁷ **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi** 12. madde “Evlenme çağına gelen her erkek ve kadın, bu hakkın kullanımını düzenleyen ulusal yasalara uygun olarak evlenme ve aile kurma hakkına sahiptir.” https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (Erişim Tarihi: 07.04.2020)

¹³⁸ Savcı, 1980b, s. 20.

ve özgürlükler modern toplum düzeninin devamlılığının sağlanabilmesi için mutlak suretle gereklidir ve bunların her şartta korunması zorunludur. Yaşama hakkı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı gibi korumalar bu zorunlu hak ve özgürlüklere örnek gösterilebilir. Modern bir toplumda, köleleştirilmek isteyen kişi buna tamamen rıza gösterse, hatta köleleşmesi karşılığında kendisi ya da bir başkası için maddi ya da manevi çıkarlar elde edecek olsa bile köle statüsüne geçmesi, başka bir kişinin malı konumuna gelmesi mümkün değildir, fiiliyatta bu ortam yaratılsa bile, hukuk sistemince kabul edilemez. Kişinin kölelik ve zorla çalıştırma yasağının kendisine sağladığı korumalardan feragat etmesi mümkün değildir, bu özgürlük, kendisinden vazgeçmeyi kapsamaz. Kanımızca bu akıl yürütme yaşama hakkı için de geçerlidir. Hatta yukarıda örneklediğimiz gibi, vazgeçilemezlik tüm insan haklarını kapsayan bir özelliktir¹³⁹.

Modern toplumun devamlılığı ve diğer hakların işlevlerinin sürdürülebilirliği için yaşama hakkı da zorunlu niteliktedir ve yaşama hakkından vazgeçilmesinden söz edilemeyecektir, bu hak yalnızca yaşamın devletler tarafından korunmasını taahhüt eder, yaşamın istendiği zaman sonlandırılacağını taahhüt etmez; başka bir deyişle kişilere ölme hakkı tanımaz. Bu husus AIHM tarafından ünlü Pretty v. Birleşik Krallık kararında da vurgulanmıştır. AIHM, 2. maddede düzenlenen yaşama hakkının kişilere yönelen ölümcül tehditleri ya da ölüme sebep olacak diğer durumları yasakladığını, ancak kimseye ölümlerini kolaylaştırmak için devletten talepte bulunma yetkisi vermediğini ifade etmiştir¹⁴⁰. Biz de yukarıda açıkladığımız gerekçelerle bu karara katılıyoruz, yaşam hakkı ölme hakkını da içeren bir hak değildir, yalnızca “yaşama”yı koruma altına alan bir haktır ve bu haktan vazgeçilemeyeceği gibi bu hak ölme talebine dayanak gösterilemez.

Savcı, yaşama hakkından vazgeçilmezlik konusundaki görüşünü “*İnsan olarak kalındıkça -ki insan olarak doğan için bir başkası mümkün değildir- böyle bir vazgeçme ve rıza da söz konusu olamaz.*”¹⁴¹ ifadeleriyle açıklamış, yaşama hakkından asla vazgeçilemeyeceğini ve öldürmeye yönelik rızanın geçersizliğini savunmuştur. Bununla birlikte yaşama hakkının yaşamayı zorunlu kılmadığını, yaşama hakkından vazgeçilebileceğini savunan görüşler de mevcuttur. Bir görüşe göre herkesin yaşama

¹³⁹ Ertuğrul Cenk Gürçan, “Ötanazi: Yaşama Hakkı Açısından Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 60, sayı 2, 2011, s. 261.

¹⁴⁰ Case of Pretty v. The United Kingdom, Başvuru Numarası: 2346/02 p. 55 <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-60448> (Erişim Tarihi: 06.04.2020 19.15)

¹⁴¹ Savcı, 1980a, s. 19.

hakkı vardır demek bizi mecburen herkesin ölme hakkının da olduğu gerçeğine götürür; bu hak kendi kaderini tayin hakkının da bir yansımasıdır¹⁴². Başka bir görüş ise kimsenin yaşamaya zorlanamayacağını ifade etmekte, yaşamı bir görev değil seçim olarak kabul ederek yaşama hakkından ve dolayısıyla yaşamdan vazgeçilebileceğini savunmaktadır¹⁴³. Kanımızca yaşama hakkını bu kadar esnek değerlendirmek bu denli önemli bir hak söz konusuken çok ciddi sakıncaları da beraberinde getirecektir.

Yaşama hakkının kapsamını incelerken değerlendirilmesi gereken bir diğer husus insan onurudur. Yaşama hakkı insanın yaşamasının yanında onurlu bir şekilde yaşamasını da sağlamalıdır. Bazı yazarlar, acılar içinde kıvranarak, talebi kabul edilmediği için ölümü beklemenin insan onurunu zedelediğini savunmaktadırlar. Bu görüştekilere göre, kişilere istediği gibi ölme imkânı verdiğimizde onların insan onurlarını koruyarak yaşama hakkının gereklerini yerine getirmekteyiz¹⁴⁴. Bu görüşün karşısındaki görüş ise, onur kavramını ölme imkânı üzerinden ele almak yerine hasta kişinin acılarının dindirilerek ölüm anına kadar konforlu bir yaşam sürmesini insan onurunun bir gereği kabul etmektedir¹⁴⁵. Dworkin, onurlu ölüm kavramına yüklediğimiz anlamın aslında hayatımızın düzgün bir şekilde bitmesinin anlattığını, çünkü böyle bir ölümün bize istediğimiz şekilde yaşadığımız inancı sağladığını ifade etmiştir¹⁴⁶. Bu tartışma aslında insan onuru kavramının tanımından da kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kanımızca insan onurunun nasıl açıklandığını belirlemek gerekir. İnsan onuru, günümüzde tam anlamıyla tanımlanamamış bir kavramdır¹⁴⁷. Onur kavramı ise Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde "*insanın, duyan, düşünen ve özgür bir varlık olarak taşıdığı değer, insan olarak insanın değeri*" şeklinde tanımlanmıştır¹⁴⁸. Bu tanımın aslında yalnızca onuru değil, insan onurunu da içine aldığını düşünmekteyiz. İnsan onuru, kanımızca bireysel değil tür boyutunda insana verilen değeri ifade eden bir kavramdır. Başka bir deyişle, her kişi, insanlık adlı topluluğun bir üyesi olması nedeniyle insan onuruna sahiptir. İnsan olmanın bu değeri

¹⁴² Cansu Canca, **Voluntary Active Euthanasia: Justifications and Regulations**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, 2007, s. 60-61.

¹⁴³ Tacir, 2011, s. 259.

¹⁴⁴ Tacir, 2011, s. 328.

¹⁴⁵ Demirörs, Arslan Hızal, a.g.m., s. 1509.

¹⁴⁶ Ronald Dworkin: **Life's Dominion: An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom**, First Edition, New York, Alfred A. Knopf Publishing, 1993, s. 1999.

¹⁴⁷ Nagehan Gürbüz, **Biyotıp Hukukunda İnsan Onuru**, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2014, s. 3.

¹⁴⁸ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 07.04.2020 03.52)

kazanmak için yettiği düşünülduğünde, yatağa bağlı yaşam ya da bitkisel hayatın bu değeri ortadan kaldıracığı da söylenemez.

Onurlu ölümü yalnızca acılar içinde ölmeme seçeneğine indirgemeyen bir görüş ise onurlu ölümü insanın istemediği bir var oluşu reddetmesi şeklinde açıklayarak da savunmaktadır¹⁴⁹. Kanımızca bu argüman insanın otonom niteliği düşünülduğünde diğerlerine göre daha kabul edilebilirdir.

3. Açlık grevleri ve yaşama hakkı karşısında devletin yükümlülükleri

Yaşama hakkı kapsamında tartışılması gereken bir diğer konu da devletin yaşama hakkından doğan yükümlülükleridir. Bu yükümlülükleri açlık grevi konusundan faydalanarak inceleyeceğiz.

Yaşama hakkına ilişkin tüm hukuki normlar, hak sahibine yaşayabilmeyi taahhüt eder. Hak sahibinin yaşayabilmesi için ise en basit ifadeyle öldürülmemesi gerektiği söylenebilir. Devlet de tam bu noktada devreye girer. Devletin temel görevi bireylerin ölmesini, öldürülmesini, yaşam haklarının ihlal edilmesini önlemek, ihlal edildiyse de ihlal edenleri bulup cezalandırmaktır. Devletin bu görevleri pozitif ve negatif yükümlülükler şeklinde iki başlık altında toplanır¹⁵⁰.

AİHS 2. maddenin devletlere yüklediği pozitif yükümlülükler iki ana başlık altında toplanabilmektedir. Bunlardan ilki yaşama hakkına yönelik her türlü tehdidi ortadan kaldıracak önlemler almak; ikincisi ise herhangi birinin yaşama hakkına yapılan saldırılardan sonra bu saldırıya yönelik etkin soruşturma yapmak¹⁵¹. Devletlerin yaşama hakkına yönelik yükümlülükleri bunlarla sınırlı değildir, negatif yükümlülükleri de vardır. Negatif yükümlülük, yaşama hakkının bizzat devlet tarafından ihlal edilmemesidir¹⁵². Bir kişinin kolluk kuvvetleri tarafından öldürülmesi,

¹⁴⁹ Gürbüz, a.g.e., s. 101.

¹⁵⁰ Oktay Bahadır, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Yaşama Hakkı**, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009, s. 3.

¹⁵¹ Hasan Bakırcı, “Yaşam Hakkı Bakımından Devletin Pozitif Yükümlülüğü”, **İnsan Hakları Konferansları I-II**, Zafer Üskül, O. Serkan Gülfidan (ed.), 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayınevi, 2013, s. 109.

¹⁵² Bahadır, 2009, s. 35.

negatif yükümlülüğün ihlali iken, bu ölümün sebebinin araştırılmaması ise pozitif yükümlülüğün ihlali olarak karşımıza çıkacaktır.

Bu yükümlülükler akla öncelikle hak sahibinin üçüncü kişilere karşı korunmasını getirir de konumuzla alakalı kısım kişilerin kendilerine karşı korunması ve bu korumanın sınırlarıdır. Açlık grevi de kişinin kendi rızası ile vücut bütünlüğüne zarar vermesi sonucunu doğurduğundan açlık grevi örneği üzerinden bu yükümlülükleri değerlendirmeyi tercih ediyoruz. Açlık grevi, belli bir şeye tepkiyi ortaya koymak, bir talebi kabul ettirmek ya da bir amacı gerçekleştirebilmek için destek toplamak maksadıyla kişilerin bireysel olarak besin ya da besin ve sıvı almayarak gerçekleştirdikleri eylemdir¹⁵³. Amaç ölüm değil, istenileni elde etmek için yetkililere baskı yapmaktır¹⁵⁴. Açlık grevindeki bir diğer amaç da bir hedefe kamuoyunun dikkatini çekmektir¹⁵⁵. Genelde belli sürelerle yapılır, ancak süresi belirlenmemiş ise bu açlık grevi, ölüm orucu adını alır¹⁵⁶. Bu süreçte ölüm amaçlanmasa da uzun süre açlık grevine devam edilmesi halinde kişinin vücudunun iflas etmesi ve ölmesi de muhtemeldir¹⁵⁷. Bu durumda yaşama hakkının kişinin kendisince ihlal edildiği görülmektedir ve devletin bu ihlali engelleyip engellemeyeceği yaşama hakkından doğan yükümlülükleri çerçevesinde gündeme gelmektedir. Açlık grevcisine devletler zaman zaman zorla müdahalelerde bulunarak grevi sona erdirirler. Bu müdahaleler zorla besleme ya da tıbbi müdahale şeklinde karşımıza çıkmaktadır¹⁵⁸. Ancak bu müdahalelerin hukuka uygunluğu tartışma konusudur. Zorla müdahalenin hukuka uygunluğu da Anayasamızın 12. ve 17. maddelerine dayanılarak savunulmaktadır. Bir görüş tedavi edilme ya da beslenmenin maddi ve manevi varlığını koruma ya da geliştirme hakkının ihlalini doğurduğunu, çünkü vücut bütünlüğüne rıza haricinde dokunulduğunu ileri sürerken diğer görüş kişinin bu süreç sonunda ölümü ya da vücudunda kalıcı hasarlar doğması yaşama hakkından vazgeçme anlamına geleceğinden ve bu da hukuken kabul edilmediğinden devletlerin yaşama hakkının korunması kapsamında kişiye zorla müdahale yetkisinin

¹⁵³ Bedia Boran, “Açlık Grevi/Ölüm Orucuna Müdahale Sorunu: Tıbbi ve Hukuki Yaklaşım”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl 65, Sayı 3, 2007, s. 96.

¹⁵⁴ Timur Demirbaş, **İnfaz Hukuku**, 7. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020, s. 233.

¹⁵⁵ Murat Sevinç, “Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak Açlık Grevleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 57, Sayı 1, s. 112.

¹⁵⁶ Metin Tokel, **Ceza İnfaz Kurumlarında Açlık Grevleri**, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2016, s. 9.

¹⁵⁷ Metin Feyzioğlu, “Açlık Grevi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 43, Sayı 1, 1993, s. 162.

¹⁵⁸ Tokel, a.g.e., s. 75.

oluşunu ileri sürer¹⁵⁹. Feyzioğlu, açlık grevinin kişinin vücudunda hasar ya da ölüm sonucunu doğuracak aşamaya gelmesi halinde artık bu eylemin meşruluğunun kalmadığından hareketle müdahaleyi hukuka uygun kabul etmektedir¹⁶⁰. Anayasanın 17/2 hükmünde ise tıbbi zorunluluklar halinde kişinin vücut bütünlüğüne dokunulabileceği ifade edilmiştir. Kanımızca açlık grevi nedeniyle girilen tehlikeli durum da bu kapsamda değerlendirilebilir¹⁶¹.

AİHM de bu konudaki kararlarında zorla müdahaleyi ihlal görmemektedir¹⁶². AİHM Herczegfalvy/Avusturya kararında zorla beslemenin işkence ve kötü muamele yasağını ihlal etmediğini, zor kullanımının gerekli olduğu durumlarda hastaların bu hak kapsamının dışında kaldıklarını belirtmiştir¹⁶³. Ayrıca Nevmerhitsky/Ukrayna kararında ise gerekli koşullarda tıbbi müdahale ve zorla beslemenin kötü muamele olmadığını ifade etmiştir¹⁶⁴. Biz de açlık grevine yapılan müdahalelerin, grev yapanın sağlığı ya da yaşamı bakımından tehlike doğması kaydıyla, herhangi bir insan hakkını ihlal etmediği kanaatindeyiz. Devletin gerek zorla besleme gerek tıbbi müdahale şeklindeki zorlayıcı müdahaleleri kişinin yaşam hakkını korumaya ve ölümünü önlemeye yönelik koruyucu tedbirlerdir ve pozitif yükümlülük kapsamındadır. Bu durumda, devletin pozitif yükümlülüğünün devreye girmesi ile kişinin kendi yaşama hakkını ihlal etmesi önlenmektedir. AİHM de verdiği kararlarla devletin yaşama hakkının kişinin kendisi tarafından ihlal edildiği durumlarda bunu korumasını, yani pozitif yükümlülüğün hak sahibinin kendisine karşı da koruma işlevini devam ettirdiğini kabul etmiştir.

¹⁵⁹ Boran, a.g.m., s. 99-101.

¹⁶⁰ Feyzioğlu, a.g.m., s. 163-164.

¹⁶¹ **Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası** 17. madde 2. fıkra “*Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazdı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tâbi tutulamaz.*”

¹⁶² Demirbaş, a.g.e., s. 235-236.

¹⁶³ **Case of Herczegfalvy v. Avusturya**, Başvuru Numarası: 105233/83 p. 82. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57781> (Erişim Tarihi: 08.04.2020 17.01)

¹⁶⁴ **Case of Nevmerhitsky v Ukraine**, Başvuru Numarası: 54825/00, p. 94 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68715> (Erişim Tarihi: 08.04.2020 17.54)

B. Din ve Vicdan Özgürlüğü

Ötanazi, din ve vicdan özgürlüğü ile de yakından ilgilidir. Çünkü, dinler insan yaşamını kutsal gördüklerinden ötanazi ya da intihar gibi konular çoğu dinde lanetlenmiştir. Bu da ötanazinin uygulanabilmesi için bireylere herhangi bir dini kurala bağlı kalmadan yaşama ya da ölme seçimi yapmak için din ve vicdan özgürlüğünün sağlanmasını zorunlu kılar. Şüphesiz, din ve vicdan özgürlüğü ötanazi dışında birçok nedenle devletlerin koruması gereken bir alandır. Bu özgürlük gerek iç hukukumuzda gerekse uluslararası hukukta korunmaktadır. Anayasamızda¹⁶⁵, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde¹⁶⁶ ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde¹⁶⁷ din ve vicdan özgürlüğü düzenlenmiştir. Bu korumalar sayesinde herkes istediği dini seçmekte ya da hiçbir dini kabul etmemekte özgürdür; aynı zamanda seçtiği dinin ibadet başta olmak üzere kurallarını uygulayıp uygulamamakta da herkes özgürdür.

Din ve vicdan özgürlüğünün ötanaziyle bağına daha iyi anlamak amacıyla dinlerin yaşama ve öldürmeye bakışlarını incelemek gerektiği kanaatindeyiz. Ayrıca din ve vicdan özgürlüğünün yaşama hakkından vazgeçmeyi ne ölçüde kapsadığını da değerlendirmek gerektiğini düşünüyoruz.

1. Dinlerde Yaşam ve Öldürme Kavramları

Ötanazi konusunda gerek toplumun gerekse yazarların görüşleri, dini inançlarından ciddi oranda etkilenmektedir. Dinin düşünce yapısını ve toplumsal bakışı etkilemesi ve kendi içerisinde bazı yaptırımlar hatta yer yer hukuk kuralları barındırması sebepleriyle insanların inandıkları dine göre bazı konulardaki fikirlerini şekillendirdikleri söylenebilir. Her ne kadar bir dine mensup olunmasa da içinde

¹⁶⁵ **Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası** 24. madde 1. fıkra “Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. 14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla İbadet, dinî âyin ve törenler serbesttir.”

¹⁶⁶ **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi** 9. madde 1. fıkra “Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.”

¹⁶⁷ **İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi** 18. madde “Her şahsın, fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır; bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyeti, dinini veya kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle izhar etmek hürriyetini içerir.”

yaşanılan toplumlar dini inanışlarını büyük ölçüde kültüre aktardıklarından bireyler de bu toplumsal değerlerden dolayısıyla da dini bakıştan az çok etkilenebilmektedir. Kısacası bir dinin bir konuya yaklaşımı toplumların ve o toplumların üyelerinin o konuya bakışını doğrudan ya da dolaylı yoldan etkiler. Bu nedenle dinlerin yaşam, ölüm, öldürme ya da intihar gibi konulardaki yaklaşımlarını açıklamak gerekmektedir.

Dini anlayışa göre insan yaşamı diğer canlıların yaşamından üstündür ve kutsaldır¹⁶⁸. Bunun sebebi de insanın kendisinin üstün kabul edilmesidir. İnsan yüce varlık kabul edildiğinden, yaşamı da kutsal görülmektedir. İslam dininde, insanların yaratılanların birçoğundan üstün olduğu kabul edilir ve bu durum Kur'an'da birçok yerde vurgulanır¹⁶⁹. Yahudilikte de benzer bir anlayış görülmekte olup, Tevrat'ta da benzer vurgulara rastlanmaktadır¹⁷⁰.

Dinler, yaşamı kutsal saydıkları için intihar ve öldürmeyi lanetleyici bir tutum izlerler. Çünkü insanı yaratan ve ona yaşamını veren Tanrı'dır, ölüm de yalnızca ondan gelmelidir. İntihar ya da öldürme ve her ne kadar doğrudan söylenmese de ötanazi, Tanrı'nın iradesine karşı gelmek anlamına geldiğinden 3 büyük dinde de yasaktır¹⁷¹. Doğmayı ya da ne zaman doğacağımızı kendimiz seçmediğimiz gibi, ölümü de kendimiz seçemeyiz; acı çeken birinin yaşamına son vermek merhamet değil aksine Tanrı'ya karşı gelmektir¹⁷².

Tevrat'ta *“Kim insan kanı dökerse, Kendi kanı da insan tarafından dökülecektir. Çünkü Tanrı insanı kendi suretinde yarattı.”*¹⁷³ ifadeleriyle hem insan yaşamının neden üstün kılındığı açıklanmış hem de öldürme yasaklanmıştır. Yahudi inancına göre, hastaların tedaisi için elinden geleni yapmak, ancak ölümü hızlandırmaya yönelik hiçbir müdahalede bulunmamak gerekir¹⁷⁴. İncil'de de benzer şekilde öldürmeye karşı çıkılmıştır. 1. Yuhanna 3. Bölümde *“Şeytan'a ait olup*

¹⁶⁸ İnceoğlu, 1999, s. 35

¹⁶⁹ İsrâ Suresi 70. Ayet *“Biz hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”* Türkiye Diyanet Vakfı, **Kur'ân-ı Kerim Açıklamalı Meâli**, 7. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017, s. 273.

¹⁷⁰ **Tevrat**: Eski Antlaşma, Yaratılış 9:1-3 *“1. Tanrı, Nuh'u ve oğullarını kutsayarak, “Verimli olun, çoğalın yeryüzünü doldurun” dedi, 2. “Yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümü sizden korkup ürkecek. Yeryüzündeki bütün canlılar, denizdeki bütün balıklar sizin yönetiminize verilmiştir. 3. Bütün canlılar size yiyecek olacak. Yeşil bitkiler gibi, hepsini size veriyorum.”* <https://www.kutsalkitap.org/online-tevrat-oku/> (Erişim Tarihi: 09.04.2020 02.33)

¹⁷¹ Alan Akcan, 2013a, s. 13.

¹⁷² Kaşıkçı, a.g.e., s. 92.

¹⁷³ Tevrat: Eski Antlaşma Yaratılış 9:6 <https://www.kutsalkitap.org/online-tevrat-oku/> (Erişim Tarihi: 11.04.2020 01.51)

¹⁷⁴ Kılınç, a.g.e., s. 72.

kardeşini öldüren Kayin gibi olmayalım..... Kardeşinden nefret eden katildir. Hiçbir katilin sonsuz yaşama sahip olmadığını bilirsiniz."¹⁷⁵ denilerek katillerin öngörülen sonsuz yaşamda cezalandırılacağı belirtilmiştir.

Türkiye’de diğerlerine oranla en fazla kişinin mensubu olduğu din olarak İslam, bu durum nedeniyle Türk Hukuku’nda ve doktrinde en çok etkisini gösteren dindir. İslam’da da Hristiyanlık ve Yahudilikte olduğu gibi öldürmenin yasaklandığı görülmektedir. Maide Suresi’nde *“İşte bu yüzdendir ki İsrailoğulları’na şöyle demiştik: Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur.....”*¹⁷⁶ denilerek öldürmenin ne kadar kötü görüldüğü vurgulanmıştır. Kur’an’da intihar da açıkça yasaklanmıştır. Nisa Suresi’nde *“..... Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir. Kim düşmanlık ve haksızlık ile bunu (haram yemeyi veya öldürmeyi) yaparsa (bilsin ki) onu ateşe koyacağız....”* şeklinde bu durum ifade edilmiş, ayrıca farklı yerlerde de benzer uyarılar yapılmıştır¹⁷⁷. İslam hukukçuları da ötanaziyi olmasa da öldürmeye rızayı kendi aralarında tartışmış ve rızanın öldürmeyi yasaklıktan çıkarmadığı konusunda görüş birliğine varmışlar, ancak verilecek cezanın miktarı konusunda farklı farklı değerlendirmeler yapmışlar, bazıları kısas yerine diyet uygulanmasını savunmuştur¹⁷⁸. İntiharın kesin şekilde yasaklandığı bir dinde, kendini öldürme yetkisi bulunmayan bir insanın bu yetkiyi başkasına devri de kabul edilemeyeceğinden evleviyetle ötanazi de suç vasfını koruyacaktır¹⁷⁹. Hastalıktan dolayı çektiği acıların etkisiyle insanlar bazen ölümü isteyebilmektedir, ancak bu istek İslam’da meşru kabul edilmemektedir¹⁸⁰.

Ortaya konulan örnekler ışığında, dini metinlerde ötanazi ya da benzer durumlar doğrudan telaffuz edilmese de gerek dinlerdeki kadercilik anlayışı gerek Tanrı’nın insan yaşamının başlangıç ve sonunu belirleyen yegane unsur olarak görülmesi gerekse insan yaşamının yine bir insan tarafından sonlandırılmayacak kadar kıymetli kabul edildiği düşünüldüğünde dinlerin ötanaziyi kabul etmediği kolaylıkla söylenebilecektir. Ancak Yiğit, dolaylı ötanazideki asıl amaca odaklanarak

¹⁷⁵ İncil: Yeni Anlaşma 1. Yuhanna 3:12-15 <https://www.kutsalkitap.org/online-incil-oku/#> (Erişim Tarihi: 11.04.2020 02.26)

¹⁷⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Mâide Suresi 32. ayet.

¹⁷⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Nisa Suresi 30-31 ayetler.

¹⁷⁸ Yaşar Yiğit, “İslâm Ceza Hukuku Açısından Ötanazi ve Hukukî Sonuçlarının Değerlendirilmesi”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, Cilt 16, Sayı 3, 2003, s. 343.

¹⁷⁹ Yaşar Yiğit, **İslâm Ceza Hukuku Hükümlerinin Yürürlüğü**, 1. Baskı, Ankara, Sistem Ofset Yayıncılık, 2012, s. 258.

¹⁸⁰ Kılınç, a.g.e., s. 67.

diğer türlerin aksine bu ötanazi türünün sorumluluk doğurmayacağını ifade etmiştir¹⁸¹. Kanımızca bu her 3 din bakımından da geçerli bir bakış açısıdır.

Yukarıda yer verilen açıklamalar tek tanrılı dinler için geçerlidir. Ancak Dünya üzerinde bu 3 büyük din kadar geniş kitlelere hitap etmese de birçok din bulunmaktadır. Bunlardan Konfüçyusçuluk, Şintoizm, Budizm gibi dinlerde tek tanrılı dinlerin aksine ümitsiz hastaların istemli ölümü kabul edilmektedir¹⁸².

2. Din ve vicdan özgürlüğünün sınırları ve Yehova Şahitleri Örneği

Dini bakış açısının ötanaziye yönelik yaklaşımını yukarıda ifade ettik. Dinler, özetle ötanaziye yasaklamaktadır, bu yasak o dine mensup kişilere yöneltile bir yasaktır. Din ve vicdan özgürlüğü kapsamında bütün insanların istedikleri dine inanmak ya da hiçbir dine inanmamak konusunda sınırsız özgürlükleri vardır. Bu özgürlük, aynı zamanda inandığı dinin gereklerini yerine getirip getirmemeyi de kapsar. Teokratik devletler haricinde, dinen yasaklanan şeyleri yapmak ya da emredilenleri yapmamak din ve vicdan özgürlüğü kapsamında hukuki açıdan bir sorumluluk doğurmayacaktır. Bu nedenle, dinlerce yasaklanan bir durum devletlerce serbest bırakılabilir ya da dinlerin emrettiği bir husus devletler tarafından yasaklanabilir. Ötanazi ya da intihar, dinen yasak olsa bile devletin bunları yasallaştırması mümkündür, burada sınır devletin özgürlük alanıdır.

Din özgürlüğü kişinin dilediği dini dilediği gibi anlayarak inanması şeklinde tanımlanabilir¹⁸³. Ancak hukukun temel ilkelerinden birisi de hak ve özgürlüklerin sınırlı olmasıdır. Başka bireylere ya da topluma, hatta bazen bireyin kendisine zarar verilmeye başlanan nokta sınırdır. Bu nedenle şüphesiz din ve vicdan özgürlüğü de sınırsız değildir. Din ve vicdan özgürlüğünün sınırlarının nereden başladığını belirlemek için Yehova Şahitleri örneğinden faydalanacağız. Yehova Şahitleri, kendilerini diğer Hristiyan gruplardan farklı bir Hristiyan topluluk olarak niteleyen bir

¹⁸¹ Yiğit, 2012, s. 262.

¹⁸² İnceoğlu, 1999 s. 56

¹⁸³ Ahmet Mumcu, **Atatürk'ün Kültür Anlayışında Vicdan ve Din Özgürlüğünün Yeri**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 54, 1991, s. 30

topluluktur¹⁸⁴. Yehova Şahitlerinin diğer Hristiyanlara göre pek çok farklı yönü olsa da çalışmamızla alakalı farklar vücut bütünlüğü ve tıp alanlarına ilişkin yaklaşımlarıdır. Yehova Şahitleri, kanın hayatın özünü oluşturan kutsal bir değer olduğuna inanarak kan naklini kesin bir şekilde reddeder¹⁸⁵. Diğer her türlü tıbbi müdahaleyi kabul etmelerine rağmen hiçbir şekilde kan alıp vermeyen bu topluluk üyeleri, acil durumlar için yanlarında kan naklini kabul etmediklerini beyan eden kartlar taşırlar¹⁸⁶. Bu kişilere yapılacak tıbbi müdahaleler sırasında kan kullanılamaması da operasyonları gerçekleştiren ekiplere ciddi anlamda zorluk doğurmaktadır¹⁸⁷. Din ve vicdan özgürlüğü kadar hasta hakları kapsamında da değerlendirilmesi gereken bu konuya göre, bir Yehova Şahidi tedaviyi ret hakkı kapsamında kendine kan ya da başka bir nakil yapılmasını reddedebilecek, bu durumda kendisine iradesi dışında bu tedavilerin uygulanması halinde de hak ihlalleri doğabilecektir. Her ne kadar, günümüzdeki tıp teknolojisi sayesinde kan nakli yapılmadan birçok hastalık ya da yaralanma tedavi edilebilse de bazı durumlarda kanın tedavinin tek yolu olması da mümkündür. Bu durumda da kişinin ölmesi ihtimal dahilindedir. Yehova Şahidi hastaya, bu öleceği anlamına gelse bile hekimin kan nakli yapmaması gerektiği savunulmaktadır¹⁸⁸. Yehova Şahitleri, herhangi bir şekilde kan nakli uygulamalarında yer alan üyelerini de topluluktan çıkarmaktadırlar¹⁸⁹.

Yaşamı tehlikeye girmediği sürece Yehova Şahitleri'nin bu reddi herhangi bir sorun doğurmaz. Ancak ölüm riski doğduğu andan itibaren bu reddin dikkate alınıp alınmayacağı çok bilinmeyenli bir denklem haline gelmektedir. Hastanın talebine uyulması ölümü beraberinde getirecekken talebe uyulmayıp kan verilmesi halinde hem inancına aykırı bir uygulamaya maruz bırakılarak din ve vicdan özgürlüğü ihlal edilecek hem de üyesi olduğu topluluktan atılması yaptırımını ile karşılaşmasına neden olunacaktır. Bu durumda gerek sosyal grubundan kopma gerekse ağır bir vicdani yükümlülük ile karşı karşıya kalacak psikolojik bir çöküntü yaşamasından hatta psikolojik bir işkenceye maruz kalmasından söz edilebilecektir, ki bu durumda hem

¹⁸⁴ <https://www.jw.org/en/jehovahs-witnesses/faq/are-jehovahs-witnesses-christians/> (Erişim Tarihi: 12.04.2020 18.22) Yehova'nın şahitleri hakkında bilgilere resmi site olarak adlandırılan <https://www.jw.org/en/> adresinden ulaşılabilir.

¹⁸⁵ Ahmet Turgut Tanrıverdi, Gülşah Tanrıverdi, Sibel Öner Yalçın, Serap Torun, "Yehova Şahitleri'nin Kan ve Organ Nakline Bakış Açısı" **Lokman Hekim Dergisi**, 4(2), 2014, s. 1.

¹⁸⁶ Hatice Acar, "Yehova Şahitleri ve Türkiye'deki Misyonerlik Faaliyetleri Antalya Örneği", **Kesit Akademi Dergisi**, Yıl 5, Sayı 20, 2019, s.284.

¹⁸⁷ Lisa J Milligan, Mark C Bellamy, "Anaesthesia and Critical Care of Jehovah's Witnesses", **Continuing Education in Anaesthesia, Critical Care & Pain**, Volume 4, Number 3, 2004, s. 35.

¹⁸⁸ Milligan, Bellamy, a.g.m., s. 36.

¹⁸⁹ Tanrıverdi vd., a.g.m., s. 3.

din ve vicdan hürriyeti hem de işkence ve kötü muamele yasağının ihlali söz konusudur. Bu nedenle, hastanın açık reddi karşısında bu durumda kan nakli yapılmaması kanımızca en makul yaklaşımdır.

Yehova Şahitleri örneğinde, kişilerin dini inanışlarının belki de en uç örneklerinden sayılabilecek bir şekilde, ölüme sebep olabilecek bazı unsurlar içerebileceğini gördük. Burada incelenmesi gerek nokta, devletlerin din özgürlüğünü hangi noktaya kadar tanıyacağı ve kişileri nelere yetkili kılabilceğidir. Mumcu, din özgürlüğünün ancak dinin dilendiği gibi yaşanabilmesi, ki bu ibadet ya da ayinlerin istenildiği gibi yapılabilmesini de kapsar, halinde somut bir değerinin bulunacağını belirtir¹⁹⁰. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de din özgürlüğünün ibadet ederek ve dinin gereklerini yerine getirerek dini açıklama özgürlüğünü kapsadığını belirtmektedir¹⁹¹. Her türlü dini yaklaşım, bu kapsamda değerlendirilebilecektir. Ancak daha önce belirttiğimiz gibi, hiçbir hak sınırsız değildir. Bu durumda din ve vicdan özgürlüğünün de sınırlandırılması kaçınılmazdır. Bir görüşe göre din ve vicdan özgürlüğünün sınırları da başkalarına zarar vermektir¹⁹².

Kanımızca burada bir diğer sınır, daha önce birincil hak niteliğini vurguladığımız yaşam hakkı olmalıdır. Kişinin kendi yaşamına zarar vermesini içermediği sürece din ve vicdan özgürlüğü sınırsız kabul edilebilir. Yehova Şahitleri örneğinde kan verilmemesi halinde ölecek kişiye yine de kan verilmemesini savunmuştuk. Bu iki yaklaşımın çeliştiği düşünülebilir, ancak burada kastedilen, herhangi bir din gerekçesiyle intihar ya da öldürmeye rıza gibi eylemlerin gerçekleştirilmesidir. Bizce bu eylemler, bir dini öğretinin emirleri kapsamında gerçekleştirilse bile din ve vicdan özgürlüğü kapsamında değerlendirilmemelidir. Burada gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husus, bahsedilen öldürmeye rızanın ötanaziden farkıdır. Salt dini gerekçelerle, bir dinin emri nedeniyle kişinin kendisinin öldürülmesine yönelik rızasının veya talebinin ya da kendini öldürmesinin din ve vicdan özgürlüğü olarak benimsenemeyeceğini savunmaktayız. Yoksa dayanılmaz ağrılar içerisinde ve iyileşme umudu bulunmayan bir hastanın, inandığı dini ötanaziye izin verebilir ve devlet de bu durumu din ve vicdan hürriyeti kapsamına alma yetkisine kanımızca sahiptir. Bu iki durum aslında fazlasıyla benzer görünse de ölme iradesinin

¹⁹⁰ Mumcu, a.g.e., s. 31.

¹⁹¹ Yehova Şahitlerini Destekleme Derneği ve diğerleri/ Türkiye Davası, Başvuru No. [36915/10](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169947) ve [8606/13](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169947) p. 89, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169947> (Erişim Tarihi: 13.04.2020 01.32)

¹⁹² Bilal Sambur, “Yeni Anayasada Din ve Vicdan Özgürlüğünün Düzenlenmesi”, **Liberal Düşünce**, yıl 17, Sayı 66, 2012, s. 94.

kaynağı birbirinden çok farklıdır. Bir durumda ölüm çaresizlikten dolayı talep edilmekte ve talep edilmese bile hızla yaklaşmakta ve din de bu çaresizlik karşısında ölümü talep etmeyi cezalandırmamaktadır. Devlet de ötanaziye yasallaştırarak kişilere dünya görüşleri doğrultusunda acılarını dindirmek için ölme izni vermektedir. Diğer durumda ise ölme iradesinin kaynağı dinin kendisidir, kişiye intiharı ya da öldürülmeyi emretmektedir. Burada kanımızca devlet bireylerin yaşama hakkını din ve vicdan özgürlüğünden üstün tutarak, herhangi bir dinin yaşama hakkından vazgeçme yetkisi vermesini reddedebilmelidir.

C. Hasta Hakları

Hasta hakları, yaşama hakkı ve sağlık hakkıyla yakından ilgilidir. Sağlık hakkıyla yaşama hakkı arasında da paralel bir gelişmeden bahsedilebilir¹⁹³. Yaşama hakkının tam anlamıyla korunabilmesi, sağlık hakkı ile pekiştirilmesine bağlıdır¹⁹⁴. Bayraktar’a göre sağlık hakkı, *“kişinin toplumdan, devletten, sağlığının korunmasını, gerektiğinde tedavi edilmesini, iyileştirilmesini isteyebilmesi ve toplumun sağladığı imkânlardan faydalanabilmesi”* şeklinde tanımlar¹⁹⁵. Sağlık hakkının içeriği ise şu şekilde özetlenebilir: kişinin sağlıklı kalmasını sağlayacak önlemleri almak, hastalanması halinde ise ulaşılabilir, eşit ve adil sağlık hizmetleri sunmak ve kişilerin sağlığına tehdit oluşturacak etkenleri ortadan kaldırmak¹⁹⁶. Hasta hakkı kavramı ise aslında sağlık hakkının içinde yer alan bir hak olarak değerlendirilebilir. Hasta Hakları Yönetmeliği’nde hasta hakkı *“Sağlık hizmetlerinden faydalanma ihtiyacı bulunan fertlerin, sırf insan olmaları sebebiyle sahip bulundukları ve T.C. Anayasası, milletlerarası andlaşmalar, kanunlar ve diğer mevzuat ile teminat altına alınmış bulunan haklar”*¹⁹⁷ şeklinde tanımlanmıştır. Yönetmelik, amaç, kapsam, tanımlar gibi unsurların yer aldığı birinci bölümden sonra hasta haklarının kapsamına giren hakları tek tek açıklayıp düzenlemiştir. Bu haklardan birisi de tedaviyi reddetme veya

¹⁹³ Bayraktar, 1972, s. 13.

¹⁹⁴ Emre Dizdar, **Hekimlerin Cezaî Sorumluluğu**, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2019, s. 36.

¹⁹⁵ Bayraktar, 1972, s. 16-17.

¹⁹⁶ Tacir, 2011, s. 35.

¹⁹⁷ **Hasta Hakları Yönetmeliği** 4.madde, Resmî Gazete Tarihi ve Numarası: 01.08.1998/23420 <https://www.saglik.gov.tr/TR,10461/hasta-haklari-yonetmeliği.html> (Erişim Tarihi: 13.04.2020 18.37)

durdurma hakkıdır¹⁹⁸. Bu hak, hastanın kendi geleceğini belirleme hakkının en temel yansımalarından birisidir.

Bu bölümde hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı ve tedaviyi ret hakkı incelenecektir. Bu haklar, hastanın kendisine tanınmış haklardır ancak hukukun temel ilkeleri gereği bazı haklar, kişinin hukuken geçerli irade beyanında bulunamadığı durumlarda o kişi adına yetkilendirilen başka kişilerce kullanılabilir. Bununla birlikte, bu yetkilendirme tüm hakları kapsamamakta, bazı istisnaları da bulunmaktadır. Bu nedenle hasta yakınlarını hasta haklarının ne kadarını kullanmaya yetkili oldukları da ayrıca ele alınacaktır.

1. Hastanın kendi geleceğini belirleme ve tedaviyi ret hakları

Kendi geleceğini belirleme hakkı, karar verebilecek durumda olmak şartıyla, hastaların kendi yaşamlarına ilişkin seçim yapabilmesi için öngörülmüş bir hasta hakkıdır¹⁹⁹. Hakeri, bu hakkı en üst değerdeki haklardan biri olarak nitelendirmektedir²⁰⁰. Hastanın geleceğini belirlemesi, hastalığına yönelik her türlü tıbbi müdahaleye, iyileşip iyileşmemeye, hatta bazı durumlarda ölüp ölmemeye kısacası kendisi hakkında her konuya karar verebilmesidir²⁰¹. Hastanın kendisine yapılacak tedaviyi reddetmesi halinde birçok vakada ölüm kaçınılmaz bir sonudur ve bu durumda hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı ona ölmeyi seçme yetkisi vermiş olur, ki ölüm de şüphesiz gelecek kavramının içindedir. Bu hakla ölüm arasındaki doğrudan bağlantı nedeniyle hakkın sınırları tartışmaya açık bir durum meydana getirmektedir. Bazı yazarlar hastanın kendi geleceğini belirleme hakkının ötanazi de dahil, sınırsız olduğunu, hastanın iradesine mecburen saygı gösterileceğini çünkü hekime verilen bir tedavi hakkından söz edilemeyeceğini belirtmektedirler²⁰². Ancak mevzuatımızdaki düzenlemeler karşısında bu hakkın, en azından pozitif hukuk açısından, sınırsızlığı kanımızca kabul edilemez.

¹⁹⁸ Hasta Hakları Yönetmeliği, 25. madde.

¹⁹⁹ Tacir, 2017, s. 45.

²⁰⁰ Hakeri, 2019, s. 711.

²⁰¹ Tacir, 2011, s. 118.

²⁰² Hakeri, 2019, s. 715

İç hukukumuzda yasal metinler doğrudan kendi geleceğini belirleme hakkını zikretmek yerine farklı düzenlemelerle bu hakkı, birçok hakkın sentezi şeklinde hukuk sistemine kazandırma yolunu tercih etmişlerdir²⁰³. Hastanın kendi geleceğini belirleme hakkının en belirgin yansıması tıbbi müdahalelerde rızanın aranmasıdır²⁰⁴. Kanundaki istisnalar hariç kimseye rızası haricinde tıbbi müdahalelerde bulunulamaz²⁰⁵. Rıza alınmadan yapılan tıbbi müdahaleler hukuka aykırıdır²⁰⁶. Hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı, hastanın kendine uygulanacak tedavi yöntemleri arasından istediğini seçmesini sağladığı gibi, hiçbir tedavi yöntemini seçmeme yetkisi de verir; ki buna tedaviyi ret hakkı adı verilir²⁰⁷. Hastanın tedaviyi kabul veya reddi, hekimin ya da hemşirenin hastaya uygulayacağı tedavilerin hukuka uygunluğunu etkileyecektir, çünkü vücut bütünlüğüne yapılan bir müdahale ancak hak sahibinin rızası ile hukuka uygun hale gelir²⁰⁸. Hastanın tedaviyi reddi, iyileşmeyi sağlayacak tıbbi müdahalelere rıza verilmemesidir²⁰⁹. Özetle, hastanın kendi geleceğini belirleme hakkını hayata geçirmenin temel yolu olan rıza, kendini tedaviyi ret şeklinde ya da alternatifler içerisinde herhangi bir tedavi yöntemini kabul etme şeklinde gösterebilmektedir.

Hastanın istediği tedavi yöntemini seçmesi bakımından hukukumuzda herhangi bir sınırlama yoktur. Ancak hastanın tedaviyi ret hakkı sınırsız değildir, ayrıca tedaviyi ret nedeniyle doğacak sorunlardan da reddi gerçekleştiren hasta sorumludur²¹⁰. Yönetmelik tedaviyi ret hakkının istisnalarını saymak yerine genel bir ifade kullanarak bu hakka önemli ölçüde bir sınırlama getirmiştir; kanunlardan kaynaklı birçok sebeple tedaviyi ret hakkı kısıtlanabilecektir. Her ne kadar hastaya istediği tedaviyi seçme hakkı verilse de, bazı durumlarda tedaviyi tamamen redde yetkisinin bulunmadığı düşünüldüğünde, hastanın kendi geleceğini belirleme hakkının da sınırsız olmadığını göstermektedir.

²⁰³ Burcu Ertem, **Tıp Ceza Hukukunda Kendi Geleceğini Tayin Hakkının Yansıması Olarak Rıza ve Sınırları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2015, s. 251.

²⁰⁴ Ekici Şahin, a.g.e., s. 316.

²⁰⁵ Hakeri, 2019, s. 98.

²⁰⁶ Ekici Şahin, a.g.e., s. 306.

²⁰⁷ Tacir, 2011, s. 119.

²⁰⁸ Bayraktar, 1972, s. 79-80.

²⁰⁹ Ekici Şahin, a.g.e., s. 316

²¹⁰ Hasta Hakları Yönetmeliği "**Madde 25-** Kanunen zorunlu olan haller dışında ve doğabilecek olumsuz sonuçların sorumluluğu hastaya ait olmak üzere; hasta kendisine uygulanması planlanan veya uygulanmakta olan tedaviyi reddetmek veya durdurulmasını istemek hakkına sahiptir. Bu halde, tedavinin uygulanmamasından doğacak sonuçların hastaya veya kanuni temsilcilerine veyahut yakınlarına anlatılması ve bunu gösteren yazılı belge alınması gerekir. Bu hakkın kullanılması, hastanın sağlık kuruluşuna tekrar müracaatında hasta aleyhine kullanılamaz."

Tacir'e göre, ötanazi hakkı da hastanın kendi geleceğini belirleme hakkının bir parçasıdır²¹¹. Ancak, Hasta Hakları Yönetmeliği, 13. maddesinde, “Ötenazi yasaktır. Tıbbi gereklerden bahisle veya her ne suretle olursa olsun, hayat hakkından vazgeçilemez. Kendisinin veya bir başkasının talebi olsa dahil, kimsenin hayatına son verilemez.” ifadeleriyle ötanaziyi açıkça yasaklamıştır²¹². Bu durum, hastanın kendi geleceğini belirleme hakkının hukukumuzda sınırsız olmadığını gösteren bir diğer noktadır. Bu sınırlar değerlendirilerek, hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı kapsamında, kamu sağlığına ilişkin istisnalar hariç hastanın rızası olmadan tedavi uygulanamayacağı da söylenebilir²¹³. Kişinin kendi yaşam hakkı da kanımızca burada söz edilen kamu sağlığının içinde bir husustur. Ayrıca ötanazinin kesin bir şekilde yasaklanması da hastanın kendi geleceğini belirleme hakkının kişiye kendi ölümüne karar verme yetkisi tanımadığını göstermekte, hukukumuzda geleceğini belirleme ölümü kapsamamaktadır.

Uluslararası hukukta da hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı ele alınmıştır. Gerek Lizbon Bildirgesi²¹⁴ gerekse Amsterdam Bildirgesi²¹⁵ hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı olduğunu, ayrıca tedaviyi ret ve durdurma hakkı olduğunu kabul etmiştir. Her iki metinde de iç hukuktaki düzenlemelerden farklı şekilde, kendi geleceğini belirleme hakkın herhangi bir sınıra bağlanmamıştır. Bu nedenle, hastanın kendi geleceğini belirleme hakkına yönelik Türk hukukundaki durum, uluslararası metinlerde tam yetkilendirme varken, iç hukuk metinleriyle bu hakkın sınırlandırıldığı şeklinde özetlenebilir. Bu hakkın sınırları ise yukarıdaki açıklamalarımız ışığında kanunen zorunlu haller, kendi ölümüne karar verme ve kamu sağlığını gerektiren haller

²¹¹ Tacir, 2017, s. 45-46.

²¹² Hasta Hakları Yönetmeliği 13. madde

²¹³ Dizdar, a.g.e., s. 41.

²¹⁴ **Lizbon Bildirgesi** 3. madde: “*Right to self-determination*

- a. *The patient has the right to self-determination, to make free decisions regarding himself/herself. The physician will inform the patient of the consequences of his/her decisions.*
- b. *A mentally competent adult patient has the right to give or withhold consent to any diagnostic procedure or therapy. The patient has the right to the information necessary to make his/her decisions. The patient should understand clearly what is the purpose of any test or treatment, what the results would imply, and what would be the implications of withholding consent.*
- c. *The patient has the right to refuse to participate in research or the teaching of medicine.”*

²¹⁵ **Amsterdam Bildirgesi** madde 1.2 “*Everyone has the right to self-determination*”; Amsterdam Bildirgesi madde 3.2 “*A patient has the right to refuse or to halt a medical intervention. The implications of refusing or halting such an intervention must be carefully explained to the patient*”

şeklinde özetlenebilir, ki kanunen zorunlu haller teriminin birçok durumu içine alabileceğine de yukarıda değinmiştik.

2. Hasta yakınlarının tedaviyi ret ve kabul yetkileri

Yukarıda hastanın kendi geleceğini belirleme hakkını ve bu hak kapsamında tedaviyi ret hakkını ele aldık. Her iki hakkı da sağlık sistemine giren hastanın kendine yönelik uygulamalar hakkında alabileceği kararlar şeklinde nitelendirdik. Başka bir deyişle kişinin kendisine ilişkin kararlarında ne kadar yetkili olduğunu ifade ettik. Kural hastanın kendi ile ilgili kararları kendinin vermesi, tedaviye rızayı ya da rıza vermemeyi kendisi seçmesidir²¹⁶. Kendi bedenine ya da sağlığına ilişkin kararları kişinin kendisi almalıdır²¹⁷.

Ancak bazı durumlarda hasta hukuken geçerli irade beyanlarında bulunma yetisine sahip değildir. Küçükler ya da kısıtlılar bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu durumda hasta yerine yetkili kılınan kişi ilgili beyanlarda bulunacak, tedavi yöntemini seçecek ya da bazı durumlarda tedaviyi reddedecektir. 1219 sayılı kanun, bu durumu da öngörmüş, küçük ve kısıtlılar için tıbbi işlemlere rızanın veli ya da vasi tarafından alınacağını hükme bağlamıştır²¹⁸. Hasta Hakları Yönetmeliği'nde de tedaviyi reddin düzenlendiği maddede tedaviyi ret kararının hasta, kanuni temsilci ya da hasta yakınları tarafından yapılacağı ifade edilerek, hastanın tedaviye yönelik bir beyanda bulunamaması durumunda bu yetki kanuni temsilcilere ve yakınlar devredilmiş, ayrıca rızaya ilişkin maddede hasta küçük ya da kısıtlı ise rızanın kanuni temsilci tarafından verilmesi kabul edilmiştir²¹⁹.

Gerekli durumlarda veli ya da vasilerin bu haklarından kaynaklanan yetkiyi kullanarak tıbbî müdahalelere rıza göstermesinde hiçbir hukuki problem yoktur²²⁰. Fakat üçüncü kişilerin bu yetkiyi sınırsız kullanması bazı durumlarda hasta için sakıncalı sonuçlar doğurabileceğinden bazı sınırlamaların getirilmesi kanımızca zorunludur. Hasta Hakları Yönetmeliği de bu durumu göz önünde bulundurarak hem

²¹⁶ Bayraktar, 1972, s. 130.

²¹⁷ Ekici Şahin, a.g.e., s. 316.

²¹⁸ 1219 sayılı Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun 70. madde.

²¹⁹ Bkz. Hasta Hakları Yönetmeliği 24. ve 25. maddeler.

²²⁰ Pınar Memiş Kartal, "The Legal Framework of Circumcision in Turkish Law", *Lex ET Scientia International Journal*, Volume 22, Number 1, 2015, s. 152.

her durumda küçük ya da kısıtlıyı mümkün olduğunca tedaviye ilişkin kararın içinde aktif konuma getirmenin zorunluluğunu vurgulamakta hem de bazı durumlarda hastanın rızası alınamıyor ve hayati tehlike doğmuş ya da acil müdahale gerekiyorsa herhangi bir rıza aranmadan müdahale edileceğini, hasta yakınları ve kanuni temsilcilerin yalnızca bilgilendirileceğini öngörmektedir²²¹. Ekici Şahin de kanuni temsilciye sınırsız yetki verilmesi durumunun sakıncasına dikkat çekmiş, 16 yaşında ve evlilik dışı hamile kalan bir genç kızın kürtaj istemiyle hastaneye başvurması halinde kızın rızası yetersiz görülerek aileye başvurulmasının kız için çok vahim sonuçlar doğurabileceğini belirterek bu riski örneklemiştir²²². HHY tarafından kanuni temsilcilerin hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı kapsamında tedaviyi ret yönündeki kararına getirilen bir diğer sınırlama da tıbben gerekli hallerde tedaviye rıza verilmemesi halinde TMK 346. ve 487. maddelerinin sağladığı korumalar devreye sokularak tıbbi müdahalenin yapıp yapılmayacağı mahkeme kararıyla belirlenmesidir²²³. Biz de hasta hakları bakımından üçüncü kişilerin yetkilerinin sınırlandırılmasının hayati derecede önem taşıdığını düşünmekteyiz. Burada öncelikle hastanın kendisine yetki tanınmayan konularda hasta yakınlarının da yetkili olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu durumda yukarıda saydığımız kamu sağlığını ilgilendiren haller, ölümü talep etme ve kanunen gerekli hallerde üçüncü kişilerin karar verme yetkisi kesinlikle yoktur. Buna ek, hastanın zararına kabul edilebilecek durumlarda da üçüncü kişilerin yetkisinin mümkün olan en dar şekilde yorumlanarak uygulanması gerektiği kanaatindeyiz, ki bu dar yorumlama bizce iradi olmayan ötanazide de bahsettiğimiz gibi kişiyi koruma amacına hizmet edecektir.

²²¹ Bkz. **Hasta Hakları Yönetmeliği** 24. madde.

²²² Ekici Şahin, a.g.e., s. 321.

²²³ Gülel, a.g.e., s. 100-103.; Ayrıca bkz: **Hasta Hakları Yönetmeliği** 24. madde.

İKİNCİ BÖLÜM: ÖTANAZİNİN HUKUKİ BOYUTU

Ötanazi, birçok farklı şekilde gerçekleştirilebilen bir yaşam sonlandırma yöntemidir. Yaşamı sonlandırılan kişi iyileşemeyecek durumda ve dayanılmaz acılar içindeki bir hasta iken yaşamı sonlandıran kişi bir hekimdir. Ötanazide hekim, hastanın acılarına dayanamaması nedeniyle talep ettiği ölümü gerçekleştirir. Kısacası hekim bir insanı o insanın talebi dahilinde kasten öldürür. Ötanazi ile bir insanın vücut bütünlüğüne başka birisi tarafından dokunulmakta, ancak bu harekete mağdur rıza göstermektedir. Hekimin saiki hastanın acılarını dindirmek olup bunu sağlamak için ötanazi uygular. Her ne kadar öldürmek asıl amaç değilse de bir kişinin kasten öldürülmesi söz konusudur ve bir kişinin öldürülmesi normal şartlar altında kimse tarafından kabul edilemeyeceğinden ötanazi yoluyla öldürme de etik ve felsefi tartışmalara zemin hazırlamaktadır. Gerek yazarlar gerek toplumlar gerekse bireyler ötanaziye bakışlarına göre iki gruba ayrılmakta; bir grup ötanazinin aslında acıyı dindirmeyi amaçladığını vurgulayarak ötanaziyi savunmakta, diğer grup ise bir insanın öldürüldüğü gerçeğini ön plana çıkarmak suretiyle ötanaziyi reddetmektedir. İlk bölümde, özetlediğimiz bu konuları ele alarak ötanazi kavramının felsefi boyutunu değerlendirdik, ayrıca ötanazi ve alakalı kavramların özelliklerine değindik.

Ötanaziye atfedilen değer ya da kabul edilebilirliğine yönelik değerlendirmeler ne olursa olsun, ötanazinin hayata geçirilmesi hukuken tanınması ile mümkündür. Felsefi tartışmalar sonunda tamamen kabul edilse bile devletler tarafından yasallaştırılmadığı sürece ötanazinin uygulanabilirliği yoktur. Bu nedenle bu bölümde ötanazinin hukuk içerisinde nerede konumlandırıldığını inceleyerek hayata geçirilmesinin ne derecede mümkün olduğunu değerlendireceğiz. Ötanaziye yönelik dünya genelinde farklı birçok düzenlemeye rastlanmakta, devletlerin sui generis uygulamaları göze çarpmaktadır. Türk hukukundaki uygulamadan hareketle ülkemizde ötanazinin uygulanabilip uygulanamadığını değerlendirmeden önce karşılaştırılmalı hukukta

ötanazinin yerini inceleyecek ve böylece yapılabilecek düzenlemelere ilişkin bir öngörü sağlayacağız. Daha sonra Türk hukukunu ele alıp Türk hukukunda farklı hukuk alanlarında ötanazinin nasıl ele alındığını inceleyeceğiz.

I. KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA ÖTANAZİ

Ötanaziye ilişkin felsefi tartışmalar bireyler kadar kanun koyucuları da etkilemektedir. Gerek ötanaziyi kabul eden gerek reddeden görüşleri benimseyen kanun koyuculara Dünya genelinde rastlanmakta, dolayısıyla karşılaştırmalı hukukta devletlerin ötanaziye yönelik farklı yaklaşımları göze çarpmaktadır. Ötanaziyi kabul eden devlet sayısı reddedenlere göre ciddi oranda azken bazı devletler ise ötanazi türlerine göre bir ayrıma giderek kısmi kabul yolunu tercih etmektedirler. Ötanazi içerisinde değerlendirilemese de birtakım devletler ise hekim yardımlı intihara izin vererek ötanazi ihtiyacı içindeki bireylere alternatif bir çıkış yolu sunmaktadırlar. Hukukumuzdaki yaklaşımı değerlendirmeden önce Dünya genelindeki uygulamaları kavrayıp bu uygulamalar ışığında bir yaklaşım sergilemenin sistemimizin özelliklerini daha iyi anlamamızı sağlayacağını düşündüğümüz için öncelikle karşılaştırmalı hukukta ötanaziye incelemeyi tercih ettik.

Dünya üzerinde 200'e yakın devlet mevcut ve her devletin kendince bir hukuk düzeni bulunmakta. Tüm bu devletler ötanaziye ilişkin oluşturduğumuz 3başlıktan birince yer almak durumunda; her biri ötanaziyi kabul etmeli, reddetmeli ya da geçiş aşamasında bulunmalı ve kısmen kabul etmeli. Ancak bir çalışma içerisinde tüm devletlerin ötanaziye bakışını anlatmak hem mümkün olmayacak hem de bu kadar devletin düzenlemelerini tek tek açıklamak esasında Türk hukukuna yönelik inceleme amacını taşıyan bir tezin genel yapısıyla uygun düşmeyecek. Tüm bu nedenlerle karşılaştırmalı hukuk bölümü içerisinde, incelenmeye değer gördüğümüz bazı devletleri örnek teşkil etmesi amacıyla seçip anlatmayı tercih ettik. Bu devletler ötanaziye ilişkin açıkça olumlu ya da olumsuz yaklaşımlar sergilemeleri, dünya genelinde ötanazi ile bağdaştırılmaları, devletler boyutunda dünya genelinde önemli konumlarda bulunmaları gibi farklı parametreler bir arada değerlendirilerek belirlendi.

A. Ötanaziye Yasal Kabul Eden Devletler

Yukarıda ötanazinin türlerini incelerken pasif ötanazinin aktif ötanaziye göre daha kabul edilebilir görüldüğüne değinmiştik. Yazarların bu yöndeki eğilimleri devletler boyutunda da kendini gösterdiğinden aktif ötanaziye izin veren devlet sayısı çok azdır. Pasif ötanaziye izin veren ülkelere rastlamak daha kolayken devletler nadiren hem pasif hem aktif ötanaziye hukuka uygun kabul etmektedir²²⁴.

1. Hollanda

Ötanazinin yasallığı denildiğinde akla gelen ilk devlet **Hollanda**'dır. Hollanda hem aktif hem pasif ötanaziye hem de hekim yardımcı intiharı hukuka uygun kabul etmektedir²²⁵. Cezasızlıktan bahsedildiğinde bu durum ilk bakışta koşulsuz bir cezasızlık hali gibi algılsa da aslında belli koşullar altında eylemin suç olmaktan çıkarıldığına dikkat edilmelidir²²⁶. Kanunun öngördüğü cezasızlık, Ötanazi Kanunu²²⁷nda belirlenen şartların bulunması ve adli patologların Defin Kanunu²²⁸na uygun şekilde bilgilendirilmesine bağlıdır. Ötanazi ve hekim yardımcı intiharın cezalandırılmaması için Ötanazi Kanunu'na göre;

- Hekim hasta tarafından ötanazi talebinin etraflıca düşünülmüş ve gönüllü yapıldığı kanısına varmalı,
- Hekim hastanın acısının dayanılmaz ve süregelen nitelikte olduğu kanısına varmalı,

²²⁴ Inceoğlu, 1999, s. 251.

²²⁵ Bkz. **Dutch Criminal Code** 293-294

https://www.legislationline.org/download/id/6415/file/Netherlands_CC_am2012_en.pdf (Erişim Tarihi: 29.04.2020 18.22)

²²⁶ Pınar Ölçer, "A Contextal Perspective on Dutch Law And Practice Regarding Euthanasia And Assisted Suicide", **Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi**, Nur CENTEL (der.), 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 245.

²²⁷ Termination of Life on Request and Assisted Suicide (Review Procedures) Act (İstek Üzerine Yaşama Son Verme ve Yardımlı İntihar Kanunu) isimli kanun buradan itibaren Ötanazi Kanunu olarak adlandırılacaktır.

²²⁸ Burial and Cremation Act isimli kanun buradan itibaren Defin Kanunu olarak adlandırılacaktır.

- Hekim hastayı içinde bulunduğu durum ve onu bekleyen olasılıklar hakkında aydınlatmalı,
- Hasta içinde bulunduğu durum için başka bir makul çözüm bulunmadığı kanısında olmalı,
- Hastayı görüp yukarıda sayılan koşullar hakkında değerlendirme yapabilecek bağımsız bir hekime başvurulmalı ve söz konusu hekimin bu koşullar dahilinde gerekli özenin şartlarının sağlanıp sağlanmadığına ilişkin yazılı görüşü alınmalı,
- Hastaya ötanazi uygulanırken ya da intiharına yardım edilirken gerekli özen gösterilmiş olmalıdır²²⁹.

Bu şartların sağlanması halinde uygulanan ötanazi ya da gerçekleştirilen hekim yardımlı intihar Hollanda'da suç değildir. Ancak bu şartları sağlasa bile hekimin her vakayı Bölgesel Denetleme Komisyonu'na bildirmesi gerekmektedir.²³⁰ Sayılan şartların subjektif yönünün ağır basması ve hekimin her hastaya yönelik kanısının birbirinden bağımsız olduğu da dikkate alınarak hastanın yaşamının sonlandırılmasına yönelik hareketin cezalandırılıp cezalandırılmayacağına her vaka için ayrı ayrı inceleme yapılarak karar verilmektedir²³¹. Hekimin uygulamayı bildirdiği komisyon gerekli incelemeleri yaptıktan sonra eğer şartların oluşmadığı kanaatine varırsa hekim hakkında suç duyurusunda bulunmaktadır²³². Bu koşullara bakıldığında ötanazi denildiğinde akla ilk gelen ülke konumundaki Hollanda'da dahi ötanazinin hiçbir durumda suç teşkil etmediği söylenemeyecektir²³³.

Yukarıda sayılan koşullar incelendiğinde Hollanda'nın Ötanazi Kanunu ile kabul ettiği türün iradi ötanazi olduğu açıkça söylenebilir. Bu durumda ötanazinin yalnızca iradesini hukuken geçerli bir biçimde dile getirebilecek ve fiil ehliyeti sahibi kişilere yönelik kabul edildiği düşünülebilir. Ancak kanun koyucunun Ötanazi Kanunu'ndaki koşullara eklediği bazı düzenlemeler ile ötanazinin alanını genişlettiği görülmektedir. Ötanazi Kanunu'na göre 16 yaşından büyük ve herhangi bir sebeple geçerli irade beyanında bulunamayan hastaların daha önceden kaleme alınmış ötanaziyi talebi içeren bir yazılı beyanları mevcutsa, 16-18 yaş arasında ve içinde bulunduğu durum

²²⁹ **Termination of Life on Request and Assisted Suicide (Review Procedures) Act** Chapter II, Article 2/1 <https://www.worldtrtd.net/dutch-law-termination-life-request-and-assisted-suicide-complete-text> (Erişim Tarihi: 30.04.2020 23.55)

²³⁰ **Termination of Life on Request and Assisted Suicide (Review Procedures) Act** Chapter III.

²³¹ Ölçer, a.g.m., s. 245.

²³² Besiri, a.g.m., s. 199.

²³³ Biton Serdaoğlu, a.g.m., s. 472.

ile kendi çıkarlarını anlayabilecek kapasitedeki hastanın ötanazi talebinin kanuni temsilcinin de katıldığı bir süreçte değerlendirilmesi sonrasında, 12-16 yaş arasında ve içinde bulunduğu durum ile kendi çıkarlarını anlayabilecek kapasitedeki hastanın ötanazi talebi kanuni temsilci tarafından onaylanıyorsa hekim ötanazi ya da hekim yardımlı intihar yoluna başvurabilecektir²³⁴. Bu düzenlemeler bir bütün halinde incelendiğinde kanun koyucunun hastanın yaşamına son verme yönünde kesin bir iradesi varsa hastanın bu yöndeki isteğinin yerine getirilmesini sağlamak için oldukça geniş bir alan öngörerek özgürlükçü bir tutum sergilediği ancak bunu yaparken bu iradenin hastanın kendisinden kaynaklanmasına dikkat ederek dış etkenlerden hastayı korumayı da ihmal etmediği söylenebilir. Kanun koyucu 12 yaş ve üzeri hastaların ötanazi taleplerini düzenlerken 12 yaşından küçüklerin talepleri konusunda kasıtlı susmuştur. Buradan 12 yaşından küçüklerin ötanazi talebinin yerine getirilmemesini amaçladığı sonucu çıkarılabilecektir²³⁵.

Hollanda Ceza Kanunu incelendiğinde düzenlemenin aslında sadece aktif ötanazi ve hekim yardımlı intihar ele aldığı görülmektedir. Bu durum Hollanda’da pasif ötanazinin hiçbir durumda suç teşkil etmediğinin de bir göstergesidir²³⁶. Ayrıca Ötanazi Kanunu’nda yer alan şartları sağlamadığı nedeniyle cezasızlıktan yararlanamayan bazı vakaların da soruşturma sonrasında kamu davası açılmaması ya da dava açılrsa dahi ceza verilmemesi yoluyla yasal sınırlar içinde değerlendirilmesi ile cezasızlık alanının genişletilmesi söz konusudur²³⁷. Dolayısıyla hekimin bu şartları taşımayan bir ötanazi gerçekleştirdiğinde mutlaka cezalandırılacağı söylenemez²³⁸.

Kişinin ölümcül hasta olmasına gerek yoktur, dayanılmaz acılar yeterlidir²³⁹. Hollanda’da dayanılmaz acı koşulunun psikolojik acıları da içine aldığı kabul edilmektedir. Ölüm korkusu ya da herhangi başka bir nedenle dayanılmaz psikolojik acılar çeken kişiye ötanazi uygulanmasına da izin verilmektedir. Özetle, psikolojik nedenlerden kaynaklanan dayanılmaz acılar da belirlenen sınıra dahildir²⁴⁰.

²³⁴ **Termination of Life on Request and Assisted Suicide (Review Procedures) Act** Chapter II, Article 2

²³⁵ Muhammed Sulu, “Ötanazi Üzerine”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 22, Sayı 2 , 2016, s. 562.

²³⁶ Alan Akcan, 2013b, s. 120.

²³⁷ Ünver, a.g.m., s. 35

²³⁸ Ölçer, a.g.m., s. 245.

²³⁹ Gül Altay, , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2005, s. 69.

²⁴⁰ Özsarı, a.g.e., s. 176.

Hollanda, 1980’li yıllardan itibaren ötanazi ve hekim yardımlı intihar uygulayan hekimleri yargılama aşamasında cezalandırmamaya başlamış, 1994 yılından itibaren yasal bildirim prosedürü ile cezalandırılmamasına geçilmiş, 2002 yılında Ötanazi Kanunu’nun kabul edilmesi ile de durum yasal bir zemine oturtulmuştur²⁴¹. Bu nedenle Hollanda’nın ötanaziye uzun zamandır uyguladığı söylenebilir.

2. Belçika

Hollanda’nın ardından, ötanazi denildiğinde akla gelen bir diğer ülke Belçika’dır. Belçika da 2002 yılında Hollanda’nın ardından ötanaziye meşrulaştırarak Dünya üzerinde ötanaziye kabul eden ikinci devlet olmuştur²⁴². Hollanda’da yasadan önce gelişen içtihatlarla ötanazi uygulamalarına rastlanmaktayken Belçika’da yasadan önce gelişen bir ötanazi içtihadı bulunmamaktaydı²⁴³.

2002 tarihli Belçika Ötanazi Kanunu’na göre ötanaziye gerçekleştiren hekimin cezalandırılmaması için;

- Hasta reşit, irade beyanına ehil durumda ve bilinci yerinde olmalı,
- Ötanazi talebi iradi, iyi düşünülmüş, tekrarlanan ve dış etkenlerden kaynaklanmayan bir talep olmalı,
- Hasta umutsuz bir tıbbi vaziyette, dayanılmaz fiziksel veya psikolojik acılar içinde bulunmalı ve bu durum bir hastalık ya da kaza dolayısıyla meydana gelen ciddi ve tedavi edilemez bir bozukluktan kaynaklanmalı,
- Hekim ötanazi gerçekleştirmeden önce mutlaka hastayı içinde bulunduğu durum, beklenen hayatta kalma süresi gibi konularda bilgilendirip ötanazi, palyatif bakım ve diğer yöntemler gibi konular ve bunların getirileri hakkında hastayla konuşmalı ve bu konuşmalar sonucunda hasta için makul başka bir yol bulunmadığına karar vermeli,
- Hastanın psikolojik durumu, karar verme yeteneği ve kararlılığı konusunda emin olmalı,

²⁴¹ Süreyya Cem Manav, **Ötanazi ve Yaşama Hakkı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Beykent Üniversitesi, 2016, s. 68-70.

²⁴² Erdem Özkara, “Ötanaziye Farklı Bir Bakış: Belçika’da Ötanazi Uygulaması ve Ülkemizdeki Durum”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 78, 2008, s. 110.

²⁴³ Sibel İncoğlu, “İnsan Hakları Bakımından Ötanazi”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt III, Sayı 2, 2006, s. 291.

- Bağımsız bir hekimin tıbbi görüşüne başvurmalı,
- Hastanın bu konu hakkında fikir alışverişinde bulunmak istediği kişilerle görüşmesini sağlamalı,
- Hastanın talebi yazılı olmalıdır²⁴⁴.

Belçika Ötanazi Kanunu 2014 yılında yürürlüğe giren bir düzenleme ile değişiklik yapılmış ve ötanaziye ilişkin cezasızlık şartlarından reşit olma kuralı kaldırılarak küçüklere ötanazi uygulanması da yasallaştırılmıştır²⁴⁵. Bu düzenlemeyle ötanazinin anlamını kavrayabilecek küçüklere yalnızca dayanılmaz fiziksel acı halini kapsayacak şekilde ötanazi uygulanabilecek, psikolojik acılar nedeniyle küçüklere ötanazi uygulanması ise cezalandırılacaktır²⁴⁶. Hollanda'daki gibi Belçika'da da yalnızca küçüğün bu talebi kanuni temsilcisi tarafından onaylanırsa ötanazi mümkündür²⁴⁷.

Hekim, uyguladığı ötanazi sonrasında vakıyı Kontrol ve Değerlendirme Komisyonu'na bir rapor sunar ve vakanın Belçika Ötanazi Kanunu'ndaki şartları taşıyıp taşımadığı yönündeki karar bu komisyon tarafından verilir²⁴⁸. Kısaca, Hollanda gibi Belçika da ötanaziyi yasallaştırmış, ancak bunu yalnızca belli şartları taşıyan vakalar için geçerli kılmıştır.

3. Lüksemburg

Dünya genelinde aktif ötanaziyi kabul eden nadir devletlerden birisi de Lüksemburg'dur. Lüksemburg, Hollanda ve Belçika'nın ardından ötanaziyi kabul ederek ötanaziyi yasallaştıran üç numaralı devlettir²⁴⁹. Ötanazi Lüksemburg'da 2009'da yürürlüğe giren bir yasa ile kabul edilmiştir²⁵⁰.

Lüksemburg'da da ötanazi belli şartların sağlanması halinde kabul edilmektedir²⁵¹. Öngörülen şartlar aktif ötanaziyi kabul eden diğer devletlerle

²⁴⁴ **The Belgian Act on Euthanasia of May, 28th 2002** Chapter II <http://www.ethical-perspectives.be/viewpic.php?TABLE=EP&ID=59> (Erişim Tarihi: 09.05.2020 00.09)

²⁴⁵ Kasper Raus, "The Extension of Belgium's Euthanasia Law to Include Competent Minors", **Journal of Bioethical Inquiry**, Volume 13, Number 2, 2016, 307.

²⁴⁶ Raus, a.g.m., s. 307.

²⁴⁷ Kılınç, a.g.e., s. 93.

²⁴⁸ **The Belgian Act on Euthanasia of May, 28th 2002** Chapter IV.

²⁴⁹ Biton Serdaroglu, a.g.m., s. 475.; Besiri, a.g.m., s. 200.

²⁵⁰ Mehmet Yusuf Dağ, **Kişiler Hukuku Açısından Ötanazi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi, 2018, s. 38.

²⁵¹ Kılınç, a.g.e., s. 95.

benzerlik göstermektedir²⁵². Ötanazi kararı iki doktor ve bir bilirkişiden oluşan 3 kişilik bir heyet tarafından verilebilecektir²⁵³. Lüksemburg Ötanazi Kanunu'nda²⁵⁴ ötanazi ve hekim yardımcı intihar için şu şartların sağlanması beklenmektedir:

- Hasta geçerli irade beyanında bulunabilecek bir yetişkin olmalı,
- Talep gönüllü şekilde, gerekirse tekrar tekrar yapılmalı ve dış baskı kaynaklı olmamalı,
- Hasta terminal durumda olmalı, sürekli ve dayanılmaz fiziksel ya da zihinsel acılar içinde bulunmalı, hiç gelişim göstermemeli ve bu durumu bir kaza ya da patolojik bir bozukluktan kaynaklanmalı,
- Hasta talebini yazılı şekilde yapmalı,
- Hekim her durumda hastayı durumu ve onu bekleyen sonuçlar konusunda bilgilendirmeli,
- Hastanın talebinin gönüllü yapıldığı ve hasta için başka kabul edilebilir çözüm yolu bulunmadığını düşündüğü kanaatine varmalı,
- Hastanın acısının devamlılığı ve talebinin sürekli aynı yönde kaldığı kanaatine varmalı,
- Farklı hekimlere hastanın durumu ve talebi hakkında danışmalı, görüş almalı,
- Hastanın bu kararını alırken görüşlerini almak istediği kişilerle bir araya gelebilmesini sağlamalı,
- Hastaya yönelik bir yaşamı sonlandırma kaydının bulunup bulunmadığı konusunda Ulusal Kontrol ve Değerlendirme Komisyonu kayıtlarını kontrol etmelidir²⁵⁵.

Bu şartların sağlanması halinde gerçekleştirecek ötanazi ya da hekim yardımcı intihar Lüksemburg devleti tarafından cezalandırılmayacaktır.

²⁵² Manav, a.g.e., s. 74.

²⁵³ Ünver, a.g.m., s. 34.

²⁵⁴ Law of March 2009 on Euthanasia And Assisted Suicide (Ötanazi ve Yardımlı İntihara İlişkin Mart 2009'daki Kanun) buradan İtibaren Lüksemburg Ötanazi Kanunu olarak telaffuz edilecektir.

²⁵⁵ Law of March 2009 on Euthanasia And Assisted Suicide Article 2

<https://sante.public.lu/fr/publications/e/euthanasie-assistance-suicide-questions-reponses-fr-de-pt-en/euthanasie-assistance-suicide-questions-en.pdf> (Erişim Tarihi: 07.05.2020 155.59)

B. Ötanaziyi Kısmen Kabul Eden Devletler

Bazı devletler ötanaziyi doğrudan kabul etmese de ötanaziye yakın kavramları kabul etmekte ya da halktan gelen ötanazi yönündeki talepleri azaltmak amacıyla alternatif uygulamalar geliştirmektedirler. Bunun yanında ötanaziyi cezalandırmakla birlikte cezaları cüzi miktarlara indirme yoluna giden devletlere de rastlanmaktadır.

1. Fransa

Fransız Hukuku'nda aktif ötanaziye yönelik bir düzenleme yapılmamıştır²⁵⁶. Talep üzerine öldürme ve dolayısıyla ötanazi kasten öldürme kapsamında cezalandırılmaktadır²⁵⁷. Ancak 2005 yılında pasif ötanaziyi kabul eden bir kanun çıkarılmış ve böylece pasif ötanazi yasal hale gelmiştir²⁵⁸. Ayrıca Fransız Tıp Etiği Kanunu²⁵⁹ 36. maddesinde de hastanın tedaviyi ret beyanına hekimin saygı duyma zorunluluğu dile getirilerek pasif ötanaziyi dolaylı yollardan kabul eden bir hükme yer verildiği de söylenebilir²⁶⁰.

Her ne kadar hukuken aktif ötanazi kabul edilmese de Fransa Bilim, Yaşam ve Sağlık Ulusal Etik Komitesi'nin tedavi edilemeyen hastaların ötanazisine, yalnızca çok uç vakalarla sınırlı, sıkı kontroller kapsamında ve adli yol açık kalacak şekilde izin verilmesi gerektiği yönünde bir tavsiye kararı da mevcuttur²⁶¹. Fransa'da son olarak 2015 yılında Derin Uyku Kanunu aracılığıyla tedavi edilemeyen hastaların ölene kadar

²⁵⁶ Kılınç, a.g.e., s. 85.

²⁵⁷ Özaltay, a.g.e., s. 51.; Işıl Tüzün Arpacıoğlu, "Ötanazi: Türk Hukuku Açısından Eleştirel Bir Değerlendirme", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2019, s. 114.

²⁵⁸ Biton Serdaroğlu, a.g.m., s. 473

²⁵⁹ Doktrinde kanunun Fransız Tıbbi Deontoloji Kanunu olarak belirtilen kanun da aynı kanundur Ancak biz "French Code of Medical Ethics" şeklinde İngilizceye çevrilen Kanunu Fransız Tıp Etiği Kanunu olarak tercüme etmenin anlamı daha iyi muhafaza ettiği kanaatindeyiz.

²⁶⁰ **French Code of Medical Ethics**, Article 36 https://www.conseil-national.medecin.fr/sites/default/files/external-package/edition/168yke7/code_de_deontologie_version_anglaise.pdf (Erişim Tarihi: 07.05.2020 01.45)

²⁶¹ Süleyman Karaca, "İnsan Hakları ve Hasta Hakları Bağlamında Ötenazi", *Adalet Dergisi*, Yıl 92, Sayı 6, 2001 s. 123.

uyutulması kabul edilmiştir²⁶². Bu kanunla birlikte ötanazinin yasallaştırılmasının önüne geçmek de amaçlanmıştır²⁶³.

Yukarıda açıklanan hukuki düzenlemeler ışığında Fransız Hukuku'nda pasif ötanazi cezalandırılmazken aktif ötanazinin yasaklandığı ve suç teşkil ettiği söylenebilecektir²⁶⁴. Ancak kanımızca gerek Etik Komitesi'nin tavsiye kararları gerekse ötanazi talep eden kişilere bir alternatif amacıyla kabul edilen hastaların uyutulması yolu Fransız halkının ötanazinin yasallaştırılması beklentisi içerisinde olduğunu göstermektedir.

2. İsviçre

Ötanaziye diğer devletlerden biraz farklı yaklaşan İsviçre'de öldürme her durumda yasaktır, ötanazi ve talep üzerine öldürme de cezalandırılmaktadır. İsviçre Ceza Kanununa göre bir kişiyi talep üzerine öldüren kişi 3 yıla kadar hapis veya para cezası ile cezalandırılmaktadır²⁶⁵. Bu maddeden hareketle İsviçre'de aktif ötanazinin cezalandırıldığı söylenebilecektir²⁶⁶. Ancak bu cezanın hukukumuzda öngörülen cezaya oranla fazlasıyla hafif olduğu da dikkat çekmektedir²⁶⁷. İsviçre'de her ne kadar üçüncü kişinin öldürmesi yoluyla gerçekleştirilen ötanazi cezalandırılıyorsa da ölmek isteyen kişiye ölmesi için gerekli düzeneğin hazırlanması yoluyla intiharına yardım cezalandırılmamaktadır²⁶⁸. İsviçre Ceza Kanununda kişisel menfaatler için bir kişiyi intihara teşvik etmek ya da intiharına yardım etmek 5 yıla kadar hapis veya para cezası gerektirir²⁶⁹. Bu hükmün mefhumu muhalifi²⁷⁰, herhangi bir hüküm ile bu hükümde yer almayan intihara yardım eylemlerinin cezalandırılmasının öngörülmemesi ve kanunilik ilkesi gereği kanunda yer almayan bir eylemin suç teşkil etmediği dikkate

²⁶² Biton Serdaroğlu, a.g.m., s. 473.;

<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11478999/France-passes-new-end-of-life-legislation-to-alleviate-suffering.html> (Erişim Tarihi: 07.05.2020 02.03)

²⁶³ Biton Serdaroğlu, a.g.m., s. 473.;

<https://www.theguardian.com/world/2015/mar/17/french-parliament-deep-sleep-law-terminally-ill-euthanasia> (Erişim Tarihi: 07.05.2020 02.01)

²⁶⁴ Artuk, Yenidünya, a.g.m., s. 133.

²⁶⁵ **Swiss Criminal Code** Article 114 <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/202003030000/311.0.pdf> (Erişim Tarihi: 09.05.2020 17.09)

²⁶⁶ Kılınç, a.g.e., s. 101.

²⁶⁷ Sulu, a.g.m., s. 563.

²⁶⁸ Ünver, a.g.m., s. 35.

²⁶⁹ Swiss Criminal Code Article 115.

²⁷⁰ Benzer görüşler için bkz: Sulu, a.g.m., s. 562.

alındığında herhangi bir kişisel menfaate hizmet etmeyen intihara yardım eylemlerinin cezalandırılmayacağı anlaşılmaktadır. İsviçre’de ayrıca dolaylı ötanazi ve pasif ötanazi de cezalandırılmamaktadır, zira bu işlemlere yönelik bir hukuki düzenlemeye rastlanmamaktadır²⁷¹. Bu durumda İsviçre’de aktif ötanazi suç sayılırken intihara yardımın meşrulaştırılması yoluna gidilmiştir²⁷².

İntihara yardım belli koşullarla sınırlandırılmak kaydıyla cezalandırılmaktadır. Ancak bu koşulların içerikleri konusunda bir inceleme yapmak gerekmektedir. Mausbach, intihara yardımın cezalandırılmaması için yardım arayışındaki kişinin geçerli bir beyanda bulunma yetisini ve yardım edenin herhangi bir kişisel çıkara dayanarak hareket etmemesini zorunlu kabul etmektedir²⁷³. İsviçre’de cezalandırılmayan yalnızca hekim yardımlı intihar değildir. Sıradan bir vatandaş da kişisel çıkarı bulunmadan yardım ettiği bir intihardan cezalandırılmayacaktır²⁷⁴. Kişisel çıkar ise maddi çıkar ya da miras geliri gibi unsurlardan²⁷⁵ veya kin, reklam arayışı, nefret, intikam gibi manevi unsurlardan²⁷⁶ oluşabilir. İsviçre’de intihara yardım genelde sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yapıldığından bu kuruluşların bir çıkarları bulunmadığı kabul edilmektedir²⁷⁷.

3. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika aslında kural olarak aktif ötanaziye kabul etmeyen devletlerdendir; ancak bu başlık altında incelenmesinin sebebi pasif ötanazinin geniş bir şekilde uygulanması²⁷⁸ ve ötanaziye ilişkin farklı yaklaşımları hukuk sistemi içerisinde barındırmasıdır. Amerika genelinde pasif ötanazi serbesttir, aktif ötanazi ise bazı eyaletlerde kabul edilirken çoğu eyalette yasaktır²⁷⁹. Eyaletlerde farklı düzenlemelere

²⁷¹ Julian Mausbach, “Assisted Suicide in Switzerland- Legal Aspects”, **Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi**, Nur Centel (der.), 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 142.

²⁷² Biton Serdaoğlu, a.g.m., s. 475.

²⁷³ Mausbach, a.g.m., s. 143.

²⁷⁴ Samia A. Hurst, Alex Mauron, “Assisted Suicide in Switzerland: Clarifying Liberties and Claims”, **Bioethics**, Volume 31, Number 3, 2017, s. 198, 202.

²⁷⁵ Mausbach, a.g.m., s. 145.; Roberto Adorno, “Nonphysician-Assisted Suicide in Switzerland”, **Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics**, Volume 22, Issue 3, 247.

²⁷⁶ “Stefan Trechsel(ed.), Schweizerisches Strefgesetzbuch, 2008, Zurich”ten aktaran Mausbach, a.g.m., s. 145.

²⁷⁷ Adorno, a.g.m., s. 247.

²⁷⁸ Biton Serdaoğlu, a.g.m., s. 475.

²⁷⁹ Ünver, a.g.m., s. 36.

rastlanmaktadır²⁸⁰. Bu durumun meydana gelmesinde kanuni düzenlemelerin yanında, içtihat temelli gelişen Amerikan hukuk sisteminde eyalet mahkemelerinde farklı kararların verilmesi ve bu kararların emsal niteliği kazanması da etkilidir. Geniş coğrafyaları kaplayan ülke sınırları içerisindeki eyaletlerin toplumsal mozaikindeki farklılıklar ise kanımızca eyaletler arasındaki içtihat ve mevzuat farklılıklarının temel kaynağını oluşturmaktadır. Güven ise Amerikan hukukunda ötanazi konusundaki farklı yaklaşımların siyasi coğrafyadan kaynaklanan sebeplere dayandığını savunmaktadır²⁸¹.

Kılınç, aktif ötanazinin neredeyse tüm eyaletlerde yasak olduğunu, ancak hekim yardımlı intiharın kabul edildiği hatırı sayılır miktarda eyaletin varlığını vurgulamakta, Amerika’da ötanazinin tamamen kabul gördüğü yönündeki yanlış algıya dikkat çekmektedir²⁸². Amerika’nın ötanaziye yönelik tutumundaki bir diğer dikkat çekici nokta ise mahkeme kararlarında göze çarpmaktadır. Yukarıda dile getirdiğimiz gibi Amerika’da aktif ötanazi yasaktır. Ancak, ötanazi uygulayan hekimlerin sıklıkla, suçlu bulunsa da hafif cezalar verilerek tahliye edildiği görülmekte, hatta bazen adli süreç hiç başlatılmamaktadır²⁸³.

Amerika’da ölümcül hastaların hekim yardımıyla intihar yollarını ciddi oranda genişleten ve Dr. Ölüm lakabıyla anılan Detroitli Doktor Jack Kevorkian, yaptığı intihar makineleriyle hastaların yalnız bir tuşa basarak kendilerine zehir enjekte etmelerini sağlamakta ve böylece ölmelerine yardım etmekteydi²⁸⁴. Kevorkian, bulunduğu eyalette hekim yardımlı intihara izin verildiğinden bu eylemlerinden dolayı ceza almamıştır²⁸⁵.

Amerikan hukukunda ötanazi konusunda kilometre taşı denilebilecek vakılardan birisi Nancy Cruzan kararıdır. Hayatına devamı besin tüpleriyle sağlanan ve bitkisel hayatta olan Nancy Cruzan’ın ailesi, Nancy’nin bitkisel hayatta yaşamını sürdürmeyi asla istemeyeceğini iddia etmektedirler²⁸⁶. Ancak Amerikan Yüksek Mahkemesi, kişinin hayatının devamına ya da sona ermesine ilişkin kararı yalnızca kişinin vermesi gerektiğini, ailenin her zaman kişinin iyiliğine hareket edeceğinin bir

²⁸⁰ Alan Akcan, 2013b, s. 118.

²⁸¹ Güven, a.g.e., s. 37.

²⁸² Kılınç, a.g.e., s. 80.

²⁸³ İncoğlu, 1999, s. 186.

²⁸⁴ Dworkin, a.g.e., s. 186.

²⁸⁵ Özseri, a.g.e., s. 78.

²⁸⁶ Dworkin, a.g.e., s. 187.

garantisi bulunmadığını vurgulayarak Missouri Yüksek Mahkemesi'nin kararını onamış ve ailenin iddialarına itibar etmeyerek Cruzan'ın yaşam destek ünitesinin çekilmesi talebini reddetmiştir²⁸⁷.

Amerika'da son zamanlarda bu alanda meydana gelen gelişmelerden birisi de 2016 yılında California eyaletinde yürürlüğe giren Yaşamı Sonlandırma Seçeneği Yasası²⁸⁸'dir. Bu yasa, hekim yardımcı intihara ilişkin düzenlemeler getirmektedir²⁸⁹. Yasaya göre hekim yardımcı intiharı uygulamasına izin verilebilecek hastalara yönelik kriterler şunlardır²⁹⁰:

- Ergin olmak (18 yaş ve üzeri),
- 6 ay ya da daha kısa ömrü kalmasına neden olacak bir hastalığının bulunduğu 2 hekim tarafından öngörülmesi,
- Karar verme yeteneğine zarar verebilecek herhangi bir psikiyatrik bozulmaya maruz kalmadan kendi tedavi sürecine ilişkin kararlar verebilecek zihinsel kapasiteye sahip olmak,
- California eyaletinde ikamet ettiğini ispat edebilmek,
- İrادی(gönüllü) hareket etmek,
- Kişinin, kendisine uygulanması mümkün diğer yaşamı sonlandırma yöntemlerini de içeren şekilde aydınlatıldıktan sonra karar vermesi,
- Yaşamına son verecek ilacı edinmeyi seçse bile kullanmamakta özgür olduğunu bilmek,
- Ölümü sağlayacak ilacı yardım almadan kendisi kullanabilecek durumda olmak,
- Kanunun gerektirdiği tüm prosedürleri gerçekleştirmeye gönüllü ve muktedir olmak.

²⁸⁷ <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/497/261> (Erişim Tarihi: 08.09.2020 23.49)

²⁸⁸ California End of Life Option Act

²⁸⁹ İpek Sağlam, "Doktor Yardımlı İntihar ve Bu Konuyu Ele Alan Düzenlemelere Bir Örnek Olarak California Hayatı Sonlandırma Seçeneği Yasası'nın Değerlendirilmesi", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi: Bülent Tahiroğlu'na Armağan**, Cilt 23, Sayı 3, 2017, s. 560.

²⁹⁰ **California End of Life Option Act**, <https://www.uclahealth.org/workfiles/eol/end-of-life-option-act-information-suggestions-options-for-patients.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2020 16.28)

C. Ötanaziyi Cezalandıran Devletler

Günümüzde çoğu devletin içinde bulunduğu bu grup ötanaziyi cezalandıran devletlerden oluşmaktadır. Ancak günümüz koşullarında bu devletlerde de ötanazinin kabulüne doğru meyiller olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle bu grupta yer alan bazı devletlerde kanuni düzenlemeler katı yasaklar barındırsa da içtihat ile ötanazi ya da benzeri uygulamalar için kısmen yolların açıldığı görülmektedir.

1. Güney Afrika Cumhuriyeti

Güney Afrika da ötanaziyi cezalandıran devletlerdendir, ötanazi ceza hukukunda suç teşkil etmektedir²⁹¹. Güney Afrika Hukuk Komisyonu Raporu'nda Güney Afrika'da iradi aktif ötanazinin kesinlikle hukuka aykırı olduğu ve ötanaziyi uygulayan kişinin öldürme suçundan cezalandırılacağı belirtilmektedir²⁹². Ancak Güney Afrika'da bazı davalarda hasta bir kişiyi öldüren sanıklara ceza verilmediği ya da çok az miktarda ceza verildiği görülmektedir. Bu davaları söz konusu raporda tek tek ele alan Komisyon, burada ceza verilmemesinin sebebinin ötanazinin kabul edilebilirliği değil sanıkların kınanabilirliği ve cezalandırılabilirliği konusundaki sorunlardan kaynakladığını vurgulamaktadır²⁹³. Bu davalardan ceza almayan Davidow, annesinin ölümcül hastalığı nedeniyle çektiği acılara şahit olmuştur²⁹⁴. İyileşme umudu kalmayan ve acı çeken annesine zehir enjekte etme talebini arkadaşının reddetmesi üzerine annesini silahla vurarak öldüren Davidow'un yaşadığı durum nedeniyle hareketinden sorumlu tutulamayacağı, bu nedenle cezalandırılmadığı ancak bu durumun hareketin hukuksuzluğunu değiştirmedeği Rapor'da belirtilmiştir²⁹⁵.

²⁹¹ Güven, a.g.e., s. 41.

²⁹² **South African Law Commission Report, Project 86: Euthanasia and Artificial Preservation of Life**, 1998, s. 68. https://www.justice.gov.za/salrc/reports/r_prj86_euthen_1998nov.pdf (Erişim Tarihi: 10.05.2020 02.24)

²⁹³ **South African Law Commission Report, Project 86: Euthanasia and Artificial Preservation of Life**, s. 68-70.

²⁹⁴ Biton Serdaroğlu, a.g.m., s.

²⁹⁵ **South African Law Commission Report, Project 86: Euthanasia and Artificial Preservation of Life**, s. 68

Özetle, Güney Afrika’da ötanazi her koşulda suç teşkil etmekte, ötanaziye ilişkin hareketler kasten öldürme içerisinde kabul edilerek mahkemelerce cezalandırılmaktadır²⁹⁶. Bazı istisnai durumlarda hasta kişileri öldürenlerin cezalandırılmadığı görülmüşse de ötanazinin yasallığına değil cezai sorumluluğa yönelik tartışmalardan kaynaklanmakta ve ötanazinin cezalandırıldığı gerçeğini etkilememektedir.

2. İngiltere

Ötanazinin kabul edilmediği devletlerden birisi de İngiltere’dir. İngiliz Hukuku’nda mağdurun rızası kasten öldürmeyi makul kılacak bir gerekçe değildir²⁹⁷. Ötanazi İngiliz halkı tarafından benimsenmiş²⁹⁸ ve uzun yıllardır tartışıl原因emiş bir uygulama ise de İngiliz hukuk sisteminde henüz kabul görmemektedir²⁹⁹. İngiltere’de intihara yardım ve hekim yardımlı intihar da yasaktır, suç oluşturmaktadır³⁰⁰. Bazı davalarda bitkisel hayattaki bireylerden ümit kesildikten sonra beslenme tüplerinin çekilmesine izin verildiği görülmüşse de mahkemeler aslında burada devam eden bir yaşamdan bahsedilemeyeceğini, kişinin yaşam fonksiyonlarının tamamen dış etkenlerle devam ettirildiğini, dolayısıyla bu kişilerin yaşam destek ünitelerinin ve beslenme tüplerinin çıkarılmasının ötanazi kapsamına girmediğini ifade etmektedirler³⁰¹. Dolayısıyla bu mahkeme kararları pasif ötanazi bağlamında yorumlanamayacaktır. Ancak tıbbi müdahaleye rıza ve tedavinin reddine değinen kararlarda hastanın tedaviyi reddetmesi halinde hekimlerin bu karara, hastanın rıza göstermesinin kendisi için daha faydalı olmasına bakılmaksızın, uyması gerektiği

²⁹⁶ Biton Serdaroğlu, a.g.m., s. 479.

²⁹⁷ Özlem Ersoy Yılmaz, “Issue of Consent as a Defence of Deliberate Killing in English Law”, **Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2018, s. 119.

²⁹⁸ Karaca, a.g.m., s. 122.

²⁹⁹ Güven, a.g.e., s. 39-41; Aysun Altunkaş, “Ötanazi Türlerinin ve Ötanazinin Türk Ceza Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi”, **III. Ulusal Sağlık Hukuku “Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı ve Ötanazi” Sempozyumu**, Hamide Tacir, Aysun Altunkaş (ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2017, s. 78.

³⁰⁰ Bkz: **England Suicide Act 1961**, article 2, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Eliz2/9-10/60> (Erişim Tarihi: 21.05.2020 19.23); Ünver, a.g.m., s. 36.; Kılınç, a.g.e., s. 83.

³⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: **Airdale NHS Trust v. Bland Case**, <https://www.globalhealthrights.org/wp-content/uploads/2013/01/HL-1993-Airedale-NHS-Trust-v.-Bland.pdf> (Erişim Tarihi: 21.05.2020 17.46); Biton Serdaroğlu, a.g.m., s. 478.

belirtilmektedir³⁰². Bu yoldaki kararlar yardımıyla, içtihat temelli gelişen İngiliz Hukuku'nda pasif ötanazinin kabul edildiği çıkarımı yapılabilecektir.

Birçok ülkede olduğu gibi İngiltere'de dolaylı ötanazi şeklinde adlandırılan ve hastanın acısını dindirmek amacıyla hastaya uygulanan tedavinin bir yan etkisi olarak yaşamının kısılması hatta bu uygulamaların neticesinde ölümün meydana gelmesi durumu ötanazi kapsamında değerlendirilmemekte, cezalandırılmamaktadır³⁰³.

Özetle, İngiltere'de aktif ötanazi ve intihara yardım cezalandırılırken pasif ötanazi ve dolaylı ötanazinin kabul edildiği görülmektedir.

3. Avustralya

Avustralya, ötanaziyi kabul etmeyen devletler başlığı altında incelenmekle birlikte diğer devletlerden farklı durumdadır. Avustralya, ötanaziyi yasallaştıran ilk devlettir³⁰⁴. Bir dönem ötanazi bölgesel şekilde uygulanmış, sonrasında bu uygulama sona erdirilmiştir. Avustralya'nın Kuzey Bölgesi'nde 1995 yılında kabul edilen kanun ötanaziyi bu bölgede suç olmaktan çıkarmış, ancak bu yasa daha sonra yürürlükten kaldırılmıştır³⁰⁵. Ölümcül Hasta Hakları Yasası 1995'te kabul edilmiş, kısa bir süre sonra Federal Parlamento tarafından bu yasa yürürlükten kaldırılmıştır³⁰⁶. Günümüzde ise Avustralya'da ötanazi yasaktır³⁰⁷.

³⁰² Bkz. **Ms. B v. An NHS Hospital Trust Case** <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff7c060d03e7f57eb1cf3> (Erişim Tarihi: 23.05.2020 18.12) ; Bkz: Case of Pretty v. The United Kingdom

³⁰³ Ersoy Yılmaz, a.g.m. s. 119.

³⁰⁴ Tüzün Arpacı, a.g.m., s. 113.

³⁰⁵ Ünver, a.g.m., s. 32.

³⁰⁶ <https://humanrights.gov.au/our-work/rights-and-freedoms/projects/human-rights-and-euthanasia> (Erişim Tarihi: 24.05.2020 00.28)

³⁰⁷ Biton Serdaroğlu, a.g.m. s. 478.

4. Almanya

Ötanazinin cezalandırıldığı bir diğer devlet de Almanya'dır. Nazi Almanyası'nda cinai ötanazi ya da en geniş anlamda ötanazi adı altında gerçekleştirilen cinayetlerin etkisiyle günümüz Almanyası'nda ötanaziye temkinli yaklaşılmaktadır³⁰⁸. Almanya'da aktif ötanazi hastanın bu yöndeki talebi ne kadar açık ve ısrarlı olursa olsun suçtur³⁰⁹.

Alman Ceza Kanununda talep üzerine öldürme ile intihara yardım ayrı ayrı düzenlenmekte ve cezalandırılmaktadır³¹⁰. Ancak her iki suç için belirlenen cezalar sıradan bir kasten öldürme suçu için öngörülen cezalardan çok daha az miktardadır, hatta intihara yardım suçunun cezasına adli para cezası şeklinde de hükmedilebilmektedir³¹¹. Ötanazi ayrı bir suç şeklinde düzenlenmemekle birlikte yukarıda değindiğimiz üzere ötanazi talep üzerine öldürmenin bir türü olduğundan ötanazinin de bu suç kapsamında cezalandırılacağı söylenebilecektir.

Ancak yukarıda bahsedilen hukuki uygulama değişme eğilimindedir. Almanya'da son dönemde verilen bir Anayasa Mahkemesi kararı ile intihara yardımın cezalandırılması Alman Temel Yasası'na aykırı kabul edilip ilgili düzenleme iptal edilmiştir³¹². Dolayısıyla yakın bir zamanda ceza kanununda bu maddenin yeniden düzenlenmesi ile birlikte Almanya'da ötanazi olmasa da intihara yardımın yasallaşacağı anlaşılmaktadır.

Alman Hukuku'nda tıbbi müdahaleler de dahil, her türlü vücut bütünlüğünü ihlal edici davranış suçtur ve yalnızca tıbbi gereklilik ve mağdurun rızasının varlığı halinde bu hareketler hukuka uygun hale gelir³¹³. Bu doğrultuda, Alman Hukuku'nda, aydınlatılmış olması şartıyla ölümcül sonuçlar doğuracak durumlarda bile hastanın rıza vermeme yetkisi vardır ve rıza verilmemesi halinde gerçekleştirilen her türlü

³⁰⁸ Altınkaş, a.g.m., s. 74.

³⁰⁹ Gunnar Duttge, "Alman Hukuku'nda Ötanazi", (Çev. Beril Özcanlı, Zeynep Elibol) **Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi**, Nur Centel (der.), 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 221.

³¹⁰ İlgili suçlar için bkz. German Criminal Code, art. 216, 217 https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p1954 (Erişim Tarihi: 26.05.2020 21.07)

³¹¹ Burada bir hafifletici sebep olduğu yönündeki görüşler için bkz: Karaca, a.g.m., s. 124.

³¹² **The Federal Constitutional Court, Judgement of 26 February 2020, Press Release No: 12/2020, Bundesverfassungsgericht - Press - Criminalisation of assisted suicide services unconstitutional** (Erişim Tarihi: 19.05.2021 22.42)

³¹³ Duttge, a.g.m., s.231.

müdahale suç teşkil etmektedir³¹⁴. Bu durumun ortaya koyduğu üzere pasif ötanazi Almanya’da serbesttir³¹⁵.

II. TÜRK HUKUKUNDA ÖTANAZİ

Ötanazi kavramını inceledikten sonra ötanaziye yönelik felsefi yaklaşımlara göz attık. Ardından devletlerin ötanaziye karşı duruşlarını ele aldık. Ötanazi, gerek karşılaştırmalı hukuk boyutuyla, gerekse felsefi boyutuyla henüz sonuçlandırılmamış bir tartışma konusudur. Dünya genelinde farklı devletlerde farklı yaklaşımlar benimsenmekte, bazıları izin verirken bazıları ötanaziyi katı şekilde yasaklamaktadır. Tüm bu incelemelerin amacı ötanazinin Türk hukukundaki durumunun daha kolay anlaşılmasıdır. Bu bölümde ötanazinin Türk hukuk sistemindeki yansımalarına bakılacak, kanuni düzenlemeler, mahkeme kararları ve literatür ayrıntılı olarak inceleme altına alınacaktır.

Ötanazi denildiğinde akla gelen ilk hukuk dalı ceza hukuku olsa da ötanazi gerek anayasa hukukuyla gerekse idare hukukuyla yakından ilgilidir. Bu sebeple çalışmamızda hem anayasa hukuku hem idare hukuku hem de ceza hukuku yönünden ötanaziyi ele alacağız, ancak çalışmanın tabiatı gereği ceza alanına yönelik açıklamalarımız diğer alanlara oranla daha ayrıntılı olacaktır.

A. Anayasa Hukukunda Ötanazi

Ötanazi, doğrudan anayasada yer alan bir kavram değildir. Nitekim, anayasalar doğaları gereği çoğu konuyu doğrudan düzenlemek yerine çerçeveleri düzenleyip içeriğinin doldurulmasını diğer normlara bırakır. Ancak kendi içerisinde düzenlenmeyen konular üzerinde egemenliğini “(1)Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarım, İdare makamlarım ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan

³¹⁴ Duttge, a.g.m., s. 231.

³¹⁵ Alan Akcan, 2013b, s. 122.; Manav, a.g.e., s. 75.

temel hukuk kurallarıdır. (2) Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz."³¹⁶ şeklinde kurgulanan 11. madde ile sağlamakta, kanunlarla düzenlenen ve diğer hukuki normlar yardımıyla ayrıntıları belirlenerek uygulamaya geçirilen her konunun anayasanın özüne ve ruhuna uygunluğu garanti altına alınmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar birçok konu anayasada yer almasa da anayasa sistematğine uygun şekilde kanunlar aracılığıyla düzenlenmektedir. Kanunların ve diğer normların anayasaya uygun olması gerektiği anayasa tarafından hüküm altına alınmışsa da bu uygunluğun sağlanabilmesi için işlevsel bir denetim mekanizmasının varlığı da şüphesiz zorunludur. İşte bu noktada gerek anayasanın üstünlüğünü gerekse bu üstünlük gereği normların anayasaya aykırılığının önlemesini Anayasa Mahkemesi sağlamaktadır³¹⁷. Özetle anayasa metninde yer almasa da hukuk sistemimiz içinde kendisine yer bulmuş her konu aslında dolaylı da olsa anayasa hukuku ile bir bağ içerisindedir.

Birçok husus gibi ötanazi de anayasa hukukunun alanına doğrudan girmez. Ancak ötanazi, temel haklarla iç içe niteliği sebebiyle aslında anayasa hukukunda da kendine yer bulmaktadır. Ötanazi başta yaşama hakkı, buna ek olarak ise sağlık ve çevre hakkı ve din ve vicdan özgürlüğü gibi birçok hak ve özgürlükle yakından ilişkilidir. Bu bölümde de öncelikle yaşama hakkı hususunda yukarıda yer alan incelemelere ek olarak Türk hukukunda anayasa hukuku bağlamında yaşama hakkına ilişkin değerlendirmeler başta, temel hak ve özgürlükler ve bunların sınırlanması çerçevesinde ötanazi kavramı ele alınacaktır. Ayrıca diğer ilgili hakların Türk hukukundaki niteliği ötanazi bağlamında incelenerek anayasa hukukumuzdaki bu haklar ötanazi arasındaki ilişki değerlendirilecektir.

Anayasa, temel hak ve özgürlükleri düzenleyen ve bu konuya ilişkin düzenlemeleri yapan en üst normdur³¹⁸. Anayasalar temel hak ve özgürlükleri düzenlerken bu haklara belli sınırlamalar da getirmektedir³¹⁹. Bu sınırlamalar demokratik toplum düzeninin bir gereği olarak belli şartlara bağlı yapılmaktadır³²⁰. Anayasamızda temel hak ve özgürlükler 12 vd. maddelerde düzenlenmektedir. 13. maddede temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin usul ve esaslar ele

³¹⁶ **Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası** Resmî Gazete Tarih ve Sayısı: 20.08.1982/17844

³¹⁷ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **"1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku"** 19. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2019, s. 137.

³¹⁸ Ömer Anayurt, **Anayasa Hukuku Genel Kısım (Temel İlkeler, kavram ve Kurumlar)**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 53.

³¹⁹ Bahadır, 2009, s. 20.

³²⁰ Serdar Güleler, **Türkiye'nin Anayasa Düzeni Kavramlar ve Kurumlar**, 1. Baskı, Sakarya, Sakarya Yayıncılık, 2018, s. 188.

alınmaktadır³²¹. Görüleceği üzere, devletin en üst normu olan anayasa, temel hak ve özgürlüklere ilişkin sınırlamaları da sınırlandırmıştır. Anayasa belirtilen usul ve öngörülen gerekçeler dışında hiçbir sınırlamayı kabul etmemiştir³²². Anayasanın 15. maddesinde ise 13. madde dışında kalan ve olağanüstü şartlarda temel hak ve özgürlüklerin tamamen durdurulmasına ilişkin bir düzenleme yer almaktadır. Bu hükme göre savaş seferberlik veya herhangi bir olağanüstü halde temel hak ve özgürlüklerin kullanılması kısmen veya tamamen kısıtlanabilecektir³²³. Ancak bu durumda bile bazı haklara müdahalede bulunulamaz, ki bunlar yaşama hakkı, din ve vicdan hürriyeti, düşünce ve kanaat hürriyeti gibi demokratik toplumun doğası gereği sınırlanması kabul edilemez haklardır. Bu hakların anayasa tarafından yaratılan bir çekirdek alan niteliği taşıdığı kabul edilmektedir³²⁴. Çekirdek alan içerisindeki haklar, kanunla sınırlanamadığı gibi olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle³²⁵ de sınırlanamayacaktır³²⁶. Yaşama hakkı çekirdek hakların merkezinde yer almakla birlikte yaşama hakkına ek olarak insan yaşamının değerini meydana getiren bazı haklar da anayasa tarafından olağan ya da olağanüstü her durumda tam korunmaktadır. Kişiler hiçbir durumda düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz, kişilerin din ve vicdan özgürlükleri durdurulamaz ve suç ve cezalar olağanüstü durumlarda dahi geriye yürütülemez. Tüm bu haklar kişilere olağanüstü durumlarda bile kişiye güvence alanı sağlamak amacıyla özel bir düzenlemeye tabi tutularak çekirdek alan oluşturulmuştur. Ötanazi de aslında çekirdek haklar denilen bu haklarla yakından ilişkilidir³²⁷.

³²¹ **Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası** “Madde 13 – (Değişik: 3/10/2001-4709/2 md.) Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”

³²² Sınırlandırmanın sınırları konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz. Tanör, Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s. 157 vd.

³²³ **Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası** “Madde 15 – Savaş, seferberlik (...) veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir. Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler (...) dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanuncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.”

³²⁴ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 20. Basım, Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, s. 123.; Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 25. Baskı, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2020, s. 136.

³²⁵ Olağanüstü Hal Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin anayasa yargısı denetimi dışında bırakılması nedeniyle çekirdek alanın dokunulmazlığının ortadan kalktığı yönündeki görüşler için Bkz. Tanör, Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s. 171 vd.

³²⁶ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 3. Baskı, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2019, s. 376.

³²⁷ Ötanazi anayasamızda ya da kanunlarımızda doğrudan düzenlenen bir konu değildir. Bu nedenle ötanazi konulu bir Anayasa Mahkemesi içtihadından da söz edilemeyecektir. Ancak yaşama hakkı konusundaki içtihatların ötanazi ile ilişkisi kanımızca bu çalışma kapsamında incelenmelidir.

Yaşama hakkı³²⁸ hiç şüphesiz kişilere hukuk sistemi tarafından tanınan en temel haktır³²⁹. Diğer haklarla herhangi bir hiyerarşik ilişkisi mevcut değilse de yaşama hakkı olmayan bir kişinin düşünce ve kanaat hürriyetinden, siyasi parti kurma hakkından, mülkiyet hakkından ya da gerek anayasal gerek anayasada yer almayan diğer haklardan da tam anlamıyla yararlanamayacağı ortadadır. Nitekim Anayasa Mahkemesi de “*Temel hak ve özgürlük kavramı içerisinde öncelikle kişinin yaşam hakkının bulunduğu kabulü zorunludur.*” ifadesiyle yaşama hakkının diğer haklara öncü niteliğini vurgulamıştır³³⁰. Bu nedenle anayasa olağan ya da olağanüstü her durumda yaşama hakkına tam koruma sağlamakta ve ülke sınırları içerisindeki kişilerin yaşamlarını bu yolla güvence altına almaktadır. Anayasamızda yaşama hakkı tek başına değil maddi ve manevi varlığı geliştirme ile bir bütün halinde korunmaktadır³³¹.

Yaşama hakkına olağanüstü hallerde dahi dokunulması Anayasa tarafından engellenmiş, yaşam sıkı bir güvence altına alınmıştır. Hatta Anayasa Mahkemesi, esasen haksız tahrik indirimine ilişkin kanun maddesinin anayasaya aykırılığı iddiası ile açılan davada, “...*Temel hak ve özgürlük kavramı içerisinde öncelikle kişinin yaşam hakkının bulunduğu kabulü zorunludur. Yasakoyucu bu ilkeye uygun olarak Türk Ceza Kanunu'nun 81. maddesinde herhangi bir ayırım gözetmeksizin kasten adam öldürme suçunun cezasını müebbet hapis cezası olarak belirlemiş ve yaşam hakkının her birey için dokunulmaz olduğunu vurgulamıştır...*” ifadelerine yer vererek gerek anayasa gerekse Türk Ceza Kanununda hayata karşı suçlar adlı bölüm aracılığı ile korunan yaşama hakkının herhangi bir istisna getirilmeksizin tüm bireyleri kapsadığını vurgulamıştır³³². Ötanazi de yaşamı sona erdiren bir eylem olduğundan -yukarıda ötanazinin yaşamdan vazgeçmek yoluyla yaşama hakkının kullanılması niteliği taşıdığı yönündeki görüşe ilişkin yaptığımız açıklamalar bir kenara bırakıldığında- kanımızca yaşama hakkını koruyan bu hüküm nedeniyle hukukumuzun ötanaziyi hiçbir şekilde kabul etmediği şeklinde bir yorum yapılabilir. Zira yaşama hakkına

³²⁸ Yaşama hakkının tanımı ve niteliği ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. 1. Bölüm.II.A

³²⁹ Tanör, Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s. 177.

³³⁰ Anayasa Mahkemesi E. 2007/91, K. 2009/25 sayılı, 19.02.2009 tarihli karar <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2009/25?EsasNo=2007%2F91&KararAramaRaporu=1> (Erişim Tarihi: 23.11.2020 20.36)

³³¹ Alparslan Altan, “Türk Anayasa Mahkemesi ve Yaşama Hakkı”, **İnsan Hakları Konferansları I-II**, ÜSKÜL Zafer, GÜLFİDAN O. Serkan (ed.), 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayınevi, 2013, s. 79.

³³² Anayasa Mahkemesi E. 2007/91, K. 2009/25 sayılı, 19.02.2009 tarihli karar <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2009/25?EsasNo=2007%2F91&KararAramaRaporu=1> (Erişim Tarihi: 23.11.2020 20.36)

yönelik hüküm “*herkes yaşama.... Hakkına sahiptir*” ifadeleriyle kaleme alınmış, yani aslolanın kişinin yaşamına devam etmesinin sağlanması olduğu vurgulanmıştır. Tanör ve Yüzbaşıoğlu’nun da belirttiği gibi “herkes” bütün insanlar ya da kişiler şeklinde anlaşılacağından³³³ ölümcül hastalıklarla mücadele eden kişiler de kuşkusuz bu kapsama dahildir.

Anayasa Mahkemesi devletin suç politikasına yönelik, “*Ceza hukuku alanında yapılacak yasal düzenlemelerde yasakoyucunun suç ve cezalara ilişkin uyması zorunlu temel ilkeler Anayasada belirtilmiştir. Bu ilkelere aykırı olmamak koşulu ile suçlar ve cezalar hakkında gerekli gördüğü önlemleri almak yasakoyucunun yetkisi içinde kalmaktadır. Anayasa’da, suç ve cezaya ilişkin olarak belirlediği bu ilkeler dışında kalan, özellikle, ne tür eylemlerin suç sayılacağı, suç sayılan eylemlere ne kadar ve ne tür ceza verileceği, ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan nedenler ile cezalardan yapılacak indirim veya artırım oranları gibi konularda bir kural konulmamış, bunların saptanması yasakoyucuya bırakılmıştır.*” şeklinde bir açıklamaya yer vermiştir³³⁴. Her ne kadar, yukarıda yaşama hakkının herhangi bir şekilde sınırlandırılmasının, daha doğrusu yaşamın sona erdirilmesinin anayasaca açıkça yasaklandığını tekraren belirtmişsek de bu yasağın ihlali halinde bu ihlale vücut veren kişiye nasıl bir yaptırım uygulanacağını anayasa kendi bünyesinde düzenlememiş, düzenlemeyi kanun koyucuya bırakmıştır. Bu kapsamda, ötanazinin yaşama hakkını ihlal eder niteliği anayasanın yaşama hakkına yönelik hükmü nedeniyle tartışmasız ise de hukuk sistemimizde ötanazinin sıradan bir kasten öldürme suçundan ya da herhangi bir nitelikli kasten öldürme suçundan farklı bir suç olarak düzenlenmesi hukuk sistemimiz içerisinde mümkündür. Dolayısıyla ötanazi eylemi kasten öldürme suçundan çok daha az süreli bir hapis cezası ya da adli para cezası ile cezalandırılan ayrı bir suç olarak düzenleneceği gibi ötanazi eylemini gerçekleştiren doktorun acı dindirmeye yönelik iradesi ceza sorumluluğunu azaltan nedenler arasına alınarak verilecek cezanın indirilmesi yoluna gidilmesi de mümkündür. Ancak ötanazinin bir hukuka uygunluk nedeni ya da cezasızlık nedeni olarak düzenlenmesi kanımızca anayasal içtihatlar ışığında hukukumuzdaki mevcut durumuna aykırılık teşkil edecektir. Çünkü yaşama hakkını koruyan madde metninin yanı sıra yukarıda Anayasa Mahkemesinin ifadelerinde yer verdiğimiz üzere yaşama hakkı her birey için ve her koşulda

³³³ Tanör, Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s. 173.

³³⁴ Anayasa Mahkemesi E. 2007/91, K. 2009/25 sayılı, 19.02.2009 tarihli karar <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2009/25?EsasNo=2007%2F91&KararAramaRaporu=1> (Erişim Tarihi: 23.11.2020 21.15)

dokunulmazdır. Bu dokunulmazlığın ihlalinin herhangi bir şekilde cezalandırılmaması ise anayasanın bu yöndeki iradesine aykırılık doğuracaktır. Mahkeme, ayrıca kararlarında istikrarlı bir şekilde yaşama hakkının vazgeçilmezliğini ve devredilemezliğini savunmaktadır³³⁵. Ötanazi de yaşama hakkından vazgeçmeyi gerektiren bir eylem niteliği taşıdığından Anayasa Mahkemesinin hukuki bakışının ötanaziyle ters düştüğü söylenebilecektir. Yine Anayasa Mahkemesi, tütün ürünlerinin yasaklanmasına ilişkin düzenlemelerin anayasaya aykırılığı iddiası ile açılan bir davada, kişilerin sağlığına yönelik zararları belirterek devletin pozitif yükümlülük kapsamında kişilerin kendilerinin de yaşama ve sağlık haklarını ihlal edici hareketlerini önleme amaçlı düzenlemeler yapabileceğini vurgulamıştır.³³⁶ Anayasa Mahkemesi ayrıca devletin negatif yükümlülük kapsamında bireylerin yaşamına son vermeme, pozitif yükümlülük kapsamında da gerek kamusal kurumlar gerek başka kişiler gerekse kendisi tarafından yaratılabilecek risklere karşı koruma sorumlulukları bulunduğunu belirtmiştir³³⁷.

Bu kararlar, Anayasa Mahkemesinin yaşama hakkına yönelik koruyucu tavrını işaret etmekte ve herhangi bir davada tartışma konusu olması halinde ötanazinin de anayasa yargısı alanında benzer şekilde değerlendirileceği ve kabul edilmeyeceği ihtimalini akla getirmektedir. Tüm bu kararlar ve anayasa hukukunun sistematığı

³³⁵ **Anayasa Mahkemesi E. 2005/107, K.2009/23 sayılı, 19.02.2009 tarihli karar** “Kişinin yaşama hakkı, maddî ve manevî varlığını koruma hakkı, birbirleriyle sıkı bağlantıları olan, devredilmez, vazgeçilmez temel haklardır. Bu haklara karşı olan her türlü engelin ortadan kaldırılması da Devlet'e ödev olarak verilmiştir. Güçsüzleri güçlüler karşısında koruyacak olan Devlet, gerçek eşitliği sağlayacak, toplumsal dengeyi koruyacak, böylece gerçek hukuk devleti niteliğine ulaşacaktır.” <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2009/23?EsasNo=2005%2F107> (Erişim Tarihi: 02.12.2020 17.06) ; **Anayasa Mahkemesi E. 1998/35, K.1998/70 sayılı, 17.11.1998 tarihli karar** “Buna göre kişinin yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma hakkı birbirleriyle sıkı bağlantıları olan, devredilmez, vazgeçilmez temel haklardır. Bu haklara karşı her türlü engelin ortadan kaldırılması da devlete görev olarak verilmiştir. Güçlüler karşısında güçsüzleri koruyacak olan devlet gerçek eşitliği sağlayacak, toplumsal dengeyi koruyacak ve böylece sosyal niteliğine ulaşacaktır.” <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1998/70?EsasNo=1998%2F35> (Erişim Tarihi: 02.12.2020 17.31) ; benzer ifadeler için Bkz. **Anayasa Mahkemesi E. 1990/27, K.1991/2 sayılı, 17.01.1991 tarihli karar** <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1991/2?EsasNo=1990%2F27> (Erişim Tarihi: 02.12.2020 23.40)

³³⁶ **Anayasa Mahkemesi E. 2010/58, K.2011/8, 06.01.2011 tarihli karar** “Diğer taraftan kişilerin yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürmelerini sağlamak amacıyla, insan sağlığı üzerinde olumsuz etkileri bulunan tütün ve tütün mamüllerinin kullanımının benzeri çağdaş ülkelerde de rastlanan biçimde kişilerin toplu olarak bulundukları kapalı alanlarda kullanımının yasaklanması, Anayasa'nın 17. ve 56. maddeleriyle Devlete yüklenen pozitif yükümlülüğün bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır.” <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2011/8?EsasNo=2010%2F58> (Erişim Tarihi: 02.12.2020 15.35)

³³⁷ **Anayasa Mahkemesi B. 2012/752 nolu Serpil Kerimoğlu ve Diğerleri Başvurusuna ilişkin 17/09/2013 tarihli karar** <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/752?KelimeAra%5B0%5D=serpil+kerimo%C4%9Fflu&MevzuatTuru=1&page=3> (Erişim Tarihi: 22/06/2021 17.25)

dikkate alındığında anayasa hukukumuzda ötanazinin kabul edilmediğini ve içtihat değişikliği meydana gelmediği sürece de kabul edilmeyeceğini söylemek yerinde olacaktır.

Aynı şekilde, ötanazi ile dolaylı ilişki içerisindeki din ve vicdan özgürlüğü de çekirdek alan içerisinde kalmaktadır³³⁸. Ancak yaşama hakkının aksine, yukarıda ötanazinin bu hakla bağlantısını savunan görüşler dikkate alındığında görüleceği üzere ötanazi bu hakların koruma alanları ile zaten çelişmemektedir. Zira din ve vicdan özgürlüğü ile bağ kuran görüştekiler yaşamın sonlandırılmasına dini inançlar nedeniyle karşı çıkılmasından hareketle kişilerin bu inanca sahip olma zorunluluğuna itiraz ederek kendi kararları ile yaşamlarını sona erdirmelerinin din ve vicdan özgürlüğünün bir parçası olduğunu öne sürmektedirler³³⁹. Anayasa Mahkemesi, “*Din ve vicdan özgürlüğü; herkesin din veya inancını açığa vurmasını, bunları değiştirmesini, kişilerin diledikleri inanç ve kaniya sahip olmalarını veya olmamalarını güvenceye almaktadır.*” diyerek din ve vicdan özgürlüğünü belli dinler ve dini ritüellerle sınırlamadan tanıdığını beyan etmekte, ayrıca din özgürlüğünün hem inancın varlığına veya neliğine yönelen içsel alanı hem de ibadet, ayin ya da benzeri eylemlerle inancın ortaya konulması niteliğindeki dışsal alanı koruduğunu belirtmektedir³⁴⁰. Mahkeme, din ve vicdan özgürlüğünü yalnızca semavi dinler³⁴¹ denilen dinlerle sınırlandırmamış tüm dinlerin ve hiçbir dine inanmamanın da din ve vicdan özgürlüğü kapsamına girdiğini kabul etmiştir³⁴². Dolayısıyla her ne kadar yukarıda açıkladığımız gibi tek tanrılı dinler insan yaşamının kutsallığı gereği ötanaziye sıcak bakmasa da laik bir devlet olan ülkemizde kişilere bu dinlere inanma ya da inansa dahi öğretilerini uygulama yönünde bir zorlama bulunmadığından, kişiler

³³⁸ Gözler, 2020, s. 136.

³³⁹ Din ve Vicdan özgürlüğüne yönelik ayrıntılı bilgi için Bkz. 1. Bölüm.II.B

³⁴⁰ **Anayasa Mahkemesi E. 2017/180, K. 2018/109 sayılı, 06.12.2018 tarihli karar** <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2018/109?EsasNo=2017%2F180> (Erişim tarihi: 03.12.2020 19.33)

³⁴¹ Yukarıda tek tanrılı dinler olarak ifade ettiğimiz İslam Hristiyanlık ve Yahudilik AYM tarafından semavi dinler tanımlaması ile kullanıldığından AYM’nin görüşünü bu ifade ile açıklama gereği duyduk.

³⁴² **Anayasa Mahkemesi E. 1986/11, K. 1986/26 sayılı, 04.11.1986 tarihli karar** “*Modern devlette din, kimi haklara sahip olmanın bir şartı değildir. Günümüzde devlet, vicdan hürriyetine olabildiğince saygılı, bünyesinde çeşitli din ve mezheplere inananlara ve bunlara ait teşekküllere yer veren bir kurumdur. Lâik devlette herkes dinini seçmekte ve inançlarını açığa vurabilmekte, tanınmış olan din ve vicdan özgürlüğünün sınırları içerisinde serbesttir. Hiçbir dine itikadlı olmayanlar için de durum aynıdır. Lâik bir toplumda herkes istediği dine ya da inanca sahip olabilir. Bu husus yasa koyucunun her türlü etki ve müdahalesinin dışındadır.*”

<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1986/26?EsasNo=1986%2F11> (Erişim Tarihi: 03.12.2020 18.10)

istedikleri dine inanmakta ya da inanmamakta özgür bırakıldıklarından ötanaziye yasallaştıran bir kanuni düzenleme din ve vicdan özgürlüğü ile çelişmeyecektir.

Anayasada yer alan ötanazi ile bağlantılı bir diğer hak, anayasanın 56. maddesinde “sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması” başlığıyla düzenlenen sağlık ve çevre hakkıdır³⁴³. Bu hak, esasen yaşama hakkı kapsamındaki pozitif yükümlülüklerin bir yansıması niteliğindedir³⁴⁴³⁴⁵. Bu hükümden ile anayasa devlete kişilerin sağlıklı bir şekilde yaşamasını sağlamaya yönelik bir pozitif yükümlülük vermiştir. Anayasa Mahkemesi de bu yükümlülüğü “*Anayasa'nın 56. maddesinde ise herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu belirtilmekte ve böylece devlete vatandaşın korunmuş çevre şartlarında beden ve ruh sağlığı içinde yaşamını sürdürmek için pozitif yükümlülük vermektedir.*” ifadeleriyle vurgulamıştır³⁴⁶. Mahkeme, başka bir kararında ise devletin kişilerin maddi ve manevi varlığını geliştirmesi için gerekli şartları hazırlama, ayrıca beden ve ruh sağlığı içinde bir yaşam sürmelerini sağlama yönünde bir pozitif yükümlülük ile karşı karşıya olduğunu vurgulamıştır³⁴⁷. Bu hakkın düzenleniş biçimi ve Anayasa Mahkemesinin hakkı değerlendiriş biçimleri dikkate alındığında devletin sağlık alanındaki rolünün iyileştirici nitelikteki müdahaleleri içerir şekilde kurgulandığı görülmekte, ötanazi gibi kişinin yaşamını sona erdirici nitelikteki, tabir caizse iyileşmenin tam tersi etki doğuran ve kişinin yaşamını tamamen sona erdiren bir hareketi kabul etmesi beklenmemektedir.

³⁴³ **Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası** “Madde 56. — Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yasama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.”

³⁴⁴ **Anayasa Mahkemesi B.2013/9116 nolu Yaprak Yüksek Başvurusuna ilişkin 14/10/2015 Tarihli karar**
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/9116?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=9116> (Erişim Tarihi: 04.12.2020 01.02)

³⁴⁵ Aynı yöndeki görüşler için Bkz.: Hasan Tahsin Gökcan, “Hasta Haklarının Bireysel Başvuru Yoluyla Korunması”, **Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları**, YÜCEL, Özge; SERT, Gürkan (Ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s., 157.

³⁴⁶ Anayasa Mahkemesi E. 2007/78, K. 2010/120 sayılı, 30.12.2010 tarihli karar
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2010/120?EsasNo=2007%2F78> (Erişim Tarihi: 23.11.2020 23.36)

³⁴⁷ Anayasa Mahkemesi E. 2010/29, K.2010/90 sayılı, 16.07.2010 tarihli karar
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2010/90?Donemler_id=2&EsasNo=2010%2F29 (Erişim Tarihi: 03.12.2020 23.40)

Özetle, gerek anayasa hukukunda gerekse hukukumuzun genelinde doğrudan yer bulmayan ötanazi, her ne kadar din ve vicdan özgürlüğü kapsamında uygulanabilir görünse de gerek yaşama hakkı gerek sağlık hakkına ilişkin düzenlemeler ile çeliştiğinden mevcut düzende uygulanması mümkün değildir.

B. İdare Hukukunda Ötanazi

Anayasa, devlete sağlık hizmetlerinin sağlanmasına yönelik asli görev yüklemiştir³⁴⁸. Devlet, bu görevi sağlık hizmetlerinden sorumlu Sağlık Bakanlığı aracılığı ile gerçekleştirmektedir³⁴⁹. Sağlık Bakanlığı'na sağlık hizmetlerini yürütme görevi 1. Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile verilmiştir. Bu kararnamenin 352. maddesinde *“Herkesin bedenî, zihnî ve sosyal bakımından tam bir iyilik hâli içinde hayatını sürdürmesini sağlamak amacıyla, Sağlık Bakanlığının görev ve yetkileri şunlardır:”* şeklinde bir başlangıç ile devamında sağlık hizmetlerinin yürütülmesi çerçevesinde görev ve yetkileri sayılmak suretiyle Sağlık Bakanlığının bu alanda görevlendirildiği açıklanmıştır³⁵⁰. Sağlık Bakanlığı da diğer bakanlıklar gibi devlet tüzel kişiliğinin bir parçası olarak devleti temsilen kamu hizmetlerini yürütmektedir³⁵¹. Hastane ve benzeri sağlık kuruluşları Sağlık Bakanlığı bünyesinde hizmet vermekte ve bunlardan kamu hastaneleri başta olmak üzere kamu kurumu sıfatı ile hizmet veren sağlık kuruluşlarının hastalar ile arasındaki ilişki bir özel hukuk ilişkisi değil bir kamu hizmeti niteliği taşımaktadır³⁵². Anayasanın 128. maddesi³⁵³ gereği kamu hizmetleri kamu görevlileri aracılığıyla görüldüğünden söz konusu sağlık kuruluşlarında çalışan personel de kamu görevlisi niteliği taşımaktadır.³⁵⁴

³⁴⁸ Betül Çatak Irız, **Sağlık Hizmetlerinden Kaynaklanan Zararlardan Dolayı İdarenin Sorumluluğu**, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2011, s. 10.

³⁴⁹ Tacir, 2011, s. 72.

³⁵⁰ **1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 352. madde** <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf> (Erişim Tarihi: 21.12.2020 20.55)

³⁵¹ Kemal Gözler, Gürsel Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, 22. Baskı, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2020, s. 151.

³⁵² Çatak Irız, a.g.e., s. 11-12.

³⁵³ **Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası** “Madde 128- Devletin, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür.”

³⁵⁴ Sağlıkta görevli kamu personelinin rejimi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Dilşad Çiğdem Sever, “Sağlık Kamu Hizmetinin Örgütlenmesi ve Özelleştirme Biçimleri”, **Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları**, YÜCEL, Özge; SERT, Gürkan (Ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s., 109

Anayasa 125/son hükmündeki “İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.”³⁵⁵ ifadesiyle idarenin eylem ve işlemlerinden dolayı sorumluluk altına girdiğini öngörmüştür. Anayasa ayrıca 129/5 maddesindeki “Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir.”³⁵⁶ hükmüyle kamu görevlilerinin kusurlarından kaynaklanan zararlarda, idarenin mahkum edildiği tazminatlar için ilgili memura rücu etmesini öngörmek suretiyle aslında idari işlemlerden kaynaklanan zararlardan kamu personelinin de sorumluluğunu kabul etmiştir. Dolayısıyla kamuya bağlı sağlık kuruluşlarında herhangi bir sağlık personelinin yaptığı işlemlerden kaynaklanan bir zarar mevcut ise bu zarardan hem idare hem de personel sorumlu olacaktır. Danıştay da hatalı bir ameliyat nedeniyle hekimin kusurlu bulunduğu davada, söz konusu hekimin davalı Sağlık Bakanlığı yanında müdahil olarak davada yer alma talebini reddeden idare mahkemesi kararını Sağlık Bakanlığı’nın davayı kaybetmesi halinde hekime rücu edeceğinden bahisle bozarak kamu görevlisi statüsündeki sağlık personelinin idari sorumluluğunu kabul ettiğini göstermiştir³⁵⁷. Ancak burada dikkat edilmesi gereken ayrım şudur ki, sağlık hizmetlerinden kaynaklanan sorumlulukta asıl sorumlu idarenin kendisidir, personel ise ceza ve haksız fiil boyutları ayrı tutulmak üzere rücu edilebilme dolayısıyla idare hukuku anlamında sorumludur³⁵⁸. Başka deyişle, idare hizmet kusuru nedeniyle doğan zararlardan sorumludur³⁵⁹. İdare, zararın nasıl meydana geldiği önem arz etmeksizin hizmet kusuru nedeniyle sorumluluğu kapsamında, bu kusurdan dolayı meydana gelen tüm zararları tazmin etmek zorundadır³⁶⁰. Zarara uğrayan kişi, dava şartlarını yerine getirmek koşuluyla tam yargı davası aracılığıyla idareden zararının tazminini talep edebilecektir³⁶¹. İdarenin

³⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası 125. madde

³⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası 125. madde

³⁵⁷ Danıştay 10. Daire, E. 2007/4932, K. 2010/5301 sayılı, 11.06.2010 tarihli karar emsal.danistay.uyap.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/DokumanGosterServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2erasugfK%2BkMgmlMWJS5%2F6%2BhmKEE0lZmw4Yl3m0ITW%2FGAwQ%2FBS599ndk8tpM3UXdCByl8Q0w%2BCliBRclvUrcpB7VQ%3D%3D&aranan=&dokumanTuru=DANISTAYKARAR (Erişim Tarihi: 16.12.2020 22.14)

³⁵⁸ Ahmet Kürşat Ersöz, **Türk İdare Hukuku Açısından Sağlık Hizmetlerinden Kaynaklanan Sorumluluk**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2010, s. 39.

³⁵⁹ Hakeri, 2020, s. 445.

³⁶⁰ Mustafa Avcı, “Sağlık Hizmetlerinde İdarenin Mâlî Sorumluluğu”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl 2012, Sayı 1, s. 131.

³⁶¹ Sağlık alanında meydana gelen zarara yönelik tam yargı davası açılabilmesi için gerekli şartlar hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Ayşe Almıla Pazarcı, **Hasta Hakları ve İdarenin Sağlık**

sorumluluğu da özel hukuktaki sorumluluk hallerine benzer bir şekilde kusur sorumluluğu ve kusursuz sorumluluk şeklinde ikiye ayrılmaktadır³⁶²³⁶³.

Bu kapsamda, kamuya bağlı sağlık kuruluşları ve bu kuruluşlarda çalışan personel, idarenin bir kolu olmaları sebebiyle, tıbbi müdahaleler sırasında meydana gelen yaralanma ve ölümlerden sorumludur. Hekim, hastanın yaşamına son verilmesine yönelik isteğini yerine getirip hastayı öldürdüğünde de aslında tıp etiğine aykırı bir davranışta bulunduğu dolayısıyla kusurlu bir eylemi olduğu düşünülebilir. Ancak bu eylem hastanın talebini gerçekleştirmekten başka bir şey değildir. Dolayısıyla burada herhangi bir zararın doğup doğmadığı hususunda bir şüphe doğmaktadır. Kanımızca her ne kadar kişinin kendi isteğinden bahsedilse de kişinin ölümüyle yakınları için bir kayıp meydana gelmekte ve bir zarar doğmaktadır. Bu görüş doğrultusunda zarar doğduğunun kabulü halinde ise hekimin kusurunun varlığı ile kusur yok ise kusursuz sorumluluk hükümlerinin uygulanıp uygulanamayacağı hususları tartışma konusudur. Bu bölümde genel olarak kamu görevlisi sıfatını haiz sağlık personelinin idare hukuku kapsamındaki sorumlulukları ile kamu sağlık kuruluşlarının sorumluluğu ele alınacaktır. Hatırlatmak gerekir ki, Türk hukukunda ötanaziye ilişkin bir düzenleme yer almadığından idare hukukunda da bu alana ilişkin bir doktrin oluşmamıştır. Açıklamalar daha çok idarenin sağlık kolluğu kapsamındaki sorumluluğuna yönelik yargı kararları ve doktrin görüşleri yardımıyla idarenin sağlık hizmetleri alanındaki sorumluluğu üzerinden değerlendirmeler ve çıkarımlar aracılığı ile yapılacaktır.

Hukuk sisteminde bir kişi veya kuruma sorumluluk yükletilmesinden bahsedilebilmesi için evleviyetle bir zararın varlığı gereklidir. Bu zarar maddi ya da manevi olabilir. Gerek maddi gerek manevi zarar farklı vakıalar sonucunda ortaya çıkabilecekse de çalışmamızın kapsamı ile sınırlı şekilde yalnızca ölümden kaynaklanan zararların değerlendirilmesi kanımızca daha makuldür³⁶⁴.

Hizmetlerinden Doğan Sorumluluğu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2007, s. 148 vd.

³⁶² Aysema Pelin Şaşmaz, “İdarenin Sorumluluğu ve Danıştay Kararlarındaki Görünüme Genel Bakış”, **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016 s., 214.

³⁶³ Kusur sorumluluğu ve kusursuz sorumluluk türlerinin alt türleri ile bunların ayrıntılı incelemeleri konu dışı kaldığından bu bölümde ayrıntılı inceleme yapılmayacaktır. İdarenin sorumluluğu hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Gözler, Kaplan, a.g.e., s. 672-736.

³⁶⁴ Hukuk sistemimizdeki zarar türleri ve özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Fikret Eren, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 25. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, s. 586-606.

Kızılyel'e göre sağlık alanında idarenin sorumluluğu kural olarak kusur sorumluluğudur ve bu nedenle sorumluluğun doğması için kusurun, idari işlem ya da eylemin ve zararlar bu işlem ya da eylem arasında illiyet bağının varlığı zorunludur³⁶⁵. Hakeri de benzer şekilde idarenin sağlık hizmetlerinde kural olarak kusur sorumluluğunun geçerliliğini savunmaktadır³⁶⁶. Ancak bu görüşün aksine kusursuz sorumluluk ilkesinin de sağlık alanında uygulama alanı bulduğunu savunan görüşler mevcuttur³⁶⁷. Çınarlı, Ermumcu, Meral de bu doğrultuda Danıştay'ın son kararlarında idarenin doğrudan hatası bulunmasa da fedakarlığın denkleştirilmesi yoluna gittiğini belirterek Danıştay'ın kusursuz sorumluluk ilkesini benimsemeye başladığı yönünde bir çıkarımda bulunmuşlardır³⁶⁸.

Danıştay, idarenin hastanelerde tıbbi esaslara uygun biçimde cerrahi müdahalede bulunması ve yine bu esaslara uygun şekilde diğer tedavileri uygulanması gerektiğini, bu sırada gerekli yeterlilikteki personelin çalıştırılması ve söz konusu personelin de uygulamalar sırasında gerekli dikkat ve özeni göstermesi gerektiğini vurgulamış, aksi halde ağır hizmet kusurunun varlığından kaynaklanan tazminat sorumluluğunun doğacağını ifade etmiştir³⁶⁹. Yakın zamanda verilen bir kararda ise Danıştay, *“Zarar gören kişinin hizmetten yararlanan durumunda olduğu ve hizmetin riskli bir nitelik taşıdığı sağlık hizmetinde, idarenin tazmin yükümlülüğünün doğması için; zararın, idarenin hizmet kusuru sonucu meydana gelmiş olması gerekmektedir.”*³⁷⁰ ifadesiyle kusur sorumluluğunu kabul ettiğini tekrar ortaya koymuştur. Akgül de açıklamalarımızı destekler şekilde Danıştay'ın hizmet kusurunu baz aldığını belirtmektedir³⁷¹. Danıştay'ın kusur sorumluluğunu arayan kararları

³⁶⁵ Serkan Kızılyel, **İdarenin Sağlık Hizmetlerinden Doğan Tazminat Sorumluluğu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi, 2006, s. 58.

³⁶⁶ Hakeri, 2020, s., 446.

³⁶⁷ Çatak İriz, a.g.e., s. 46.

³⁶⁸ Serkan Çınarlı, Fidan Ermumcu, Orhan Meral, **Tıbbi Uygulamadan Doğan İdari Yargı (Tam Yargı) Davaları**, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınları, 2020, s. 177.

³⁶⁹ **Danıştay 10. Daire, E. 1994/3258 K. 1995/2379 sayılı, 03.05.1995 tarihli karar**, emsal.danistay.uyap.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/DokumanGosterServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2err4UEfOt2m2CN%2Bl6paHpAwyriqm4m3%2FpLh93EWTLHZ9%2FDNdfWR94gTN9zrBBuP1kWxSJQxBApKAfBAWDvjO8cQ%3D%3D&aranan=&dokumanTuru=DANISTAYKARAR (Erişim Tarihi: 14.12.2020)

³⁷⁰ **Danıştay 10. Daire, E. 2019/6204 K. 2019/10833 sayılı, 24.12.2019 tarihli karar**, emsal.danistay.uyap.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/DokumanGosterServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2er1kvra762jiyNYw5zgp0D8RlbGsPVLaa88Uv2iZYHcGDES0RDoi3fmEZMl6O4efVcrWTrFBWZUPSJg0fMjI9EBRw%3D%3D&aranan=saglik_hizmeti&dokumanTuru=DANISTAYKARAR (Erişim Tarihi: 14.12.2020 23.57)

³⁷¹ Aydın Akgül, “İdarenin Sağlık Hizmetlerinden Doğan Tazmin Sorumluluğu ve Danıştay'ın Yeni Yaklaşımı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 20, Sayı 1, 2016, s. 282.

çerçevesinde doktrin de bu görüş çevresinde yoğunlaşmıştır. Kaplan da bu görüşü savunarak görevin hiç yerine getirilmemesi ya da eksik yerine getirilmesi, başka bir deyişle kusurlu şekilde yerine getirilmesi halinde idarenin sağlık hizmeti alanında sorumluluğu doğacağını belirtmiştir³⁷². Biz de gerek Danıştay gerekse doktrindeki baskın görüş gibi sağlık hizmetlerinden kaynaklanan sorumluluk bakımından kusur sorumluluğu ilkesinin kabul edildiği yönündeki çıkarımı benimsiyoruz.

Sağlık hizmetlerinde kusur sorumluluğunun kabul edildiğinden yukarıda bahsettik. Ancak burada gözden kaçırılmamalıdır ki sağlık hizmetlerinde idarenin sorumluluk miktarı değerlendirilirken hastanın içinde bulunduğu durum dikkate alınarak bir belirleme yapılır³⁷³. Sağlık kuruluşlarına başvuran her hasta birbirinden farklı şikayetler ile gelmekte ve her hastaya bu şikayetler doğrultusunda değişen yöntem ve yoğunlukta müdahale gerekmekte, müdahale süresi ve devamındaki kontrol sürece de aynı şekilde değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle bir hasta için kuruluşa başvurusundan itibaren müdahaleden önce 3 saat geçmesi herhangi bir zarar ya da zarar tehlikesi doğurmazken bazı hastalarda başvurunun ardından geçen her dakika o hastanın ölümüne kadar gidebilecek birçok zararın meydana gelmesi tehlikesi yaratabilecektir. Sağlık personelinin hastalar arasında aciliyet bakımından bir değerlendirme yapıp buna göre bir müdahale planı yapmaları da şüphesiz görevlerinin bir parçasıdır. Esasında, hastaların içinde bulunduğu duruma göre idarenin ve personelin kusuru şekillenecektir denilebilir. Bu nedenle de sorumluluk miktarının belirlenmesinde hastanın durumu doğrudan etkilidir. Zira sağlık hizmetlerinde objektif kusur hükümlerinin uygulandığı kabulü de bu yaklaşımın bir sonucudur³⁷⁴. Çünkü sağlık personelinin söz konusu hasta için objektif olarak ne yapması gerektiği ve bunları yapmamasının ne gibi sonuçlar doğurduğu sağlık personelinin subjektif kusurundan bağımsız şekilde sorumluluğu belirleyecektir. Bu çıkarımımızı destekleyecek bir kararında da Danıştay, 3 aylık bir bebeği tablet yutturarak tedavi etmeye çalışırken ölümüne sebebiyet veren ve genel tıbbi uygulamalarına aykırı uygulaması nedeniyle kusurlu bulunan hekimin görev yaptığı idare hakkında

³⁷² Gürsel Kaplan, “İdarenin Sağlık Kamu Hizmetinin Yürütülmesinden Kaynaklanan Hukuki Sorumluluğu Alanında Yeni Gelişmeler”, **Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Dergisi**, Sayı: 19, Kitap:1, 2004. https://www.idare.gen.tr/kaplan-saglik.htm#_ftn35 (Erişim Tarihi: 15.12.2020 16.09)

³⁷³ Dilşad Çiğdem Sever, “Danıştay Kararları Işığında Sağlık Hizmetlerinden Dolayı İdarenin Sorumluluğu”, **Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları**, Özge Yücel; Gürkan Sert (Ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s., 270.

³⁷⁴ Çatak Iırz, a.g.e., s. 23.

tazminata hükmeden idare mahkemesi kararını onamak suretiyle uygulanması gereken genel kabul gören yöntemlerin ve olağan işleyişin de kusur, devamında da sorumluluk belirlenmesinde dikkat edilen hususlar kapsamında değerlendirildiğini göstermiştir³⁷⁵.

Bununla birlikte Danıştay bir kararında idare mahkemesinin, gözündeki yaralanma nedeniyle hastaneye başvuran bir hastaya, vaktinde tıbbi müdahalede bulunsa dahi görme yetisinin geri gelmesi mümkün olmadığı, dolayısıyla görme yetisinin kaybı ile hastanenin gerekli göz muayenesini yapmaması arasında illiyet bağı olmasa da bahsi geçen göz muayenesinin yapılmaması nedeniyle hizmetin gerektiği gibi yerine getirilmediği ve bunun sonucunda da bu muayenenin yapılmamasının görme kaybına neden olduğu yönünde şüphe yarattığı, bu nedenle de üzüntü doğurduğu gerekçesiyle hükmedilen manevi tazminatı kabul ederek sağlık kuruluşlarının sorumluluk alanını genişletmiştir³⁷⁶. Kanımızca burada gerek idare mahkemesi gerekse Danıştay, herhangi bir şikâyet ile başvuran hastanın tedavisinin mümkün olmadığı yönündeki prognozun varlığı nedeniyle hastaya herhangi bir müdahale yapılmaması gibi durumların yaratacağı sakıncaları önlemek amacıyla bu yönde bir karar alarak sorumluluğu genişletme yoluna gitmiştir. Esasında ötanaziyi ve ötanazi çeşitlerini incelerken yaptığımız açıklamalarda da benzer bir durumla karşılaşılmaktadır. Hekimler tedavi edilmesi mümkün olmayan kişilere ötanazi uygulamakta, o kişileri tedavi etmemektedir. Tıbbi yönden bakıldığında bu hastaların ölümü kesindir ve yapılacak herhangi bir müdahale onları iyileştirmeyecektir. Dünya genelinde hekimler bu kişilere zaman zaman tedavi uygulamayarak ya da başka bir deyişle ölmelerine engel olmayarak ötanazi uygularken zaman zaman da talepleri doğrultusunda doğrudan yaşamlarını sona erdirmek suretiyle ötanazi uygulamaktadırlar. Danıştay'ın yukarıdaki bakışı ile bu durum değerlendirildiğinde ötanazinin Danıştay tarafından kabul edilmesinden söz edilemeyeceği açıktır. Yine bu bakış açısından hareketle ötanazi gerçekleştiren hekimin kusurlu davrandığından da

³⁷⁵ Danıştay 10. Daire, E. 2007/8477, K. 2010/7191 sayılı, 29.09.2010 tarihli karar emsal.danistay.uyap.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/DokumanGosterServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2erKLqZtrx1ouzLAqAcww3ZbkgBvZXvWxgP0AzsRAcexOQTJQ0WBiTd%2F%2BUkBbiw1nzROTPXpD0mVexpXHKCW6OsQ%3D%3D&aranan=&dokumanTuru=DANISTAYKARAR (Erişim Tarihi: 16.12.2020 22.54)

³⁷⁶ Danıştay 10. Daire, E. 2019/1162 K. 2019/2899 sayılı, 15.04.2019 tarihli karar, emsal.danistay.uyap.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/DokumanGosterServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2er6VuvLRXlsPmjHU41FqrBa%2BuG5QliafihsPzfQVoT1Q1oTstSi%2BV9DMqaCHvhfNivEVWfM%2FUMmFUUUh4p4Gz3%2FQ%3D%3D&aranan=saglik hizmeti&dokumanTuru=DANISTAYKARAR (Erişim Tarihi: 16.12.2020 00.52)

söz edilebilecektir. Dolayısıyla günümüz idare hukuku anlayışında hastanın ne kadar umutsuz bir durum içerisinde olduğuna bakılmaksızın ötanazi uygulaması idari sorumluluk doğuracaktır.

Nitekim Yüzbaşıoğlu da bu görüşümüzü destekler ifadelerle yer vermiş, sağlık personelinin hastanın tedavisi için gerekli özeni göstermesi gerektiğini ancak hastanın sağlığının korunması ya da hayatının kurtarılması mümkün değilse de ıstırabını azaltmaya veya dindirmeye yönelik müdahalelerde bulunması gerektiğini belirtmiştir³⁷⁷. Kanımızca burada acıyı dindirmekten kasıt ötanazi gibi yöntemler değil, ağrı kesici verme, gerekirse uyutma gibi yöntemlerdir. Bu nedenle Türk hukukunda idarenin görevi hastayı tedavi etmek için gereken tüm tıbbi yollara başvurmak, eğer tedavi mümkün değilse de hastanın kaçınılmaz ölümüne kadar acısını azaltacak ya da dindirecek her türlü tıbbi yolu denemektir. Aksi halde idare sağlık hizmetini gerektiği gibi yerine getiremediğinden hizmetin kötü işlemesinden bahsedilecek ve idarenin sorumluluğu doğacaktır. Ayrıca, Sağlık Bakanlığına sağlık hizmetlerini yürütme görevini yükleyen 1 Sayılı CBK metninin kurgulanması da Sağlık Bakanlığına bağlı olarak sağlık hizmetlerini yürüten tüm sağlık kuruluşlarının gerçekleştirmesi gereken hizmetler hastanın tedavisi üzerine yoğunlaşmış, tedavisi olmayan hastaların durumuna ilişkin bir ayrıcalık gözetilmemiştir. Bu nedenle de ötanazinin kabul edilmediği söylenebilecektir. Son olarak, yukarıda ifade ettiğimiz üzere Hasta Hakları Yönetmeliği 13. maddesi ötanaziyi açıkça yasaklamış, hiçbir suretle hayat hakkından vazgeçilemeyeceğini ve talep halinde dahi kimsenin hayatına son verilemeyeceğini hükme bağlamıştır. Bu açık hüküm karşısında, durumunun ne denli ağır olduğu ve kendisine ötanazi uygulanmasını ne kadar çok istediği önem arz etmeksizin bir hastaya ötanazi uygulanması halinde yönetmeliğe aykırı bir eylemden söz edilecektir. Dolayısıyla burada da bir sorumluluk doğacağı şüphesizdir.

Ancak hatırlatmakta fayda vardır ki idarenin sorumluluğu kapsamında açılacak davalar zarar gören tarafından açılacağından ve ötanazi talep edenin ailesinin de bu kararı desteklediği varsayımında herhangi bir dava süreci başlatılmayacağından idare hakkında tazminata hükmedilmesine neden olacak bir süreçten bahsedilemeyecektir. Bununla birlikte yukarıdaki gerekçelerle dava açılıp açılmayacağı ihtimali bir kenara bırakıldığında idarenin sorumluluğunun doğduğu kolaylıkla söylenebilecektir. Özetle,

³⁷⁷ Cihan Yüzbaşıoğlu, **İdare ve Personel Yönüyle Sağlık Hizmetlerinden Kaynaklanan Sorumluluk**, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 325.

Danıştay uygulaması, mevzuat ve doktrin görüşleri ışığında ötanazinin idare hukuku alanında da kabul görmediği anlaşılmaktadır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi ötanazi uygulaması sonucunda hekimin kusurlu bir davranışı mevcuttur ve ayrıca bir zarar da doğmaktadır. Ötanazi eylemi ile ölüm neticesi ve ölüm sonucunda meydana gelen bu zararın arasındaki illiyet bağı da açıktır. Tüm bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde, hukukumuzda ötanaziyi kabul eden bir düzenleme de bulunmadığından bir hastaya ötanazi uygulanması halinde sağlık personelinin cezai sorumluluğunun yanında idarenin de sorumluluğu doğacak ayrıca idarenin rücu hakkı kapsamında personelin idari sorumluluğu da doğacaktır.

C. Ceza Hukukunda Ötanazi

Ceza hukuku alanındaki temel ilkelerden birisi suç ve cezaların kanuniliği ilkesidir. Türk Ceza Kanunu da 2. maddesi ile kanunilik ilkesini kabul etmektedir³⁷⁸. Ayrıca anayasamız da kanunilik ilkesine yer vermiştir³⁷⁹. Bu ilkeye göre, kanunda eylemin gerçekleştiği anda suç olarak düzenlenmemiş bir eylemden dolayı kimse cezalandırılmaz³⁸⁰. Yine bu ilkeye göre suçlara ilişkin kıyas yapılamaz ve kimseye suçun işlendiği anda öngörülmüş cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Bununla birlikte yorum kanunların uygulanması için kaçınılmaz bir süreç olduğundan ceza hukukunda yorumun yasak değildir, genişletici yorum yapılmamak şartıyla ceza hukukunda yorum mümkündür. Yorum, metnin gerçek anlamını ya da kanun koyucunun iradesini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan değerlendirmedir³⁸¹. Bu

³⁷⁸ **5237 sayılı Türk Ceza Kanunu** “Suçta ve cezada kanunilik ilkesi Madde 2- (1) Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz. Kanunda yazılı cezalardan ve güvenlik tedbirlerinden başka bir ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunamaz. (2) İdarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza konulamaz. (3) Kanunların suç ve ceza içeren hükümlerinin uygulanmasında kıyas yapılamaz. Suç ve ceza içeren hükümler, kıyasa yol açacak biçimde geniş yorumlanamaz.”

³⁷⁹ **Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası** “Madde 38 – Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Suç ve ceza zamanlaşımı ile ceza mahkumiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır. Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.....”

³⁸⁰ Mahmut Koca, İlhan Üzülmöz, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 12. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2019, s. 55.

³⁸¹ Cengiz Otacı, “Hermeneutik (Yorum Bilim) ve Ceza Kanunlarının Yorumu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 89, 2010, s. 451. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-89-633> (Erişim Tarihi: 29.12.2020 22.40)

nedenle ceza hukukunda da kanunun hayata geçirilmesi maksadıyla yorum yapılması zorunludur. Yorum kanun metni içerisinde yer alan kavramların anlamlarının değerlendirilmesini de içerecektir.

Ceza kanunlarımızda ötanazi adı altında bir suç yer almamaktadır. Bu durum akla ötanazinin cezalandırılabilirliği ile ilgili soru işaretleri getirebilmektedir. Ancak yukarıda yaptığımız ötanazi tanımlamaları dikkate alınarak hatırlanmalıdır ki, ötanazi eylemi öldürme eyleminin özel bir halidir. Öldürme eylemi ceza kanunumuzda farklı şekilleriyle suç olarak düzenlenmektedir. Ceza Kanunumuzda düzenlenen öldürme suçu serbest hareketli bir suçtur; bu nedenle herhangi bir eylemle bir başkasının ölümüne sebep olmak kasten öldürme suçunun işlenmesi için yeterlidir. Kişi bıçaklanarak, boğularak, ölümü engellemek için zorunlu davranışların yapılmasından kaçınılarak, ası ile ya da ateşli silah ile öldürülebileceği gibi ötanazi uygulanarak da öldürülebilecektir. Bu durumda da ölüm sonucu meydana geldiğinden bir kasten öldürme suçunun varlığından söz edilebilir. Dolayısıyla ötanazi uygulaması kasten öldürme suçunun bir görünümüdür. Özetle ötanazinin de ceza kanunumuzda -kasten öldürme kapsamında- düzenlendiğini ve bu nedenle ötanazi eylemlerinin cezalandırılmasının kanunilik ilkesine aykırılık meydana getirmeyeceğini söylemek mümkündür. Ayrıca vurgulamak gerekir ki, ötanazi ile intihar arasındaki sıkı ilişki nedeniyle, aşağıda ötanazinin intihara yönlendirme suçu ile ilişkisi de ele alınacaktır. Ötanazi genel anlamda hayata karşı suçlar içerisinde yer alan bir kavram olmakla birlikte ancak bilerek ve istenerek ötanazi uygulanabileceğinden taksirle öldürme suçu ötanazi aracılığıyla işlenemez. Bu nedenle çalışmamızda taksirle öldürme suçuna yer verilmemiştir.

Kısaca, bu bölümde, öncelikle kasten öldürme ve intihara yönlendirme suçları ele alınıp tanıtılacak daha sonra bu suçlardan özellikle öldürme eylemi yer yer de intihara yönlendirme suçlarına yapılacak atıflar aracılığıyla ceza hukukumuzda ötanazinin değerlendirmesi yapılacaktır.

1. Kasten öldürme suçu

Kasten öldürme suçu, en eski suçlardandır, hatta insanlık tarihi ile yaşıt kabul edilmektedir³⁸². Tarihte diğer insanlar üzerinde baskı, egemenlik ya da üstünlük kurmak gibi amaçların gerçekleştirilebilmesi için genellikle öldürme yoluna başvurulmuştur³⁸³.

Kasten öldürme suçu günümüzde yürürlükte bulunan 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 81 ve devamı maddelerinde düzenlenmektedir.

Türk Ceza Kanunun 81. maddesi “*Bir insanı kasten öldüren kişi, müebbet hapis cezası ile cezalandırılır.*”³⁸⁴ hükmüyle kasten öldürmeyi genel anlamda hükme bağlamaktadır. Devamı hükümlerde ise kasten öldürmeye ilişkin diğer düzenlemeler yer almaktadır. Bu bölümde öncelikle kasten öldürme suçu genel hatlarıyla açıklanacak, daha sonra suçun unsurları ile cezalandırılabilirlik yönünden bir değerlendirme yapılacaktır.

a. Korunan hukuki yarar

Kasten öldürme suçu ile korunan hukuki yararın ne olduğu konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bir görüşe göre, korunan hukuki yarar kişinin yaşama hakkıdır³⁸⁵. Diğer görüşe göre ise öldürme suçu ile korunan hukuki yarar insan yaşamıdır³⁸⁶. Korunan hukuki yararı yaşama hakkı kabul eden görüş, insan yaşamını ise suçun konusu başlığı altında değerlendirmektedir. Dolayısıyla iki görüş temelde aynı değerlerin korunduğunu kabul etmekte ancak bu kabulü farklı başlıklar altında yapmaktadır. Nitekim, yaşama hakkı, insan yaşamını korumak amacıyla ortaya çıkarıldığından kanımızca iki görüşün de varış noktası aynıdır ve bu hususun doktrinde bir görüş ayrılığı oluşturduğu söylenemeyecektir. Tüm bu açıklamalar ışığında

³⁸² M. Emin Artuk, Ahmet Gökçen, M. Emin Alşahin, Kerim Çakır, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**, 19. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2021, s. 97.

³⁸³ Köksal Bayraktar, “Kasten Öldürme”, **Özel Ceza Hukuku- Cilt II: Kişilere Karşı Suçlar 1 (TCK m.81-105)**, 1. Baskı(Aralık 2020 çoğaltılmış basım), İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2017(2020), s. 14.

³⁸⁴ **5237 sayılı Türk Ceza Kanunu**

³⁸⁵ Mustafa Arslantürk, **Öldürme Suçları**, 2. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020, s. 125.; Tezcan, Erdem, Önok, 2020, s. 137.; Artuk, Gökçen, vd., a.g.e., s. 99.

³⁸⁶ Bayraktar, Kasten Öldürme, s. 15.

öldürme suçları ile korunan hukuki yararın yaşama hakkı ve bu hakkın koruduğu insan yaşamı olduğu söylenebilir.

b. Maddi unsur

i. Fail

Kasten öldürme suçu herkes tarafından işlenebilir, faili özellik göstermez³⁸⁷. Herkes tarafından işlenebildiğinden genel suçlardandır³⁸⁸. Cezalandırılmasalar da isnat yeteneği bulunmayan kişiler de kuşkusuz bu suçun faili olabilirler³⁸⁹.

Kasten öldürmenin ihmali davranışla işlenmesi halinde ise özel bir durum mevcuttur. Kanun her ne kadar zimmet suçu örneğinde olduğu gibi failde belli özellikler aramamışsa da kasten öldürmenin ihmali davranışla işlenmesi halinde suç oluşması için ihmali gerçekleştiren kişinin kendisine TCK 83. maddesi ile sorumluluklar yüklenen kişilerden olması gerekmektedir³⁹⁰. Bu nedenle ihmali davranışlarla öldürme suçunu yalnızca “*belli bir icrai davranışta bulunmak hususunda kanuni düzenlemelerden veya sözleşmeden kaynaklanan bir yükümlülüğü bulunan*” veya “*önceden gerçekleştirdiği davranışları ile başkalarının hayatı ile ilgili olarak tehlikeli bir durum oluşturan*” kişiler tarafından işlenebilir. Sadece yükümlülük altındaki kişilerce işlenebilen suçlar özgü suçlar olup³⁹¹ kasten öldürmenin ihmali davranışla işlenmesi bu sebeple özgü suçtur. Örnek vermek gerekirse, sağlık çalışanlarının meslekleri nedeniyle hastalara müdahale etme zorunluluğu olup

³⁸⁷ Veli Özer Özbek, Koray Doğan, Pınar Bacaksız, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, 15. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2020, s. 108.

³⁸⁸ Bahri Öztürk, Mustafa Ruhan Erdem, **Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku**, 19. Baskı, Ankara, Seçkin, 2019, s. 199.

³⁸⁹ Zeki Hafizoğulları, Muharrem Özen, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Kişilere Karşı Suçlar**, 5. Baskı, Ankara, Us-A Yayıncılık, 2016, s. 38.

³⁹⁰ Kasten öldürmenin ihmali davranışla işlenmesi “Madde 83- (1) Kişinin yükümlü olduğu belli bir icrai davranış gerçekleştirmemesi dolayısıyla meydana gelen ölüm neticesinden sorumlu tutulabilmesi için, bu neticenin oluşumuna sebebiyet veren yükümlülük ihmalinin icrai davranışa eşdeğer olması gerekir. (2) İhmali ve icrai davranışın eşdeğer kabul edilebilmesi için, kişinin; a) Belli bir icrai davranışta bulunmak hususunda kanuni düzenlemelerden veya sözleşmeden kaynaklanan bir yükümlülüğünün bulunması, b) Önceden gerçekleştirdiği davranışın başkalarının hayatı ile ilgili olarak tehlikeli bir durum oluşturmaması, Gerekir. (3) Belli bir yükümlülüğün ihmali ile ölüme neden olan kişi hakkında, temel ceza olarak, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası yerine yirmi yıldan yirmibeş yıla kadar, müebbet hapis cezası yerine onbeş yıldan yirmi yıla kadar, diğer hallerde ise on yıldan onbeş yıla kadar hapis cezasına hükmolunabileceği gibi, cezada indirim de yapılmayabilir.” **5237 sayılı Türk Ceza Kanunu**

³⁹¹ Koca, Üzülmüş, a.g.e., s. 113.

müdahale edilmemesi nedeniyle bir kişinin ölmesi durumunda müdahaleden kaçınan sağlık çalışanı kasten ihmali öldürme suçunun faili olacaktır³⁹².

ii. Mağdur

Kasten öldürme suçunun mağduru ise failin eylemi ile yaşamı sona eren kişidir³⁹³. Bu suçun mağduru insan olmalı ve henüz ölmemiş³⁹⁴ yani yaşıyor olmalıdır³⁹⁵. Cenin anne karnındayken bağımsız bir insan³⁹⁶ kabul edilmediğinden bu suçun mağduru olamayacaktır³⁹⁷.

Bir kişinin kendi yaşamına son vermesi de şüphesiz mümkündür. Ancak genel bir ceza hukuku kuralına göre bir suçun faili ile mağduru aynı kişi olamaz³⁹⁸. Dolayısıyla kendini öldüren, başka bir deyişle intihar eden kişi bu suçun mağduru değildir, fail ve mağdur sıfatı aynı kişide birleştiğinde suçtan söz edilemeyeceğinden intihar eden kişi kasten öldürme suçunun faili de olamayacaktır.

iii. Hareket

Kasten öldürme suçu, mağdurun herhangi bir şekilde öldürülmesi ile tamamlanır³⁹⁹. Failin özel bir yöntem kullanması, öngörülen hareketleri gerçekleştirmesi gerekmez. Diğer bir anlatımla, öldürme suçunda ölüm neticesini doğuracak hareketin niteliği suçun esas şeklinin oluşmasında önem arz etmez⁴⁰⁰. Kanun koyucunun suç kalıbında ölüm neticesini belirleyip ölümü meydana getirecek hareketleri tanımlamadığı bu suç serbest hareketli suçlardandır⁴⁰¹. Suçun doğması bakımından öngörülen bir hareket bulunmasa da hareketin ölüm neticesini meydana getirmeye elverişliliği şüphesiz zorunludur, aksi halde bu suç oluşmayacaktır⁴⁰². Ancak burada vurgulamak isteriz ki kasten öldürme suçu, mağdurun kendisini

³⁹² Türk Ceza Kanunu 83. madde Gereğesi, Esra Alan Akcan, Alaaddin Egemenoglu, Erkam Yılmaz, **Gereğeli Ceza Mevzuatı**, 2. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020, s. 157.

³⁹³ Artuk, Gökçen vd, a.g.e., s.108.

³⁹⁴ Kasten öldürmenin mağduru olabilecek kişilerin belirlenmesinde belirleyici rol oynayan ölüm kavramının sınırları için Bkz.: Birinci Bölüm II.A.1.b

³⁹⁵ Bayraktar, Kasten Öldürme, s. 16.

³⁹⁶ Kişiliğin başlangıcı konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz.: Birinci Bölüm II.A.1.a

³⁹⁷ Özbek vd., a.g.e., s. 109.

³⁹⁸ Koca, Üzülmöz, a.g.e., s. 115.

³⁹⁹ Köksal Bayraktar, “Kasten Adam Öldürme”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 19, Sayı 2, 2013, s. 64.

⁴⁰⁰ Kayıhan İçel, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 6. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2021, s. 285.

⁴⁰¹ Hamide Zafer, **Ceza Hukuku Genel Hükümler TCK m. 1-75**, 7. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2019, s. 234.

⁴⁰² Özbek vd., a.g.e., s. 113.

öldürmesini sağlamak suretiyle işlenemeyecek olup bu durumda meydana gelen suç aşağıda inceleyeceğimiz intihara yönlendirme suçudur⁴⁰³.

Kasten öldürme suçu icrai hareketle işlenebileceği gibi ihmali hareketle işlenebilir⁴⁰⁴. Nitekim Ceza Kanunumuz icrai ve ihmali hareketleri ayrı maddelerde ayrı suçlar olarak düzenlemiştir. TCK 83. maddesindeki düzenlemeye göre kasten ihmali öldürme suçunun oluşması için icrai harekete eşdeğer bir ihmali hareket bulunmalıdır⁴⁰⁵. Bundan kasıt, yükümlülük sahibi kişinin yani failin ihmalinin mağdurun ölümüne doğrudan yol açmasıdır. İhmal sonucunda ölüm meydana gelmişse kişi bu hareketiyle kasten öldürmenin ihmali davranışla işlenilmesi suçunu işlemiştir.

iv. Netice

Kasten öldürme suçu neticeli bir suçtur⁴⁰⁶ ve bu suçta netice mağdurun ölümüdür⁴⁰⁷. Neticeli suçlarda kanun suçu tanımlarken bu neticeyi de lafzettiğinden suçu tamamlanabilmesi için netice meydana gelmelidir⁴⁰⁸. Bu netice meydana gelmediği sürece hareket gerçekleşse dahi kasten öldürme suçu oluşmayacaktır. Öldürme suçunun tamamlanması için meydana gelmesi gereken ölüm beyin ölümüdür. Dolayısıyla beyin ölümü gerçekleşmesine rağmen makineler aracılığıyla organları yaşatılmaya devam edilen kişi hukuken ölü sayıldığından mağdurun beyin ölümünün gerçekleşmesine sebep olan eylemlerin varlığı halinde mağdura yönelik tamamlanmış bir kasten öldürme suçundan bahsedilebilecektir.

v. Nedensellik

Yukarıda da belirttiğimiz üzere suçun oluşması ölüm neticesinin meydana gelmesine bağlıdır. Ayrıca neticeyi meydana getirmeye elverişli bir hareket de bulunmalıdır. Ancak hareket ve neticenin varlığı tek başına yeterli değildir. Netice hareket sonucunda meydana gelmiş, yani hareket ile netice arasında nedensellik

⁴⁰³ İntihara yönlendirme suçu ile ilgili aşağıda (2. Bölüm II.C.2) ayrıntılı açıklamalar yapılacağından burada yalnızca bu hatırlatmayı yapmakla yetiniyoruz. Burada söz konusu “kendini öldürmesini sağlama” cebir ve tehdit içeren yöntemlerle değil yalnızca telkin etme, intihar düşüncesini güçlendirme ya da intihar eylemine yardım etme gibi durumları kapsamaktadır.

⁴⁰⁴ Bayraktar, Kasten Öldürme, s. 23.

⁴⁰⁵ **5237 sayılı Türk Ceza Kanunu m. 83**

⁴⁰⁶ Artuk, Gökçen vd, a.g.e., s. 101.

⁴⁰⁷ Özbek vd., a.g.e., s. 112.

⁴⁰⁸ Sulhi Dönmezer, Sahir Erman, **Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku Cilt II**, 14. Bası, İstanbul, Der Yayınları, 2019, s. 99.

(illiyet) bağı bulunmalıdır. Suçun oluşması hareket ile netice arasında nedensellik bağının varlığına bağlıdır⁴⁰⁹. Ancak nedensellik bağının varlığı da her zaman yeterli olmamaktadır. Nedensellikte birlikte objektif isnadiyet de bulunmalıdır. Objektif isnadiyete göre ölüm doğrudan failin hareketinin bir sonucu olmalı, failin hükmedebileceği alan içerisinde bu netice meydana gelmelidir⁴¹⁰. Hayatın olağan akışının dışında kalan ya da beklenilebilirlik sınırlarını aşan neticeler, fail bu neticelerin meydana gelmesi yönünden önemli tehlikeler oluşsa bile ona isnat edilemeyecektir⁴¹¹.

vi. Teşebbüs

Failin işlemeyi amaçladığı suça yönelik icra hareketlerine elverişli araçlarla başlamasına rağmen elinde olmayan nedenlerle icra hareketlerini tamamlayamaması veya icra hareketlerini tamamlamasına rağmen neticenin meydana gelmemesi durumlarında suç teşebbüs aşamasında kalmıştır⁴¹². Kasten öldürme suçu teşebbüse elverişlidir; fail ölüm neticesine ulaşmak için elverişli hareketlerini icraya başlamış ancak icra hareketlerini tamamlayamamış veya icra hareketlerini tamamlamasına rağmen netice gerçekleşmemiş ise kasten öldürmeye teşebbüs söz konusudur⁴¹³.

c. Manevi Unsur

Tipikliğin manevi unsurlarından kastın varlığı neticenin faile isnat edilebilmesinin temelidir⁴¹⁴. Kast suçun kanuni unsurlarının bilerek ve isteyerek meydana getirilmesidir⁴¹⁵. Kasten öldürme suçunun oluşması da bu suçun failinin kastının varlığına bağlıdır. Kasten öldürme suçunun faili neticeyi doğuracak hareketleri gerçekleştirirken bu hareketin sonucunda mağdurun öleceğini ve aynı zamanda mağdurun bir insan olduğunu bilmelidir⁴¹⁶. Kasten öldürmenin ihmali hali

⁴⁰⁹ Gökçen, Balcı, a.g.e., s. 118.

⁴¹⁰ Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 2017/271, K. 217/278 sayılı, 16/05/2017 tarihli karar. <https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/pf/sorgula.xhtml> (Erişim Tarihi: 22.04.2021 01.45)

⁴¹¹ YCGK, a.g.k.

⁴¹² İçel, a.g.e., s. 511.

⁴¹³ Gökçen, Balcı, a.g.m., s. 164.

⁴¹⁴ Öztürk vd., a.g.e., s. 239.

⁴¹⁵ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu m. 21

⁴¹⁶ Berrin Akbulut, “Kasten Öldürme Suçu (TCK. M. 81)”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 24, Sayı 4, 2020, s. 303.

de kastla işlenebilecektir⁴¹⁷. Şüphesiz bu durumda kast herhangi bir hareket ile değil hareketsiz kalmak suretiyle ölümü meydana getirmeye yöneliktir.

Kasten öldürme suçu hiç şüphesiz olası kastla da işlenebilecektir. Fail eğer hareketi sonucu mağdurun ölmesi ihtimalini öngörüyor ve bu sonucu kabullenerek hareketini devam ettiriyor ise mağdura yönelik olası kastla öldürme suçunu işleyecektir⁴¹⁸.

d. Hukuka aykırılık

Suçun oluşması için hareketin hukuka aykırılığı zorunludur⁴¹⁹. Hareketi hukuka uygun hale getiren bir neden varsa suçtan söz edilemeyecektir⁴²⁰. Hukuka uygunluk nedenleri TCK'da sayılmıştır. Bu nedenlerin varlığı halinde suç oluşmadığından fail cezalandırılmayacaktır. Hukuka uygunluk nedenleri görevin ifası, meşru savunma, hakkın kullanılması ve ilgilinin rızasıdır⁴²¹.

Genel hükümler çerçevesinde düzenlenen hukuka uygunluk nedenlerinin herhangi birinin varlığı hareketi suçun sınırları dışına taşımaya yeterlidir. Ne var ki her hukuka uygunluk nedeni her suç için geçerli değildir. Nitekim, incelediğimiz kasten öldürme suçunda korunan hukuki yarar olan yaşam hakkının vazgeçilemez niteliği sebebiyle mağdurun öldürme eylemine yönelik rızasının ceza hukuku içerisinde herhangi bir etkisi yoktur⁴²². Öldürme eylemi için mağdur tarafından verilen rıza hukuka aykırılığı ortadan kaldırmaz⁴²³.

Kasten öldürmede, meşru savunma ve zorunluluk hali hukuka uygunluk nedenleridir⁴²⁴. Ayrıca Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu⁴²⁵ 16. maddesindeki usulün uygulanması şartı ile polisin müdahalesi sırasında ölüm meydana gelirse kanunun hükmünü yerine getirme kapsamında hukuka uygunluk nedeni de gündeme

⁴¹⁷ Özbek vd., a.g.e., s. 173.

⁴¹⁸ Artuk, Gökçen, v.d., a.g.e., s. 117.

⁴¹⁹ İçel, a.g.e., s. 309.

⁴²⁰ Centel, Zafer, Çakmut, a.g.e., s. 290.

⁴²¹ Koca, Üzülmüş, a.g.e., s. 272 vd.

⁴²² Özbek vd., a.g.e., s. 107.

⁴²³ Rızanın öldürme suçuna etkisi hakkında ayrıntılı bilgi ve görüşler için Bkz.: Ekici Şahin, a.g.e., s. 120 vd.

⁴²⁴ Bayraktar, Kasten Öldürme, s. 36.

⁴²⁵ Polisin zor ve silah kullanımının şartları hakkındaki düzenlemenin ayrıntıları için Bkz.: **2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, m. 16**, <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2559.pdf> (Erişim Tarihi: 29.04.2021 02.02)

gelmektedir⁴²⁶. Ancak polisin doğrudan mağdura ateş etmesi ve mağdurun ölmesi halinde güç kullanma yetkisinin sınırları aşıldığı da Yargıtayca kabul edilmektedir⁴²⁷. Polisin kendi ya da bir başkasının yaşamını korumak amacıyla mağduru öldürmesi halinde ise kuvvet kullanma şartları oluşmasa dahi meşru müdafaa kapsamında hukuka uygunluk nedeni ortaya çıkacaktır.

2. İntihara yönlendirme suçu

Ceza Kanunumuzda düzenlenen hayata karşı suçlardan birisi de intihara yönlendirme suçudur. İntihara yönlendirme suçu TCK 84. maddede düzenlenmiştir.⁴²⁸ Hukukumuzda intihar suç teşkil etmese de intihara yönlendirme, intihar edecek kişinin yaşam hakkı ve vücut bütünlüğü ile sağlık hakkı bakımından tehlike doğurup ayrıca haksızlık teşkil ettiğinden suç kabul edilmiştir⁴²⁹. Bu suçla cezalandırılan mağdura zarar verici hareketi gerçekleştiren kişi değil, mağdurun bu hareket ile kendisine zarar vermesini sağlayan ya da bu yöndeki kararını güçlendiren kişidir. Başka bir deyişle asıl zarar verici hareket değil, zarar verici harekete zemin hazırlayan ve dolaylı yoldan zarar veren hareket cezalandırılmaktadır.

⁴²⁶ Artuk, Gökçen, v.d., a.g.e., s. 120.

⁴²⁷ **Yargıtay 1. Ceza Dairesi, E. 2002/1274, K. 2002/2325, 05/06/2021 tarihli karar Y 1. CD E.2002/1274 K.2002/2325 T.05.06.2002 YARGITAY 1. CEZA DAİRESİ KARARI (legalbank.net)** (Erişim Tarihi: 22.06.2021) ; Artuk, Gökçen, v.d., a.g.e., s. 121.

⁴²⁸ **5237 sayılı Türk Ceza Kanunu** “İntihara yönlendirme Madde 84- (1) Başkasını intihara azmettiren, teşvik eden, başkasının intihar kararını kuvvetlendiren ya da başkasının intiharına herhangi bir şekilde yardım eden kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) İntiharın gerçekleşmesi durumunda, kişi dört yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (3) Başkalarını intihara alenen teşvik eden kişi, üç yıldan sekiz yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (Mülga ikinci cümle: 29/6/2005 – 5377/10 md.) (4) İşlediği fiilin anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan veya ortadan kaldırılan kişileri intihara sevk edenlerle cebir veya tehdit kullanmak suretiyle kişileri intihara mecbur edenler, kasten öldürme suçundan sorumlu tutulurlar.”

⁴²⁹ Zafer İçer, “İntihara Yönlendirme Suçu (TCK m.84)”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1, 2020, s. 298-299.

a. Korunan hukuki yarar

Hayata karşı suçlar başlığı altında yer alan intihara yönlendirme suçunda da kasten öldürme suçundaki gibi, korunan hukuki değer yaşama hakkıdır⁴³⁰. Ayrıca kişinin “özgür iradesiyle karar alma serbestisi” de bu suçla korunmaktadır⁴³¹.

b. Maddi unsur

i. Fail

İntihara yönlendirme suçu da herhangi bir kişi tarafından işlenebilecektir. Failde bulunması gereken herhangi bir nitelikten bahsedilmemiştir⁴³².

ii. Mağdur

Mağdur, fiilin anlam ve sonuçlarını anlayabilmek kaydıyla, intihara yönlendirilen kişidir⁴³³. Mağdur, fiilin anlam ve sonuçlarını anlayabilecek durumda değilse, bu kişiye yönelik hareketleri gerçekleştiren fail kasten öldürme suçunu işleyecektir⁴³⁴.

iii. Hareket

İntihara yönlendirme suçu seçimlik hareketli bir suçtur⁴³⁵. Bu suç, intihara azmettirmek, intihara teşvik etmek, intihar kararını kuvvetlendirmek ya da intihara herhangi bir şekilde yardım etmek seçimlik hareketlerinden bir veya birkaçının gerçekleştirilmesi yoluyla işlenebilecektir⁴³⁶. Ancak TCK 84/4 kapsamındaki düzenlemeye göre cebir ve tehdit kullanılması yoluyla mağdurun intihar etmesinin sağlanması halinde meydana gelen suç kasten öldürme suçudur⁴³⁷.

⁴³⁰ Özbek vd., a.g.e., s. 177.

⁴³¹ A.g.e., s. 177.

⁴³² Hasan Sınar, “İntihara Yönlendirme”, **Özel Ceza Hukuku- Cilt II: Kişilere Karşı Suçlar 1 (TCK m.81-105)**, 1. Baskı (Aralık 2020 çoğaltılmış basım), İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2017(2020), s. 66.

⁴³³ Artuk, Gökçen, vd., a.g.e., s. 193.

⁴³⁴ Sınar, İntihara Yönlendirme, s. 67.

⁴³⁵ Hafızoğulları, Özen, a.g.e., s. 65.

⁴³⁶ Özbek v.d., a.g.e., s. 178.

⁴³⁷ Özgün Özyüksel, **İntihara Yönlendirme (TCK m. 84)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi, 2015, s. 119.

iv. Netice

Suçun düzenleniş şekline bakıldığında intihar eyleminin başarıya ulaşması halinde daha ağır bir cezanın öngörüldüğü dikkat çekmektedir. Bu durumda suçun oluşması için kişinin intihar girişiminin ölümle sonuçlanması gerekmediği anlaşılabilecektir. Dolayısıyla, intiharı yönlendirme suçu bir neticesi harekete bitişik suçtur⁴³⁸. Her ne kadar ölüm gerekli değilse de bir intihar girişiminin bulunması suçun oluşması için zorunlu kabul edilmekte ve bu nedenle suç somut tehlike suçu kapsamında değerlendirilmektedir⁴³⁹.

v. Teşebbüs

Suçun oluşması için intihar eden kişinin ölümü gerekmediğinden, intihara yönlendirilen kişinin ölmemesi halinde teşebbüs aşamasında kalmış bir suçtan da bahsedilemeyecektir. Kişinin intihar eylemine başlaması ile suç tamamlanır⁴⁴⁰. Bu nedenle kural olarak bu suça teşebbüs mümkün değilse de hareketlerin parçalara bölünebildiği durumlarda icra hareketlerine başlanmış ancak tamamlanamamış ise teşebbüs bu durumlar için mümkündür⁴⁴¹.

İntihara yönlendirme suçunda teşebbüs bakımından ileri sürülen bir diğer görüş ise intihara yönlendirme amaçlı hareketlerin gerçekleşmesi ile suçun tamamlanacağını, intihar girişiminin bile bulunması gerekmediğini dolayısıyla bu suça teşebbüsün mümkün olmadığını savunmaktadır⁴⁴².

c. Manevi Unsur

İntihara yönlendirme suçu yalnızca kasten işlenebilen bir suçtur ve taksirle işlenmesi mümkün değildir⁴⁴³. Suçun oluşması için mağdurun ölmesi gerekmediğinden failin kastının mağdurun ölümünü de kapsamaması gerekmeyecektir⁴⁴⁴.

⁴³⁸ Uğur Ersoy, “İntihara Yönlendirme Suçu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 136, 2012, s. 117.

⁴³⁹ Tezcan, Erdem, Önok, 2020, s. 219.

⁴⁴⁰ Sınar, a.g.e., s. 76.

⁴⁴¹ Ayşegül Huysal, **Türk Ceza Hukukunda İntihara Yönlendirme Suçu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2019, s. 101.

⁴⁴² Bu görüş hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Özbek vd. a.g.e., s. 182; Hafizoğulları, Özen, a.g.e., s. 66.

⁴⁴³ Emre Tulay, “Türk Ceza Hukukunda İntihara Yönlendirme Suçu”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 26, Sayı 2, 2020, s. 823.

⁴⁴⁴ Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Murat Önok, **Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku**, 13. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2016, s. 198.

Başka bir deyişle, intihara yönlendirme suçu, mağdurun intihar eylemini gerçekleştirmesine yönelik kastın varlığı ile işlenebilir, mağdurun intihar eyleminin sonucuna yönelik kastın varlığı aranmaz.

d. Hukuka aykırılık

İntihara yönlendirme suçu da teoride hukuka uygunluk sebeplerinden birinin varlığı halinde suç niteliğini kaybedecekse de pratikte bu suç bakımından herhangi bir hukuka uygunluk nedeninin uygulanması ihtimali yok denecek kadar azdır⁴⁴⁵.

3. Kasten Öldürme ve İntihara Yönlendirme Suçları Bağlamında Türk Ceza Hukukunda Ötanazi

Yukarıda kasten öldürme ve intihara yönlendirme suçlarını inceledik. Bu bölümde bu suçların ötanazi bağlamında tartışma konusu olan noktalarını ele alarak ötanazinin Türk ceza hukukundaki yerini tespit etmeye çalışacağız. Daha önce farklı yerlerde dile getirdiğimiz üzere, ülkemizde ötanazi ayrı bir suç değildir; ötanazi kişinin yaşamına son veren bir eylemdir ve bu eylem, kanunilik gereğince hayata karşı suçlar içerisinde değerlendirilerek cezalandırılabilecektir. Uygulanma şekli ve türü ise ötanazinin hangi suçun unsurlarını taşıdığını ve ne şekilde cezalandırılması gerektiğini belirleyecektir. Bu noktada, Tezcan, Erdem, Önok, hekimin mesleki yükümlülüklerini dikkate alarak aktif ötanazi icrai hareketle öldürme şeklinde cezalandırılmaktayken pasif ötanazi de yükümlülüklerin yerine getirilmemesi sonucunda ortaya çıkacağından pasif ötanazinin de ihmali hareketlerle kasten öldürme olarak görülmesi ve her iki türün de cezalandırılması görüşündedirler⁴⁴⁶. Bu görüş, ötanazinin tipiklik bakımından hangi kapsama alınabileceği konusunda yol göstericidir. Ancak ötanazi her ne kadar bahse konu suçların maddi unsurlarını taşısa da tartışma konusu edilen kısım, ötanazi eylemlerinde hayata karşı suçlardaki manevi unsurun bulunup bulunmadığı ve özellikle ötanaziyi mağdurun talep etmesi hali başta, hukuka uygunluk sebeplerinin varlığının kabul edilip edilemeyeceğidir.

İntihara yönlendirme suçu bakımından bir değerlendirme yapmak gerekirse, intihar başlığı altında ele aldığımız gibi, bir hekimin talepte bulunan hastasına intihar

⁴⁴⁵ Özbek vd. a.g.e., s. 183; Sınar, a.g.e., s. 79; Hafizoğulları, Özen, a.g.e., s. 66.

⁴⁴⁶ Tezcan, Erdem, Önok, 2020, s. 201.

etmek amacıyla kullanacağı ekipmanı sağlamak, örneğin kendine enjekte etmesi veya içmesi için zehir temin etmek ya da kişinin ölümüne neden olacak reaksiyonları başlatacak bir düzenek hazırlayıp hastanın bunu kullanmasını sağlamak gibi eylemleri hekim yardımlı intihar kapsamında değerlendirilmektedir. Bu eylemlerde ölüm neticesi bizzat hastanın kendisinin eylemi sonucunda meydana gelmektedir. Dolayısıyla hekimin ötanazi yaptığından söz edilememektedir. Hekimin intiharına yardım ettiği kişinin acılar içindeki bir hastası olması da durumu değiştirmeyecektir⁴⁴⁷. Bu nedenle bir hekimin herhangi bir yöntemle hastasının intiharına yardım etmesi hukukumuzdaki intihara yönlendirme suçu kapsamında ve “başkasının intiharına herhangi bir şekilde yardım” seçimlik hareketi dahilinde cezalandırılacaktır. Bu seçimlik hareket ile işlenen suçlar ötanazi kapsamında kabul edilmeyecek, intihara yönlendirme ve hekim yardımlı intihar konularının kapsamında kalacaktır.

Kısaca, ötanazinin tipiklik bakımından kasten öldürme suçunun niteliklerini taşıdığını kabul ettik. Bir kasten öldürme türü olarak ötanazi, TCK 82. maddede sayılan kasten öldürmenin nitelikli hallerini de olayın içeriğine uyması durumunda meydana getirebilecektir. Örneğin, hekimin kendi üst-altsoyundan birine ya da eşine ötanazi uygulaması halinde veya kişinin vücut fonksiyonlarını yerine getiremeyecek kadar hasta olması nedeniyle doktorun ötanazi sırasındaki hareketlerine herhangi bir müdahalede bulunmaması yani kendini savunamayacak durumda bulunması hallerinde nitelikli halleri varlığından söz edilebilecektir. Ayrıca doktorun hastanın talebi üzerine ötanaziye planlaması ve bir süre üzerinde düşündükten sonra ötanaziye gerçekleştirmesi halinde tasarlama nitelikli hali de akla gelecektir. Manevi unsur ve hukuka aykırılık bakımından ise ötanazinin nasıl değerlendirildiğini incelemek gerekmektedir. Bu kapsamda bazı önemli hususlar üzerinde duracağız.

a. Rıza Sorunu

Ceza hukukumuzda ötanaziye ilişkin sorunlardan birisi hukuka uygunluk nedenlerinden rıza alanındadır. Rıza genel hükümler içerisinde hukuka uygunluk nedenleri arasında sayılmıştır ve bir bakıma mağdurun failin eylemlerini kabul ettiği, bu eyleme karşı çıkmadığı yönünde ortaya koyduğu iradedir. Türk Ceza Kanunu 26. maddede rızanın mutlak surette tasarruf edilebilecek haklara ilişkin verilebileceği ve

⁴⁴⁷ Kılınç, a.g.e., s. 161.

ancak bu durumda ceza verilmeyeceği öngörülmüştür⁴⁴⁸. Daha önce de değindiğimiz gibi, kasten öldürme suçlarında yaşam hakkına yönelik bir saldırı mevcuttur. Türk hukuku, kişiye yaşama hakkı üzerinde tasarruf ve bu hakka yönelik saldırılara yönelik rıza gösterme yetkilerini kural olarak vermemiştir⁴⁴⁹. Başka bir deyişle, yaşama hakkı hak sahibine bir başka kişinin, ki ötanazi özelinde bu başka kişi hekimdir, yardımıyla kendi ölümünü meydana getirme, ölümü seçme hakkı sağlamamaktadır⁴⁵⁰. Burada küçük bir ayrıma yer verme gereği duyuyoruz. Türk ceza hukukunda ötanazinin cezalandırılması konusunda aktif ötanazi ve pasif ötanazi bakımından farklı değerlendirmeler mevcuttur. Rızaya yönelik yaptığımız bu açıklamalar da çoğunlukla aktif ötanazi bakımından kabul edilmektedir. Özetle aktif ötanazi bakımından, Akipek Öcal'ın da ifade ettiği gibi, kişi rıza verse bile ötanazi eylemi Türk hukukunda hukuka aykırıdır⁴⁵¹.

Birçok yazara göre aktif ötanazi daha önce de saydığımız sebeplerle hukukumuzda cezalandırılmaktayken pasif ötanazi hastanın tedaviyi ret hakkı ve hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı kapsamında uygulandığında söz konusu suçlar oluşmamaktadır⁴⁵². Burada dikkat edilmesi gereken husus, yalnızca hastanın tedavi almaması halinde meydana gelecek tüm sonuçları bilerek tedaviyi reddetmesi ve bu durumda hekimin kendisine herhangi bir tedavi uygulamaması veya acısını dindirme amaçlı ağrı kesici teminiyle sınırlı bir tedavi uygulaması gibi durumlarda ölüm neticesinin TCK 83 kapsamında kasten ihmali öldürme kapsamına girmediğidir. Doktrindeki bu görüş, aslında hastanın ölümüne sebep olmayıp hastanın talebine uyarak onu doğal ölümün ellerine teslim etme⁴⁵³ ve bazı durumlarda da doğal ölüm gerçekleşene kadar acısını hafifletme yönünde hareket eden doktorun kasten ihmali öldürme ile cezalandırılmasını gerektirecek bir durum bulunmadığını kabul etmektedir. Pasif ötanazi bu sebeplerle cezalandırılmazken aktif ötanazi doğrudan hekimin eylemiyle ölüm neticesi meydana geldiğinden ve bu neticeye ve hekimin eylemine yönelik rıza hukuken sonuç doğurmadığından cezalandırılmaktadır. Bu

⁴⁴⁸ **5237 sayılı Türk Ceza Kanunu** Hakkın kullanılması ve ilgilinin rızası Madde 26- “(1) Hakkını kullanan kimseye ceza verilmez. (2) Kişinin üzerinde mutlak surette tasarruf edebileceği bir hakkına ilişkin olmak üzere, açıkladığı rızası çerçevesinde işlenen fiilden dolayı kimseye ceza verilmez.”

⁴⁴⁹ Hamide Zafer, “Tıbbi Müdahaleden Doğan Cezai Sorumluluk”, **II. Ulusal Sağlık Hukuku “Tıbbi Müdahalenin Hukuki Yansımaları” Sempozyumu**, Aysun Altunkaş, İpek Sevda Söğüt, Hamide Tacir, (ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2015, s. 150.

⁴⁵⁰ Ekici Şahin, a.g.e., s. 281,

⁴⁵¹ Akipek Öcal, a.g.m., s. 116.

⁴⁵² Bu doğrultudaki görüşler için bkz.: Artuk, Yenidünya, a.g.e., s. 137; Zafer, a.g.m., s. 153; Ekici Şahin, a.g.e., s. 279.

⁴⁵³ Tacir, 2011, s. 289.

görüŖe karşı çıkan bir diğ er görü Ŗ ise yaşam hakkını tasarruf mutlak surette reddedildiğ inden kiŖinin tedaviyi ret hakkına dayanılarak pasif ötanazinin kabul edilmesinin ceza hukuku sistemimizle uymadığ ını ileri sürmektedir⁴⁵⁴. Daha önce değ indiiğ imiz üzere, hukukumuzda tedaviyi ret hakkının temelini oluŖturan Hasta Hakları Yönetmeliğ i 25. maddesi, tedaviyi ret hakkını zorunlu haller dı Ŗında tanıdığ ından, bu hakkın yaş ama hakkından vazgeç me ya da ölüm sonucunu doğ uracak durumlarda geçerliliğ ini korumayacağ ı ortadadır. Bu nedenle hukukumuz tedaviyi ret hakkını kabul etmiŖse de bu hakkı pasif ötanaziye iç ine alacak ve hukuka uygun hale getirecek kadar geni Ŗ nitelikte kurgulamamı Ŗ, aksine bu gibi durumları engelleyici bir üslup kullanmı Ŗtır.

Hastanın rızasının varlığ ına rağ men ötanazinin ceza hukuku kapsamında cezalandırılmasını Ünver'in bakı Ŗıyla Ŗu Ŗekilde de temellendirmek mümkündür: Öldürme suçlarına iliŖkin 81 vd. maddeler ile özellikle üzerinde durulması gereken 84. maddedeki intihara yardımı suç kabul eden düzenleme birlikte dikkate alınarak ötanazi cezalandırılmaktadır. Daha özele inmek gerekirse, intihara yardım suç kabul edilmeseydi, rıza kapsamında ötanazi hukuka uygun kabul edilebilecekti; ç ünkü bu durum kiŖinin kendi yaşam ı üzerinde tasarruf edebileceğ inin en önemli göstergesi olacaktı⁴⁵⁵. Kanımızca Ünver'in bu görü Ŗü isabetlidir. Kanun koyucu, intihara yönlendirme suçu iç erisinde intihara yardımı cezalandırırken aslında ötanaziye yönelik görü Ŗünü de bize yansıtmaktadır. Kanunilik ilkesiyle birlikte bu durum göz önüne alındığ ında kanun koyucunun gerek bu suçun varlığ ı gerekse ötanazinin ayrıca düzenlenmemesi aracılığ ıyla esasında örtülü biçimde ötanaziye reddederek kasten öldürme kapsamında bıraktığ ı kolayca söylenebilir.

b. Hata ve Haksızlık Yanılığ ı

Ötanazinin hukukumuzdaki konumunun belirlenmesi iç in değ erlendirilmesi gereken konulardan birisi de manevi unsur kapsamında kastın varlığ ı sorunudur. Genel anlamda bakıldığ ında, hekim hastaya ölümü getirecek eylemleri yaptığ ında öleceğ ini bilmekte ve sıradan bir öldürme eylemindekinden farklı Ŗekilde olsa da bu ölümü istemektedir. Dolayısıyla esasında kastın unsurları olu ŖmuŖtur. Ancak burada dikkate alınması gereken farklı bir ceza hukuku kavramı devreye girmektedir. TCK, genel

⁴⁵⁴ Ünver, a.g.m., s. 45.

⁴⁵⁵ Ünver, a.g.m. s. 38.

hükümler kısmında ceza sorumluluğunu azaltan ve kaldıran nedenler başlığı altında hata kavramına yer vermektedir⁴⁵⁶. Hata, en basit haliyle gerçeğin failin zihnindeki tasavvur ile uyuşmaması hali şeklinde tanımlanabilir⁴⁵⁷. Hatanın türlerinden birisi haksızlık yanılığıdır. Haksızlık yanılığı içerisindeki kişi hareketlerinin ve hareketlerin meydana getirdiği neticenin mağdur konumundaki kişi için haksızlık oluşturmadığını düşünmekte, haksızlık yapma bilinciyle hareket etmemektedir⁴⁵⁸. Burada söz konusu hata kaçınılmaz nitelikte bir hata olmalıdır ve bu kişinin kastı ortadan kalkmaz, yalnızca hatasından faydalanarak cezalandırılmaz. Ötanazide de tartışılması gereken konu doktorun eyleminin bu kapsamda değerlendirilip değerlendirilemeyeceğidir. Kanımızca burada yine rıza konusu gündeme gelmektedir. Her ne kadar ilk bakışta yaşama hakkı sahibinin talebinin varlığı nedeniyle ortada bir haksızlık bulunmadığı düşünülse de hak sahibinin ölüme rıza verme yetkisi olmadığından bu talep de haksızlığı ortadan kaldırmayacaktır. Hasta Hakları Yönetmeliği 13. maddesi ile ötanazinin açıkça yasaklandığı da düşünüldüğünde en azından günümüz uygulaması içerisinde hekimin bu konuda kaçınılmaz nitelikte bir haksızlık yanılığı içerisinde olduğundan bahsedilemeyeceğini düşünüyoruz. Dolayısıyla mevcut ceza hukuku sistemimiz kapsamında ötanazi uygulayan hekimler hata hükümlerinden faydalanamayacaklardır.

c. Değerlendirme

Türk ceza hukukunda gerek mevzuat gerek içtihat aracılığıyla ötanazi konusu tabir caizse görmezden gelinmek aracılığıyla reddedilmekte ve ötanazinin cezasının hafifletilmesi düşünülmemektedir. Nitekim 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun yürürlüğe girmesinden önceki dönemlerdeki tasarılar bakıldığında bu tasarılar yer alan ve iyileşme umudu olmayan kişilerin talep üzerine öldürülmesi halinde cüzi miktarda bir ceza öngören, kısaca yalnız ötanazi değil ötanaziye de içine alan talep

⁴⁵⁶ **5237 sayılı Türk Ceza Kanunu** “Hata Madde 30- (1) Fiilin icrası sırasında suçun kanuni tanımındaki maddi unsurları bilmeyen bir kimse, kasten hareket etmiş olmaz. Bu hata dolayısıyla taksirli sorumluluk hali saklıdır. (2) Bir suçun daha ağır veya daha az cezayı gerektiren nitelikli hallerinin gerçekleştiği hususunda hataya düşen kişi, bu hatasından yararlanır. (3) Ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan nedenlere ait koşulların gerçekleştiği hususunda kaçınılmaz bir hataya düşen kişi, bu hatasından yararlanır. (4) (Ek fıkra: 29/6/2005 – 5377/4 md.) İşlediği fiilin haksızlık oluşturduğu hususunda kaçınılmaz bir hataya düşen kişi, cezalandırılmaz.”

⁴⁵⁷ Olgun Değirmenci, “Ceza Hukukunda Yanılma Kavramı ve Hukuka Uygunluk Nedenlerinde Yanılma”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 110, 2014, s. 129.

⁴⁵⁸ Öztürk, Erdem, a.g.e., 327.

üzerine öldürmeyi hafifletici bir neden olarak düzenleyen hükümler mevcutken⁴⁵⁹, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu içerisine alınmamıştır⁴⁶⁰. Sonuçta, bu düzenlemeler bilinçli bir şekilde ceza kanunu dışında bırakılmıştır⁴⁶¹. Salt bu durum bile kanun koyucunun ötanazi veya benzeri uygulamaların karşısında durduğunu açıkça gösterecektir. Son olarak ötanazinin adının anıldığı nadir yargı kararlarından birisinde Yargıtay, “*Türk Hukukunda ötanazi, kasten adam öldürme şeklinde cezalandırılmaktadır*” ifadeleri ile ötanazinin konumunu açıkça belirtmiştir⁴⁶². Özetlemek gerekirse, ötanazi Türk Ceza Hukukunda kasten öldürme suçuyla eşdeğer, daha doğrusu bir kasten öldürme türü olarak kabul edilmektedir.

⁴⁵⁹ **2003 yılı Türk Ceza Kanunu Tasarısı** “Acıyı dindirme saiki Madde 140. - İyileşmesi olanağı bulunmayan ve ileri derecede ızdırap verici bir hastalığa tutulmuş olan bir kimsenin, bilincinin ve hareketlerinin serbestliğine tam olarak sahip iken yaptığı ısrarlı talepleri üzerine ve sadece hastanın ızdıraplarına son vermek maksadıyla öldürme fiilini işlediği sabit olan kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.” <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss664m.htm> (Erişim Tarihi: 11.05.2021 23.37)

⁴⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ünver, a.g.e., s. 48-49; Özen, Ekici Şahin, a.g.m., s. 29-30; Centel, Zafer, Çakmut, a.g.e., s. 338; Gökçen, Balcı, a.g.m., s. 110.

⁴⁶¹ Ayşe Başak Sarı, **Türk Ceza Hukuku Açısından Ötanazi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Kültür Üniversitesi, 2021, s. 56.

⁴⁶² **Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 2004/9-213, K. 2005/3 sayılı, 01.02.2005 tarihli karar.** <https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/> (Erişim Tarihi: 16.05.2021 03.16)

SONUÇ

Çalışmamızda ötanazi kavramını inceleyip türlerini açıkladık. Daha sonra felsefi alanda ötanaziye ilişkin tartışmaları ele aldık ve ötanazinin bağlantılı haklar karşısındaki konumunu değerlendirdik. Bu aşamada kanaatimiz şudur ki, ötanazi konusu kolayca kabul edilebilecek ya da reddedilebilecek bir konu değildir. Her iki tarafın savunucuları da kendilerince tutarlı ve kıymetli savlar öne sürmektedir. İnsan yaşamının kıymeti karşısında insanın irade özerkliği yer almakta, kaderci bakış insan hayatına başka bir insanın müdahalesini reddederken insan onurunu savunanlar kişinin insanca yaşama hakkını hatırlatmaktadır.

Ötanazinin türü, kabul edilip edilmemesinde etkin bir rol oynamaktadır. Öncelikle, dolaylı ötanazi ilk akla gelen anlamda ötanaziden çok farklıdır ve aslında öldürme iradesinden çok uzak bir motivasyon ile uygulanmakta, acı çeken bir hastanın acısının dindirilmesinin sonucunda bu hastanın yaşamının kısalması sonucu doğmaktadır. Sırf daha uzun yaşasın diye bir hekimin hastasının acısını dindirmemesi beklenemez, ki böyle bir hareket de insancılıktan çok uzak olacaktır. Bu nedenle dolaylı ötanazinin kabul edilmesi gerekliliği konusunda herhangi bir tereddüt bulunmadığını düşünüyoruz. Bir diğer tür olan pasif ötanazide ise yine hekim hastayı öldürmeye yönelik bir eylem gerçekleştirmemekte, hastanın kaçınılmaz ölümünü erteleme adı altında hastaya acı verecek işlemleri yapmayı bırakmaktadır. Hastanın daha fazla acı çekmektense ölümü tercih edişi karşısında onun bu kararına saygı duyan hekim, ölene kadar acısını dindirmekle sınırlı bir yol izleyip bunun haricinde bir tedavi uygulamaktan kaçınmaktadır. Bu durumda akla kasten ihmalî öldürme gelse de hastaların tedaviyi ret hakkı bulunduğu düşünüldüğünde aslında hekimin hastaya müdahale yükümlülüğünün olmadığı kabul edilebilir. Hukukumuzda tedaviyi ret hakkı, ölümü kapsayacak kadar geniş değilse de bu hakkın genişletilerek pasif ötanazi uygulamasının yasallaştırılması ve ölmesi kaçınılmaz hastanın huzur içinde ölmesinin sağlanması gerektiği kanısındayız. En çok tartışılan ötanazi türü olan aktif ötanazi ise

doğası gereği kolayca karar vermeye müsait bir alan değildir. Felsefi olarak her insanın kendi yaşamı üzerinde tasarruf hakkı bulunduğu, din ve vicdan özgürlüğü olduğu ve bu nedenlerle ötanazi talep etme hakkı olduğu gerçeği bulunmakla birlikte bir kişinin başkasını öldürmesini hukuken tanıyan bir düzenlemenin bir devlette yürürlüğe konulması için düşünülmesi gereken birçok faktör vardır. Öncelikle bu düzenleme, kötüye kullanılmaya açık bir düzenleme olduğundan bunun kesin surette önüne geçilebileceğinden emin olunmalıdır. Bunun dışında, ötanazi geri dönülemez bir uygulama olduğundan sonradan bulunacak tedavi yöntemleri ya da hastaya yanlış teşhis koyulduğunun anlaşılması gibi durumlarda onarılamaz yaralar açılması riski mevcuttur. Bir diğer tehlike ise ötanazinin yaygınlaşması ile toplumda ağır hastalara verilen insani değerde azalma yaşanabilecek, tabir caizse bu kişilerin gözden çıkarılabilir bireyler olarak görülmesi riski doğacaktır. Tüm bu sebeplerle, kanımızca aktif ötanazi felsefi boyutta kabul edilse ve desteklense de yasal bir zemine taşınması ciddi riskler doğuracağından günümüz hukuk sistemleri aktif ötanaziye hazır değildir.

Bu aşamada görüşümüzden bağımsız olarak hukukumuzdaki güncel durumu da değerlendirmek gerektiği kanaatindeyiz. Ceza hukukunun temel ilkelerinden birisi kanunilik ilkesidir. TCK'nın 2. maddesinde düzenlenen kanunilik bir eylemin cezalandırılabilirliğini o eylemin kanunda suç olarak düzenlenmesi şartına bağlar. Gerek TCK gerek özel ceza kanunlarında ötanazi suçu yoktur. Bu durumda ötanazi cezalandırılabilir mi sorusu akıllara gelmektedir. Bu noktada kanunilik ilkesinin sınırları nelerdir, nasıl yorumlanmalıdır? Kanımızca kanunilik ilkesi bir suçu en ince ayrıntısına kadar açıklayan ve doğrudan bilinen adıyla düzenleyen normlar öngörmez. Aksine suçu çerçeve norm boyutuna ulaşmamak koşuluyla, genel hatlarıyla ve hukuki nitelikleri ile açıklar ve bu normun sınırları içinde hukuk uygulayıcılarına bir hareket alanı bırakır. Daha anlaşılır şekilde ifade etmek gerekirse, örneğin ceza kanunumuz hırsızlık suçunu düzenleyip bu suçu anlatmakla yetinmiş, tırnakçılık ya da yankesicilik gibi suçlar öngörmemiştir. Ancak bu eylemler işin doğası gereği hırsızlık kapsamında ele alınmakta ve bu suç içerisinde yargılama yapılmaktadır.

Ötanazinin ile hastanın hayatına son verildiği düşünüldüğünde, burada bir öldürme eyleminin mevcudiyeti tartışılmaz. Aynı şekilde bu eylemi gerçekleştiren kişinin de öldürmeye yönelik kastının varlığı şüphesizdir. Sonuç olarak, ötanazinin eylemin doğası gereği kasten öldürme suçunun tipik özelliklerini taşıdığı söylenebilir.

Serbest hareketli bir suç niteliğindeki kasten öldürme suçu, ötanazi uygulanması yoluyla işlenebilir. Başka bir deyişle, ötanazi kasten öldürme suçunun bir işleniş şekli olarak kabul edilebilir. Bu kabul, kanunilik ilkesiyle birlikte değerlendirildiğinde, ötanazinin cezalandırılmasının kanunilik ilkesine aykırılığından bahsedilemeyeceği, aksine TCK'da ayrıntılı bir düzenleme alanı bulduğu söylenebilir. Kısaca, ötanazi Türk ceza hukukunda kasten öldürme suçu kapsamında cezalandırılmaktadır ve güncel durum dikkate alındığında yasallaştırmaktan çok uzak olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

ACAR, Hatice, “Yehova Şahitleri ve Türkiye’deki Misyonerlik Faaliyetleri Antalya Örneği”, **Kesit Akademi Dergisi**, Yıl 5, Sayı 20, 2019, s.281-296.

ADORNO, Roberto, “Nonphysycian-Assisted Suicide in Switzerland”, **Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics**, Volume 22, Issue 3, 246-253.

AKBULUT, Berrin, “Kasten Öldürme Suçu (TCK. M. 81)”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 24, Sayı 4, 2020, s. 273-357.

AKGÜL, Aydın, “İdarenin Sağlık Hizmetlerinden Doğan Tazmin Sorumluluğu ve Danıştay’ın Yeni Yaklaşımı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 20, Sayı 1, 2016, s. 269-302.

AKİPEK ÖCAL, Şebnem, “Hastanın Tedaviyi Reddetmesi ve Hekimin Hukuki Sorumluluğu”, **III. Ulusal Sağlık Hukuku “Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı ve Ötanazi” Sempozyumu**, Hamide Tacir, Aysun Altunkaş (ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2017, s. 111.

ALAN AKCAN, Esra, “Ötanazi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt LXXI, Sayı 1, 2013, s. 3-26. (2013a)

ALAN AKCAN, Esra, “Türk Hukukunda Ötanazi”, **Ötanazi**, Çağatay Üstün (ed.), 1. Baskı, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 2013, s. 97-141. (2013b)

ALAN AKCAN, Esra, EGEMENOĞLU , Alaaddin, YILMAZ , Erkam, **Gerekçeli Ceza Mevzuatı**, 2. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020.

ALTAN, Alparslan, “Türk Anayasa Mahkemesi ve Yaşama Hakkı”, **İnsan Hakları Konferansları I-II**, Zafer Üskül, O. Serkan Gülfidan (ed.), 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayınevi, 2013, s. 78-104.

ALTAY, Gül, **Nitelikli Yaşam Hakkı İçin Ötanazi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2005.

ALTUNKAŞ, Aysun, “Ötanazi Türlerinin ve Ötanazinin Türk Ceza Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi”, **III. Ulusal Sağlık Hukuku “Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı ve Ötanazi” Sempozyumu**, Hamide Tacir, Aysun Altunkaş (ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2017, s. 59-99.

ANAYURT, Ömer, **Anayasa Hukuku Genel Kısım (Temel İlkeler, kavram ve Kurumlar)**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019.

ARSAL, Sadri Maksudi, **Türk Tarihi ve Hukuk**, 1. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 158.

ARSLANTÜRK, Mustafa, **Öldürme Suçları**, 2. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020.

ARTUK, Mehmet Emin, “İntihar ve İntihara Yardım Suçu Üzerine Bir Deneme”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 4 Sayı 1-2, 1994, s. 113-142.

ARTUK, Mehmet Emin, YENİDÜNYA, A. Caner, “Ötanazi”, **Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi**, Nur Centel (der.), 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 107-140.

ARTUK, M. Emin, GÖKCEN, Ahmet, ALŞAHİN, M. Emin, ÇAKIR, Kerim, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**, 19. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2021.

AVCI, Mustafa, “Sağlık Hizmetlerinde İdarenin Mâlî Sorumluluğu”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl 2012, Sayı 1, s. 105-140.

AYAN, Mehmet, AYAN, Nurşen, **Kişiler Hukuku**, 9. Baskı, Ankara, Adalet Yayınları, 2020.

AYBAY, Rona, **İnsan Hakları Hukuku**, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

AYDIN ÜNVER, Tülay, **Cenin Hukuki Konumu**, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011.

BAHADİR, Oktay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Yaşama Hakkı**, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009.

BAHADİR, Oktay, **Yaşama Hakkı**, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2015.

BAKIRCI, Hasan, “Yaşam Hakkı Bakımından Devletin Pozitif Yükümlülüğü”, **İnsan Hakları Konferansları I-II**, Zafer Üskül, O. Serkan Gülfidan (ed.), 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayınevi, 2013, s. 109-119.

BAYRAKTAR, Köksal, **Hekimin Tedavi Nedeniyle Cezaî Sorumluluğu**, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları Sermet Matbaası, 1972.

BAYRAKTAR, Köksal, “Kasten Adam Öldürme”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 19, Sayı 2, 2013, s. 57-78.

BAYRAKTAR, Köksal, KESKİN KIZIROĞLU, Serap, YILDIZ, Ali Kemal, MEMİŞ KARTAL, Pınar, ALTUNÇ, Sinan, BOSTANCI BOZBAYINDIR, Gülşah, ERMAN Barış, EROĞLU ERMAN Fulya, KURT Gülşah, SINAR, Hasan, **Özel Ceza Hukuku-Cilt II: Kişilere Karşı Suçlar 1 (TCK m.81-105)**, 1. Baskı (Aralık 2020 çoğaltılmış basım), İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2020.

BEAUCHAMP, Tom L.; DAVIDSON, Arnold I., “The Definition of Euthanasia”, **The Journal of Medicine and Philosophy: A Forum for Bioethics and Philosophy of Medicine**, Volume 4, Issue 3, 1979, s. 294-312.

BECCARIA, Cesare, **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, SELÇUK, Sami (çev.), 7. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2018.

BESİRİ, Arzu, “Ötanazi ve Yaşama Hakkı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 86, 2009, s. 188-203.

BITON SERDAOĞLU, Erika, “Ötanazi- Ölme Hakkı”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 22, Sayı 3, 2016, s. 463-491.

BORAN, Bedia, “Açlık Grevi/Ölüm Orucuna Müdahale Sorunu: Tıbbi ve Hukuki Yaklaşım”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl 65, Sayı 3, 2007, s. 96-104.

CANCA, Cansu, **Voluntary Active Euthanasia: Justifications and Regulations**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, 2007.

CENTEL, Nur, ZAFER, Hamide, ÇAKMUT, Özlem, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, 10. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2017.

ÇAĞLAYAN, Muhtar, “Ötanezi ve İntihar”, **Adalet Dergisi**, Yıl: 57, Sayı 1, 1966, s. 3-33.

ÇATAK IRIZ, Betül, **Sağlık Hizmetlerinden Kaynaklanan Zararlardan Dolayı İdarenin Sorumluluğu**, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2011.

ÇINARLI, Serkan; ERMUMCU, Fidan; MERAL, Orhan, **Tıbbi Uygulamadan Doğan İdari Yargı (Tam Yargı) Davaları**, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınları, 2020.

DAĞ, Mehmet Yusuf, **Kişiler Hukuku Açısından Ötanazi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi, 2018.

DEĞİRMENCİ, Olgun, “Ceza Hukukunda Yanılma Kavramı ve Hukuka Uygunluk Nedenlerinde Yanılma”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 110, 2014, s. 129-188.

DEMİRBAŞ, Timur, **İnfaz Hukuku**, 7. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020.

DEMİRHAN, Ayşegül, “Euthanasie (Ötanazi, Rahat Ölüm) ile İlgili Problemler ve Deontolojideki Yeri”, **Tıp Dünyası Aylık Tıbbi Dergi**, Mart- Nisan 1981, s. 57-67.

DEMİRÖRS, Özge, ARSLAN HIZAL, Sevinç, “Türk Ceza Hukukunda Ötanazi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 65, Sayı 4, 2016, s. 1481-1516.

DİZDAR, Emre, **Hekimlerin Cezaî Sorumluluğu**, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2019.

DÖNMEZER Sulhi, **Ceza Hukuku Özel Kısım: Kişilere ve Mala Karşı Cürümler**, Gözden Geçirilmiş 11. Bası, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Fakülteler Matbaası, 1981.

DÖNMEZER, Sulhi, **Kişilere ve Mala Karşı Cürümler**, Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 16. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2001.

DÖNMEZER, Sulhi, ERMAN, Sahir, **Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku Cilt II**, 14. Bası, İstanbul, Der Yayınları, 2019.

DURAL, Mustafa, ÖĞÜZ, Tufan, **Türk Özel Hukuku Cilt II: Kişiler Hukuku**, 21. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020.

DURANLI, Muvaffak, “**Deli Dumrul Anlatmasında Ötanazi Kalıntısı**”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 15/2, Kış 2015, s. 43-48.

DURKHEİM, Emile, **İntihar: Toplumbilimsel İnceleme**, Özer Ozankaya(çev.), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.

DUTTGE, Gunnar, “Alman Hukuku’nda Ötanazi”, (Çev. Beril Özcanlı, Zeynep Elibol) **Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi**, Nur Centel (der.), 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 213-241.

DWORKİN, Ronald: **Life’s Dominion: An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom**, First Edition, New York, Alfred A. Knopf Publishing, 1993, s. 1999.

EKİCİ ŞAHİN, Meral, **Ceza Hukukunda Rıza**, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2012.

ERDOĞMUŞ, Belgin, **Hukukta Latince Teknik Terimler Sözlüğü**, 3. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

EREN, Fikret, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 25. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2020.

ERSOY, Uğur, “İntihara Yönlendirme Suçu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 136, 2012, s. 75-140.

ERSOY YILMAZ, Özlem, “Issue of Consent as a Defence of Deliberate Killing in English Law”, **Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2018, s. 118-132.

ERSÖZ, Ahmet Kürşat, **Türk İdare Hukuku Açısından Sağlık Hizmetlerinden Kaynaklanan Sorumluluk**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2010.

ERTEM, Burcu, **Tıp Ceza Hukukunda Kendi Geleceğini Tayin Hakkının Yansıması Olarak Rıza ve Sınırları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2015.

FEYZİOĞLU, Metin, “Açlık Grevi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 43, Sayı 1, 1993, s. 157-168.

GÖKCAN, Hasan Tahsin, “Hasta Haklarının Bireysel Başvuru Yoluyla Korunması”, **Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları**, Özge Yücel; Gürkan Sert (Ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s., 155-188.

GÖKCEN, Ahmet, BALCI, Murat, “Kasten Öldürme Suçu (TCK M. 81)”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1-2, s. 95-218.

GÖZAYDIN, İftar, “Kürtaj ve Yaşama Hakkı”, **İnsan Hakları Konferansları I-II**, Zafer Üskül, O. Serkan Gülfidan (ed.), 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayınevi, 2013, s. 146- 151.

GÖZLER, Kemal; KAPLAN, Gürsel, **İdare Hukuku Dersleri**, 22. Baskı, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2020.

GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, 3. Baskı, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2019.

GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 15. Baskı, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2020.

GÜLEL, İlhan, **Tıbbi Müdahaleye Rıza**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2017.

GÜLENER, Serdar, **Türkiye’nin Anayasa Düzeni Kavramlar ve Kurumlar**, 1. Baskı, Sakarya, Sakarya Yayıncılık, 2018.

GÜRBÜZ, Nagehan, **Biyotıp Hukukunda İnsan Onuru**, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2014.

GÜRCAN, Ertuğrul Cenk, “Ötanazi: Yaşama Hakkı Açısından Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 60, sayı 2, 2011, s. 255-280.

GÜVEN, Kudret, **Kişilik Hakları ve Ötanazi**, 1. Baskı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2000.

HAFIZOĞULLARI, Zeki, ÖZEN, Muharrem, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Kişilere Karşı Suçlar**, 5. Baskı, Ankara, Us-A Yayıncılık, 2016.

HAKERİ, Hakan, **Tıp Hukuku**, 16. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2019. (Ciltli)

HAKERİ, Hakan, **Tıp Hukuku**, 19. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2020.

HIPPOKRATES, “Hipokrat Yemini”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, ALTUNER, İlyas (Çev), No: 7, 2015, 1-7.

HURST, Samia A., MAURON, Alex, “Assisted Suicide in Switzerland: Clarifying Liberties and Claims”, **Bioethics**, Volume 31, Number 3, 2017, S. 199-208.

HUYSAL, Ayşegül, **Türk Ceza Hukukunda İntihara Yönlendirme Suçu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2019.

İÇEL, Kayıhan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 6. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2021.

İÇER, Zafer, “İntihara Yönlendirme Suçu (TCK m.84)”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1, 2020, s. 295-347.

İNCEOĞLU, Sibel, **Ölme Hakkı (Ötanazi)**, Birinci Basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.

İNCEOĞLU, Sibel, “İnsan Hakları Bakımından Ötanazi”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt III, Sayı 2, 2006, s. 289- 306.

KALAY, Sıdıka Burçak, **5237 s. Türk Ceza Kanunu’na Göre İntihara Yönlendirme Suçu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2015.

KAPLAN, Gürsel, “İdarenin Sağlık Kamu Hizmetinin Yürütülmesinden Kaynaklanan Hukuki Sorumluluğu Alanında Yeni Gelişmeler”, **Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Dergisi**, Sayı: 19, Kitap:1, 2004. s. 173–199. https://www.idare.gen.tr/kaplan-saglik.htm#_ftn35 (Erişim Tarihi: 15.12.2020 16.09)

KARACA, Süleyman, “İnsan Hakları ve Hasta Hakları Bağlamında Ötanazi”, **Adalet Dergisi**, Yıl 92, Sayı 6, 2001 s. 120-135.

KAŞIKÇI, Osman, “Hukuk Tarihinde Ötanazi”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 6, Güz 2008, s. 85-99

KILINÇ, Bilâl, **Mukayeseli Hukukta Ötanaziye İlişkin Yaklaşımlar ve Hukukumuzda Ötanazinin Yeri Sorunu**, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2019.

KIZILYEL, Serkan, **İdarenin Sağlık Hizmetlerinden Doğan Tazminat Sorumluluğu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi, 2006.

KOCA, Mahmut, ÜZÜLMEZ, İlhan, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 12. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2019.

MANAV Süreyya Cem, **Ötanazi ve Yaşama Hakkı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Beykent Üniversitesi, 2016.

MAUSBACH, Julian, “Assisted Suicide in Switzerland- Legal Aspects”, **Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi**, Nur Centel (der.), 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 141,160.

MEMİŞ KARTAL, Pınar, “The Legal Framework of Circumcison in Turkish Law”, **Lex ET Scientia International Journal**, Volume 22, Number 1, 2015, s. 145-155.

MILLIGAN, Lisa J; BELLAMY, Mark C, “Anaesthesia and Critical Care of Jehovah’s Witnesses”, **Continuing Education in Anaesthesia, Critical Care & Pain**, Volume 4, Number 3, 2004, s. 35.

MUMCU, Ahmet, **Atatürk'ün Kültür Anlayışında Vicdan ve Din Özgürlüğünün Yeri**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 54, 1991.

NAMAL, Arın, “Türk Tıp Etiği Çevrelerinde Ötanazi Tartışmaları-Neden Henüz Küçük Bir Alev?”, **Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi**, Nur Centel (der.), 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 71-105.

NAMAL, Arın, “Etik Açıdan Ötanazi ve Türleri”, **Ötanazi**, Çağatay Üstün (ed.), 1. Baskı, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 2013, s. 31-76.

NAMAL, Arın, “Pro ve Contra Argümanlarla Etik Açıdan Ötanazi”, **III. Ulusal Sağlık Hukuku “Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı ve Ötanazi” Sempozyumu**, Hamide Tacir, Aysun Altunkaş (ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2017, s. 11-43.

OĞUZ, N. Yasemin, “Pediatrik Ötanazi”, **Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, Sayı 39, 1996, s.767-776.

OĞUZMAN, Kemal; BARLAS, Nami, **Medenî Hukuk**, 26. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2020.

OTACI, Cengiz, “Hermeneutik (Yorum Bilim) ve Ceza Kanunlarının Yorumu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 89, 2010, s. 439-491. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-89-633> (Erişim Tarihi: 29.12.2020 22.40)

ÖLÇER, Pınar, “A Contextal Perspective on Dutch Law And Practice Regarding Euthanasia And Assisted Suicide”, **Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi**, Nur Centel (der.), 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 243-352.

ÖZALTAY, Bülent, **Ötanazi ve Getirdiği Etik Sorunlar**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1996.

ÖZBEK, Veli Özer, DOĞAN, Koray, BACAKSIZ, Pınar, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, 15. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2020.

ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, 20. Basım, Ankara, Yetkin Yayınları, 2020.

ÖZEL, Çağlar, “Medeni Hukuk Açısından Ölüm Anının Belirlenmesi ve Ceset Üzerindeki Hakka İlişkin Bazı Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, 2002, s. 43-77. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/629121> (Erişim Tarihi: 04.04.2020 23.36)

ÖZEN, Muharrem, EKİCİ ŞAHİN, Meral, “Ötanazi”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl 68, Sayı 2010/4, 2010, s. 15-36.

ÖZKARA, Erdem, “Ötanaziye Farklı Bir Bakış: Belçika’da Ötanazi Uygulaması ve Ülkemizdeki Durum”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 78, 2008, s. 105-122.

ÖZSARI, Berat, **Hollanda Hukukunda Ötanazi Düzenlemesi ve Türk Hukukunda Uygulanabilirliği Sorunu**, Birinci Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017.

ÖZTÜREL, Adnan, **Adli Tıp**, Ankara, Olgaç Matbaası, 1983.

ÖZTÜRK, Bahri, ERDEM, Mustafa Ruhan, **Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku**, 19. Baskı, Ankara, Seçkin, 2019.

ÖZYÜKSEL, Özgün, **İntihara Yönlendirme (TCK m. 84)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi, 2015.

PAZARCI, Ayşe Almila, **Hasta Hakları ve İdarenin Sağlık Hizmetlerinden Doğan Sorumluluğu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi, 2007.

PLATON, Devlet, EYÜBOĞLU, Sabahattin, CİMCOZ, M. Ali (Çev.), 22. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

RAUS, Kasper, “The Extension of Belgium’s Euthanasia Law to Include Competent Minors”, **Journal of Bioethical Inquiry**, Volume 13, Number 2, 2016, 305-315.

SAĞLAM, İpek, “Doktor Yardımlı İntihar ve Bu Konuyu Ele Alan Düzenlemelere Bir Örnek Olarak California Hayatı Sonlandırma Seçeneği Yasası’nın Değerlendirilmesi”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi: Bülent Tahiroğlu’na Armağan**, Cilt 23, Sayı 3, 2017, s. 559-579.

SAMBUR, Bilal, “Yeni Anayasada Din ve Vicdan Özgürlüğünün Düzenlenmesi”, **Liberal Düşünce**, yıl 17, Sayı 66, 2012, s. 93-102.

SARI, Ayşe Başak, **Türk Ceza Hukuku Açısından Ötanazi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Kültür Üniversitesi, 2021.

SAVCI, Bahri, **Yaşam Hakkı ve Boyutları**, Ankara, SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1980. (1980a)

SAVCI, Bahri, “Yaşama Hakkı Felsefesini Açısından Pratiğe Doğru”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 35, Sayı 01, 1980, s. 19-27. (1980b)

SEVER, Dilşad Çiğdem, “Sağlık Kamu Hizmetinin Örgütlenmesi ve Özelleştirme Biçimleri”, **Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları** Özge Yücel; Gürkan Sert (Ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s., 103-123.

SEVER, Dilşad Çiğdem, “Danıştay Kararları Işığında Sağlık Hizmetlerinden Dolayı İdarenin Sorumluluğu”, **Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları**, Özge Yücel; Gürkan Sert (Ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s., 265-279.

SEVİNÇ, Murat, “Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak Açlık Grevleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 57, Sayı 1, s. 111-135.

South African Law Commission Report, Project 86: Euthanasia and Artificial Preservation of Life, 1998.

https://www.justice.gov.za/salrc/reports/r_prj86_euthen_1998nov.pdf (Erişim Tarihi: 10.05.2020 02.24)

SULU, Muhammed, “Ötanazi Üzerine”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 22, Sayı 2 , 2016, s. 551-574.

ŞAŞMAZ, Aysema Pelin, “İdarenin Sorumluluğu ve Danıştay Kararlarındaki Görünüme Genel Bakış”, **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016 s., 211-235.

TACİR, Hamide, **Hastanın Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı**, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2011.

TACİR, Hamide, “Hastanın Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı”, **III. Ulusal Sağlık Hukuku “Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı ve Ötanazi” Sempozyumu**, Hamide Tacir, Aysun Altunkaş (ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2017, s. 45-57.

TANÖR, Bülent, YÜZBAŞIOğLU, Necmi, “**1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**” 19. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2019.

TANRIVERDİ, Ahmet Turgut; TANRIVERDİ, Gülşah; YALÇIN, Sibel Öner; TORUN, Serap, “Yehova Şahitleri’nin Kan ve Organ Nakline Bakış Açısı” **Lokman Hekim Dergisi**, 4(2), 2014, s. 1-7.

TEZCAN, Durmuş, ERDEM, Mustafa Ruhan, ÖNOK, Murat, **Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku**, 13. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2016.

TEZCAN, Durmuş, ERDEM, Mustafa Ruhan, ÖNOK, Murat, **Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku**, 18. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2020.

TOKEL, Metin, **Ceza İnfaz Kurumlarında Açlık Grevleri**, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2016.

TULAY, Emre, “Türk Ceza Hukukunda İntihara Yönlendirme Suçu”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 26, Sayı 2, 2020, s. 814-837.

Türk Nöroloji Derneği Beyin Ölümü Tanı Kılavuzu, s. 101.

http://www.journalagent.com/tjn/pdfs/TJN_20_3_101_104.pdf (Erişim Tarihi: 04.04.2020 23.45)

Türkiye Diyanet Vakfı, **Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli**, 7. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.

TÜRKMEN, Sevgi Nehir, “Hemşirelik Açısından Ötanazi”, **Ötanazi**, ÜSTÜN, Çağatay (ed.), 1. Baskı, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 2013, s. 77-96.

TÜZÜN ARPACIOĞLU, Işıl, “Ötanazi: Türk Hukuku Açısından Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, 2019, s. 109-122.

UYGUN, Oktay, **Hukuk Teorileri**, 1. Baskı, İstanbul, On iki Levha Yayıncılık, 2017.

ÜNVER, Yener, “Türk Ceza Hukuku Açısından Ötanazi”, **Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi**, Nur Centel (der.), 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 27-70.

YILMAZ, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, 10. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2011.

YİĞİT, Yaşar, “İslâm Ceza Hukuku Açısından Ötanazi ve Hukukî Sonuçlarının Değerlendirilmesi”, **İslâmi Araştırmalar Dergisi**, Cilt 16, Sayı 3, 2003, s. 337-349.

YİĞİT, Yaşar, **İslâm Ceza Hukuku Hükümlerinin Yürürlüğü**, 1. Baskı, Ankara, Sistem Ofset Yayıncılık, 2012.

YÜZBAŞIOĞLU, Cihan, **İdare ve Personel Yönüyle Sağlık Hizmetlerinden Kaynaklanan Sorumluluk**, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020.

ZAFER, Hamide, “Tıbbi Müdahaleden Doğan Cezai Sorumluluk”, **II. Ulusal Sağlık Hukuku “Tıbbi Müdahalenin Hukuki Yansımaları” Sempozyumu**, Altunkaş, İpek Sevda Söğüt, Hamide Tacir, (ed.), 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2015, s. 133-173.

ZAFER, Hamide, **Ceza Hukuku Genel Hükümler TCK m. 1-75**, 7. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2019.

ZENGİN, Mehmet Ali, **Biyoloji Uygulamaları ve Tıbbi Müdahaleler Karşısında İnsan Haklarının Korunması**, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012.

Mevzuat

1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf> (Erişim Tarihi: 21.12.2020 20.55)

1219 ılı Tababet ve Şuabatı San’atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun

2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, m. 16, <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2559.pdf> (Erişim Tarihi: 29.04.2021 02.02)

2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun

Resmi Gazete Tarih ve Sayısı: 27.05.1983/18059 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18059.pdf> (Erişim Tarihi: 25.04.2020 03.14)

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu Resmî Gazete Tarih ve Sayısı 08.12.2001/24607 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm#1> (Erişim Tarihi: 04.04.2020 15.38)

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu Resmi Gazete Tarih ve Sayısı: 12.10.2020/25611
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm#1> (Erişim Tarihi: 11.11.2020 23.28)

A Declaration on the Promotion of Patients' Rights in Europe (Amsterdam Bildirgesi) https://www.who.int/genomics/public/eu_declaration1994.pdf (Erişim Tarihi: 02.04.2020 02.35)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (Erişim Tarihi: 02.04.2020 18.37)

Hasta Hakları Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi ve Numarası: 01.08.1998/23420
<https://www.saglik.gov.tr/TR,10461/hasta-haklari-yonetmeligi.html> (Erişim Tarihi: 13.04.2020 18.37)

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
<http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/insan%20haklari%20evrensel%20beyannamesi.pdf> (Erişim Tarihi: 04.04.2020 01.03)

Organ ve Doku Nakli Hizmetleri Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı: 01.02.2012/28191
<https://www.saglik.gov.tr/TR,10528/organ-ve-doku-nakli-hizmetleri-yonetmeligi.html> (Erişim Tarihi: 23.04.2020 16.56)

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, Resmî Gazete Tarih ve Sayısı: 20.08.1982/17844
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf> (Erişim Tarihi: 02.04.2020 18.41)

2003 yılı Türk Ceza Kanunu Tasarısı
<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss664m.htm> (Erişim Tarihi: 11.05.2021 23.37)

WMA Declaration of Lisbon on the Rights of the Patient (Lizbon Bildirgesi)
<https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-lisbon-on-the-rights-of-the-patient/> (Erişim Tarihi: 02.04.2020 02.40)

Yabancı Mevzuat

California End of Life Option Act (California Hayatı Sonlandırma Seçeneği Yasası),
<https://www.uclahealth.org/workfiles/eol/end-of-life-option-act-information-suggestions-options-for-patients.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2020 16.28)

Dutch Criminal Code (Hollanda Ceza Kanunu)
https://www.legislationline.org/download/id/6415/file/Netherlands_CC_am2012_en.pdf (Erişim Tarihi: 29.04.2020 18.22)

Dutch Termination of Life on Request and Assisted Suicide (Review Procedures) Act
<https://www.worldrtd.net/dutch-law-termination-life-request-and-assisted-suicide-complete-text> (Erişim Tarihi: 30.04.2020 23.55)

England Suicide Act 1961, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Eliz2/9-10/60> (Erişim Tarihi: 21.05.2020 19.23)

French Code of Medical Ethics, [https://www.conseil-national.medecin.fr/sites/default/files/external-package/edition/168yke7/code de deontologie version anglaise.pdf](https://www.conseil-national.medecin.fr/sites/default/files/external-package/edition/168yke7/code%20de%20deontologie%20version%20anglaise.pdf) (Erişim Tarihi: 07.05.2020 01.45)

German Criminal Code https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p1954 (Erişim Tarihi: 26.05.2020 21.07)

Luxembourg Law of March 2009 on Euthanasia And Assisted Suicide <https://sante.public.lu/fr/publications/e/euthanasie-assistance-suicide-questions-reponses-fr-de-pt-en/euthanasie-assistance-suicide-questions-en.pdf> (Erişim Tarihi: 07.05.2020 15.59)

Swiss Criminal Code Article 114 <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/202003030000/311.0.pdf> (Erişim Tarihi: 09.05.2020 17.09)

The Belgian Act on Euthanasia of May, 28th 2002 <http://www.ethical-perspectives.be/viewpic.php?TABLE=EP&ID=59> (Erişim Tarihi: 09.05.2020 00.09)

Yargı Sistemimizdeki Mahkeme Kararları

Anayasa Mahkemesi E. 2007/91, K. 2009/25 sayılı, 19.02.2009 tarihli karar <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2009/25?EsasNo=2007%2F91&KararAramaRaporu=1> (Erişim Tarihi: 23.11.2020 20.36)

Anayasa Mahkemesi E. 2007/78, K. 2010/120 sayılı, 30.12.2010 tarihli karar <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2010/120?EsasNo=2007%2F78> (Erişim Tarihi: 23.11.2020 23.36)

Anayasa Mahkemesi E. 2010/58, K.2011/8, sayılı **06.01.2011** tarihli karar <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2011/8?EsasNo=2010%2F58> (Erişim Tarihi: 02.12.2020 15.35)

Anayasa Mahkemesi E. 2005/107, K.2009/23 sayılı, **19.02.2009** tarihli karar <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2009/23?EsasNo=2005%2F107> (Erişim Tarihi: 02.12.2020 17.06)

Anayasa Mahkemesi E. 1998/35, K.1998/70 sayılı, **17.11.1998** tarihli karar <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1998/70?EsasNo=1998%2F35> (Erişim Tarihi: 02.12.2020 17.31)

Anayasa Mahkemesi E. 1990/27, K.1991/2 sayılı, 17.01.1991 tarihli karar
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1991/2?EsasNo=1990%2F27>
 (Erişim Tarihi: 02.12.2020 23.40)

Anayasa Mahkemesi E. 1986/11, K. 1986/26 sayılı, 04.11.1986 tarihli karar
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1986/26?EsasNo=1986%2F11>
 (Erişim Tarihi: 03.12.2020 18.10)

Anayasa Mahkemesi E. 2010/29, K.2010/90 sayılı, 16.07.2010 tarihli karar
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2010/90?Donemler_id=2&EsasNo=2010%2F29
 (Erişim Tarihi: 03.12.2020 23.40)

Anayasa Mahkemesi B.2013/9116 nolu Yaprak Yüksek Başvurusuna ilişkin 14/10/2015 Tarihli karar
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/9116?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=9116>
 (Erişim Tarihi: 04.12.2020 01.02)

Anayasa Mahkemesi B. 2012/752 nolu Serpil Kerimoğlu ve Diğerleri Başvurusuna ilişkin 17/09/2013 tarihli karar
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/752?KelimeAra%5B0%5D=serpil+kerimo%C4%9Flu&MevzuatTuru=1&page=3>
 (Erişim Tarihi: 22/06/2021 17.25)

Danıştay 10. Daire, E. 1994/3258 K. 1995/2379 sayılı, 03.05.1995 tarihli karar,
emsal.danistay.uyap.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/DokumanGosterServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2err4UEfOt2m2CN%2Bl6paHpAwyriqm4m3%2Fpflh93EWTLHZ9%2FDNdfWR94gTN9zrBBuP1kWxSJQxBAPKAfBAWDvjO8cQ%3D%3D&aranan=&dokumanTuru=DANISTAYKARAR
 (Erişim Tarihi: 14.12.2020)

Danıştay 10. Daire, E. 2019/1162 K. 2019/2899 sayılı, 15.04.2019 tarihli karar,
emsal.danistay.uyap.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/DokumanGosterServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2er6VuvLRXlsPmjHU41FqrBa%2BuG5QliafihsPzfQVoT1Q1oTstSi%2BV9DMqaCHvhfNivEVWfM%2FUMmFUUUhap4Gz3%2FQ%3D%3D&aranan=saglik hizmeti&dokumanTuru=DANISTAYKARAR
 (Erişim Tarihi: 16.12.2020 00.52)

Danıştay 10. Daire, E. 2007/4932 K. 2010/5301 sayılı, 11.06.2010 tarihli karar
emsal.danistay.uyap.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/DokumanGosterServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2erasugfK%2BkMgmlMWJS5%2F6%2BhmKEE0lZmw4Yl3m0lTW%2FGAwQ%2FBS599ndk8tpM3UXdCByI8Q0w%2BCliBRclvUrcpB7VQ%3D%3D&aranan=&dokumanTuru=DANISTAYKARAR
 (Erişim Tarihi: 16.12.2020 22.14)

Danıştay 10. Daire, E. 2007/8477, K. 2010/7191 sayılı, 29.09.2010 tarihli karar
emsal.danistay.uyap.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/DokumanGosterServlet?dokumanId=6dQp1E3JJN2TqHn5HwZgd7pMO1SCD0Le%2BRwsNJGzcYM%2Fa%2B6gU8dOQaq%2FfBdKB2erKLqZtrx1ouzLAqAcww3ZbkgBvZXvWxgP0AzsRAcexO

[QTJQ0WBiTd%2F%2BUkBbiw1nzROTPXpD0mVexpxHKCW6OsQ%3D%3D&aranan=&dokumanTuru=DANISTAYKARAR](https://www.karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/?aranan=&dokumanTuru=DANISTAYKARAR) (Erişim Tarihi: 16.12.2020 22.54)

Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 2004/9-213, K. 2005/3 sayılı, 01.02.2005 tarihli karar. <https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/> (Erişim Tarihi: 16.05.2021 03.16)

Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 2017/271, K. 2017/278 sayılı, 16/05/2017 tarihli karar.

<https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/pf/sorgula.xhtml> (Erişim Tarihi: 22.04.2021 01.45)

Yargıtay 1. Ceza Dairesi, E. 2002/1274, K. 2002/2325, 05/06/2021 tarihli karar Y 1. CD E.2002/1274 K.2002/2325 T.05.06.2002 YARGITAY 1. CEZA DAİRESİ KARARI (legalbank.net) (Erişim Tarihi: 22.06.2021)

Yabancı Mahkeme Kararları

Airdale NHS Trust v. Bland Case, <https://www.globalhealthrights.org/wp-content/uploads/2013/01/HL-1993-Airedale-NHS-Trust-v.-Bland.pdf> (Erişim Tarihi: 21.05.2020 17.46)

Case of Pretty v. The United Kingdom, Başvuru Numarası: 2346/02 <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-60448> (Erişim Tarihi: 06.04.2020 19.15)

Case of Herczegfalvy v. Avusturya, Başvuru Numarası: 105233/83 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57781> (Erişim Tarihi: 08.04.2020 17.01)

Case of Nevmerhitsky v Ukraine, Başvuru Numarası: 54825/00, p. 94 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68715> (Erişim Tarihi: 08.04.2020 17.54)

Ms. B v. An NHS Hospital Trust Case

<https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff7c060d03e7f57eb1cf3> (Erişim Tarihi: 23.05.2020 18.12)

Yehova Şahitlerini Destekleme Derneği ve diğerleri/ Türkiye Davası, Başvuru No. 36915/10 ve 8606/13 p. 89, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169947> (Erişim Tarihi: 13.04.2020 01.32)

The Federal Constitutional Court, Judgement of 26 February 2020, Press Release No: 12/2020, Bundesverfassungsgericht - Press - Criminalisation of assisted suicide services unconstitutional (Erişim Tarihi: 19.05.2021 22.42)

İnternet Kaynakları

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://www.mevzuat.gov.tr/>

www.resmigazete.gov.tr/

<https://www.kutsalkitap.org/online-tevrat-oku/>

<https://www.kutsalkitap.org/online-incil-oku/#>

<https://www.jw.org/en/>

<https://www.legislationline.org/>

<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11478999/France-passes-new-end-of-life-legislation-to-alleviate-suffering.html>

<https://www.theguardian.com/world/2015/mar/17/french-parliament-deep-sleep-law-terminally-ill-euthanasia>

<https://humanrights.gov.au/our-work/rights-and-freedoms/projects/human-rights-and-euthanasia>